

ё
Д
е

а
з

Вализода

Ба 100-солагии шоир
ва ҳофизи халқии тоҷик
Саудалӣ Вализода бах-
шида мешавад

ЁДЕ АЗ ВАЛИЗОДА

ДУШАНБЕ
ИРФОН
2000

Хон-833010-5301-51821

... ҳақиқат устод Вализода бо ҳислатҳои беки худ
сӯҳбатҳои ҷаҳрабонӣ дӯстони зиёде пайдо карда буд. Мар-

ББК 83.3
Е—41

Мураттиб Соат Чалишев
Мухаррир Мустафо Рақибӣ

ЁДЕ АЗ ВАЛИЗОДА

Е—41 Ёде аз Вализода (мураттиб С. Чалишев). —Душанбе:
Ирфон, 2000, 128 сах.

Дар китоб ёдномаҳое гирд оварда шудаанд, ки ба қалами олимон,
шоиру нависандагон, дӯстону наздикони Саидалӣ Вализода мутааллиқанд.
Китоб оммаи хонандагонро ба хислатҳои наҷиби ин адиб ва хунарманди
халқи тоҷик шинос намуда, аз мақоми хоси шоир дар таърихи адабиёти
шифоҳии халқи тоҷик ва эътирофу қадршиносии мардум нисбат ба фар-
занди баруманди халқ нақл мекунад.

Ч— 4700000000—21 —2000
М (501 (12)—2000

ББК 83.3
Е—41

ISBN 5—667—01023—0

ДУШАНБЕ
ИРФОН
2000

© ИРФОН , 2000

БА ҶОИИ САРСУХАН

Ману мархум Ашӯр Сафар, ки нав машки шеър мекардем, рӯзе ба хонаи устод Сайдали Вализода рафтем. Якчанд кас болон суфаи таги ангур нишаста аз ҳар боб чақ-чақ ва хушбӯӣ мекарданд. Садои ханда ба фалак мепечид.

— Як рӯзи мавсими пахтачинӣ ман ба колхозии ба номи Шаталови ноҳияи Кӯлоб рафтам, то бо деҳқонон чорта сӯхбат кунем, — нақл мекард Саидали Вализода ва зери лаб ширин-ширин табассум менамуд. Дар чунин ҳолатҳо лабаш камкам мепарид. — Баъди анҷоми сӯхбат, ки мавзӯи он асосан меҳнати ҳалолу таъмини маишати деҳқонон буд, мӯйсафеди таҳминан аз 70-сола боло назди ӯ омада чунин арз кард:

— Вализода, Шумо ҳозир аз маишати мо гап задед. — Масалан, ман пир шудааму зан надорам. Ҳамсарам чанд сол пеш аз дунё гузашт. Ба ҳар чое ки хостгор мефиристам, ҷавоби рад мегирам. Акнун Шумо, ки шахси дунёдида ҳастед, ба ман дар ин бора чӣ маслиҳат медиҳед? Лабони Вализода боз ба паридан сар карданд. У ҷавоби мувофиқ мечуст. Мӯйсафеди зангир ҳаёл мекард, ки Вализода маслиҳате медиҳаду мушкилаш осон мешавад.

— Шумо пир шуда будаед, ғам нахӯред, ҳеч кас, ки нагирад, Худо худаш мегирад. Садои хандаҳои мардум боз ба фалак печид. Мӯйсафед дар гапи ҳақ мулзам монд. — Рост мегӯяд мардак, — ба маслиҳати Вализода тан дода гуфт ӯ.

Ана ҳамин хел одами аҷоиб буд Вализодаи мо. Ӯ ба кучое, ки кадам мегузошт, он ҷо ба тӯйхона мубаддал мегашт. Аз забони ӯ ба ҷӯз насихат, панду ҳикмат ва ҳазлу шӯҳӣ ҳарфи дигаре шунида намешуд. Ҳама — ҷӣ пир, ҷӣ ҷавон орзу доштанд, ки бо Вализода боре нишинанд, аз сӯхбатҳои гарму гуворон он кас баҳравар шаванд. Сӯхбатҳои Вализода ба мардум рӯҳи тоза, қувваю ғайрати нав мебахшиданд. Хонаи Вализода макони базми шоирон ва сӯхбати дӯстон буд.

Шоирни бузурги халқ устод Вализода бо хислатҳои неки худ ва сӯхбатҳои дилрабояш дӯстони зиёде пайдо карда буд. Мар-

думи оддӣ ҳама дар сар то сари Тоҷикистон ўро мешинохтанд ва пазмони вохӯриҳояш буданд. Аз арбобони давлату ҳукумат Маҳмадулло Холов, Абдулаҳад Қаҳҳоров, Давлат Гадов, Муртозоалӣ Вайсов ва дигарон Вализодаро чун мағзи нон хурмат мекарданд. Аз бузургони миллат Мирзо Турсунзодаю Бокӣ Раҳимзода аз худаш буданд. Онҳо гӯё бе Вализода зиндагӣ карда наметавонишанд. Масалан, рӯзи марги Вализода устод Бокӣ Раҳимзода дар тақия ману Ашӯр Сафар то сари гӯр рафт. Нолаю фиғони ӯ ҳисоб надошт.

— Вализода ҳам рафт, — мегуфт ӯ бо ҳасрат оби дида рехта. Маро дигар кӣ механдонад? Кӣ дар васфи духтари балҷувонӣ шеър менависад? Оиди ободии Кӯлоб кӣ рафта дар назди калонҳои чумхурӣ нотарсона масъалагузорӣ мекунад?

Оре, Саидалӣ Вализода пирмуроди мо буд, дар ҳама ҷо аз номи халқи Кӯлоб гап зада, мушкилотамонро бо осонӣ ҳал мекард. Бидуни ин, ӯ сар то по панду ҳикмат ва ақлу заковат буд. Сухани ӯ бераҳогонро ба роҳ мебаровард. Ҳазлу шӯҳиҳояш ба рӯҳафтадагон рӯҳи тоза мебахшид, роҳгардӣ ва шину хезаш ба дигарон ибратбахш буд. Қувваи ҳофизаи беҳамто дошт. Қиссаю дostonҳои бузургро аз ёд медонист. «Қалаи пӯсида» ва «Лӯлак-лӯлаки боки»-ро касе монанди ӯ таъсирбахш сароида наметавонист.

Аз фарзандонаш Хосият, Ҳабиб ва Сайвалӣ ба худаш рафтаанд. Хосият ҳамчун шоира аллакай овоза дорад. Сайвалию Ҳабиб зарофатгӯҳои асил буда, дар тӯю дигар маърақаҳо мардумро механдонанд, аз шунидани шеърҳои ҳаҷвияшон одамон кайфият мебаранд. Чунон ки Ҳабибу Сайвалӣ шуҳиомез мегӯянд, касалии падарашон ба онҳо кам-кам гузаштааст.

Саидалӣ Вализода устоди сухани халқ буд. Намунаи эҷодиёти пурбаракати вай қариб дар даҳ маҷмӯан ашъораш ба таъб расида, дар тарбияи инсонҳо ва солимии ҷомеа нақши бузург дорад. Имсол мардуми мо 100-солагии содрӯзи ин шоири шаҳирро ботантана ҷашн мегиранд.

Банда дар охир ба тадқиқотчи эҷодиёти шоир, номзади илми филология, дотсенти Донишгоҳи давлатии Кӯлоб, Қорманди Шоистаи Тоҷикистон, устод С. Чалишев аз самими дил ташаккур мегӯям. Оиди эҷодиёти доманадори С. Вализода ӯ то ин дам се асари қалонҳаҷми илмӣ ва зиёда аз 60 мақола таълиф намудааст. Мураттиби ин китоб низ олими мӯҳтарам С. Чалишев мебошад. Ҷӣ тавре ки мегӯянд, бузургонро бузургон зинда медоранд.

САИДЧОН ҲАКИМЗОДА — котиби масъули шӯъбаи кӯлобии Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон.

БОҚИ РАХИМЗОДА

ХОТИРА И САИДАЛӢ ВАЛИЗОДА

Тахминан пас аз як моҳи даргузашти Муҳаммадҷон Раҳимӣ Саидалӣ Вализода ба хонаи мо омад, ҳар ду марҳум Раҳимиро ёд ва бо зикри фазилатҳову ашъораш рӯҳи ӯро шод кардем. Саидалӣ Вализода оҳи гароне кашида ин байтро бо алам хонд:

Фарёд зи дасти фалаки чомакабуд,
Ерони маро ягон-ягон омаду бурд...

Ва ба завҷаи ман рӯ оварда гӯфт:

— Ман омадам, ки бо шумо хайрухӯш кунам, ба ҳаққи нону намаки худ розӣ шавед. Авлоди мо он қадар умри дарозе надидаанд, зиёди умри дидашон 150 сол... Умри ман бисёр бошад, ҳафтад—ҳаштод соли дигар будагист, бинобар ин аз хозир бо шумо видоъ мекунам...

Саидалӣ ин суҳанҳоро бо ҳамон зиндадилӣ ва ширингӯни ба худ хос мегуфт ва зери лаб меҳандид.

Он рӯз сӯҳбати мо ду—се соат давом кард. Саидалӣ дар ин ду—се соат он қадар рубоиву байт гуфт, он қадар шӯҳиву мутоиба кард, он қадар саҳнаҳои мазҳакавӣ ҳикоят кард, ки аз ханда бемадор шудем. Аҳли оилаи мо чунон аз ширингӯӣ, за рофат ва бадеҳаҳои ӯ завқ бурданд, ки ҳеҷ рафтаниро наме-хостанд. Саидалӣ Вализода на фақат дар оилаи мо, балки дар тамоми хонадони мардуми тоҷик ҳамин тарик меҳмони дилхоҳ ва писандида, сӯҳбаторо, базморо ва бадеҳасаро буд.

Саидалӣ Вализода тамоми умр мисли занбӯри асал, ки шираи гулҳоро мечинад, байни мардум гашта, беҳтарин офари-нишҳои шифоҳои ӯро чамъ карда, мисли ганчина дар зехи ме-дошт ва дар сӯҳбатҳову мулоқотҳо бо халқ нуқли сӯҳбаташ офаридаҳои худи халқ буд. Вале Саидалӣ дидаву шунидаҳои ро бо обуранги ҳосе ҳикоят мекард, чунон ҳикоят мекард, ки мардум ҳама онро ҳамчун ҳикояти ношунуда ва тоза мепази-

руфтанд. Ӯ муносиби бардошти ҳар маврид ҳам бо забони сур-руд, ҳам ба забони думбура, ҳам бо забони шеър ва ҳам бо латифаву ширинкорӣ сӯхбат мекард. Ҳар тоифа одамеро, ки аҳли сӯхбат набошад, Сайдалӣ афсун мекард, ҳама ӯро гӯш мекарданд.

Баъд аз нишастӣ хеле завқбахши ду-сесоата, ки дар хонаи мо гузашт, Вализода маро ҳамроҳи худ ба хонаи Назаров ном дӯсташ бурд, ки бисёр марди адабдӯст, зиндагидида ва мухлиси таъби латифи Вализода буд. Дар хонаи Назаров Ҳофизи халқии республика Ҳошим Насим (падари Одина Ҳошим) ва Раҷабалии чопандоз, ман ва худи Сайдалӣ зерӣ воише нишаст кардем. Баъд аз латифагӯиву байтхонӣ, зарофату мутоибаҳои зиёде Сайдалӣ гӯрӯғлихонӣ, Ҳошим Насим таронасароӣ карданд ва шаб саҳар шуд.

Ин се хунарманд то субҳ дар овозхонӣ сабқат карданд, вале ҳар кадоме дар мақоми хунармандии худ буд.

Сайдалӣ Вализода донандаи ҳикояву латифа, панду ҳикмат, байту ғазал, дostonу мазҳакаҳои халқӣ буд, ҳудаш ҳам мебофт, ҳудаш қаҳрамони он ҳикоятҳо мешуд. Ин фазилат дар шеър-гӯӣ ва бадеҳанависии ӯ ҳам асари муайяне гузошт. Таронаи «Ленин — бародар, раҳнамо» гувоҳи ин аст.

Аз халқ омӯхтан ва халқро омӯзондан кори осон нест. Барои ин пеш аз ҳама халқи худро дӯст доштан, урфу одат, рӯҳия ва зиндагии ӯро доништан ва ба дили ӯ раҳ ёфтан лозим аст. Барои ин аввал истеъдод ва баъд кӯшиш мебояд.

Сайдалӣ Вализода дар мағзи дили халқ чой гирифта буд. Ҳеч як тӯю сур, базму шодӣ, сӯхбату мулокоти мардуми водии Кӯлоб ва на танҳо мардуми Кӯлоб бе ӯ намегузашт.

Сайдалӣ Вализода имрӯз байни мо нест. Думбураи ӯ хомӯш аст. Вале ҳар ҷо, ки тӯй барпо шавад, мардум маъракаи ороянду базм кунанд, думбураи ӯ ба навозиш сар мекард. Номӣ некаш, шӯхиву мутоибаҳои, латифаҳову байтҳои, садон хонишаш ҳамеша вирди забонҳо ва ёдгори хотири халқ хоҳад буд. Чунон ки гуфтаанд:

Зиндаю ҷовид монд, ҳар кӣ нақӯном зист,

Қ-аз ақибаш зикри хайр зинда кунад номро.

РАҶАБ АМОНОВ

У ФАРОМУШ НАМЕШАР

ЧАЛОЛ ИКРОМИ

САИДАЛИ ВАЛИЗОДА

С. Вализода, аслаш аз ноҳияи Ховалинги вилояти Кӯлоб аст. Вай мардест коматбаланд, тануманд, бо вучуди калонсол буданаш боғайрат, бо вачоҳати бузургворона, чашмонаш ба нуфуз ва нигоҳаш пурмаънӣ. Ришаш ҳамеша тоза тарошида шудагӣ, дар болои лабаш андак мӯйлаби кӯтоҳе дорад, ки мошу биринҷ будани он намуда меистад. Мӯйсараш нисбатан сафед шудааст, вале Саидалӣ як тори онро ҳам намонда ҳамеша метарошонад. Зохиран аз аломатҳои пирӣ ибодорад ва доим чун дили чавонаш намуди берунии худро ҳам чавонона доштани мехоҳад. Аксар вақт дар пояш калӯшу масҳӣ, дар сараш телпаки гушакдор. Роҳи гаштанаш бовикорона ва ба андозае оҳиста, ҳатто ба тангии вақт ҳам аҳамият надода оҳиста роҳ мегардад. Овозаш ғафс, вале дар вақти суруд хондан — дар пардаҳои боло тағйир меёбаду аз оҳанг мебарояд. Ҳарчанд ки вай макомхоро хеле ширин карда ва шеърхоро фаҳмо ва бурро карда мехонад...

Падараш ҳам табиӣ шеъргӯӣ дошта ва дар байни мардуми Ховалинг машҳур будааст. Табиӣ шеъргӯӣ ва сурудхонӣ аз байни се писар ба хамин Саидалӣ мерос гузошта, ҳанӯз аз хурдӣ вай ба шеърсароӣ ва сурудхонӣ машғул будааст. Хатту савод ки надоштааст, шеърҳои пештар гуфтааш фаромӯш шудаанд. Фақат пас аз барқарор гардидани ҳокимияти советӣ имконият пайдо мешавад, ки Саидалӣ чун шоири халқ дар байни мардум шӯҳрат пайдо кунад ва соҳиби хату савод гардад. Ӯро мардуми вилояти Кӯлоб ва бисёр ҷоҳо хурмат ва эҳтиром мекунанд, мешиносанд ва дӯст медоранд. Вақте ки ман бо вай кишлоқ ба кишлоқ, кӯҳ ба кӯҳ гаштам, худам бо чашми худ дида ба ин боварӣ ҳосил кардам. Ҷойе набуд, ки ӯро нашиносанд ва ё ки номашро нашунида бошанд. Бисёр гуфтаҳои ӯ латифа шуда дар байни мардум мегарданд. Саидалӣ дуторро хуб менавозад ва якчанд дostonҷаҳои ҳаҷвӣ ва сати-

РАҶАБ АМОНОВ

У ФАРОМУШ НАМЕШАВАД

(Ба хотираи шоир ва ҳофиз Саидалӣ Вализода)

Дар он рӯзҳое, ки тамоми инсонияти тараққипарвар ва пок-дили рӯи олам 100-солагии ба олам омадани ташкилкунанда ва илҳомбахши Револютсияи Кабири Сосиалистии Октябр, барпокунандаи аввалин ҳокимияти оммаҳои меҳнаткаш Владимир Илич Ленинро бо камоли хурсандӣ ва миннатдорӣ чашм мегирфт, мо аз забони бисёр ҳофизони республика дар оҳангҳои гуногун сурудаеро мешунидем, ки дар он Ленин «бародар ва раҳнамо» номида мешуд.

Наздиктарин дӯсти ғамхор ва мададгори ҳар кас бародар аст. Бародар касро хор шудан намононад ва ҳамеша кушиш мекунад, ки ба ҳар дарди бародари худ дармоне ёбед. Ҳамин хел буд Ленини кабир нисбат ба халқи тоҷик ва ҳаммаи халқҳои меҳнаткаши рӯи ҷаҳон.

Бинобар ин муаллифи суруд ӯро бародар, раҳнамо номида буд.

Аз вақти эҷоди ин суруд бештар аз ним аср гузашт. Он вақт муаллифи суруд Саидалӣ Вализода ҷавони 22-сола буд. Дар замони мо ҷавони бистудусола ин шахсест, ки институт ё университетро тамома карда, дар соҳаҳои гуногуни илм дониши мукамал ба даст оварда, соҳиби маълумоти олӣ шудааст.

Писари деҳқони камбағалу мазлум Саидалӣ мисли садҳо ҳазор писарону духтарони халқи худ маълумот надошт, хат надошт, савод надошт. Намедонист, ки навиштан чиву хондан чӣ, намедонист, ки дар олам бо номҳои гуногун илму дониш вучуд дорад. Намедонист, ки барои осон ва пурсамар шудани зиндагии инсон тараққиёти илму техника лозим аст.

Саидалӣ бистудусола бемаълумот ва бехатар савод буд, вале вай аллакай университети зиндагиро тамома карда буд, вай аллакай талхҳои зиндагиро бисёр чашида, бисёр ҳодисаҳои ногувору номусонди рӯзгорро аз сар гузаронида буд. Вай меид, ки духтарони маъсумани хурдсолро ба одамони номуносиб, —

боёну муллохову эшонони шикамдамидаи ришдароз ба занӣ мефурушанд.

Вай дида буд, ки мардум дар бораи ҳамдиёраш Восеи озо-
дихо, ки амири золими Бухоро ўро ба қатл расонида буд, су-
рудҳои пураҳтиросу ҷонгудоз мехонанд, занҳои кулфатдидаи
деҳқонони шўришгар ба маъракаҳо даромада, ба рақс омада
дар ин рақсҳо қаҳру қазаби пуршиддатро ифода намуда, Восеъ-
ро ёд мекунанд:

Восеъ газост имрӯз!
Ҷон мубталост имрӯз!
Ғавғои рӯзи маҳшар,
Бар фуқарост имрӯз.

Ҳофизон аз номи халқе, ки ба қавли Саидалӣ «бо камоли
муҳаббат аз қафои Восеъ хеста буданд» дар бораи мири фа-
кирон дар ҳашарҳои гандумдаравӣ, рӯзҳои иди мубораки Нав-
рӯз, тӯю хурсандӣ суруд мехонданд:

Ҷамъ шавен, эй ёрон,
Асир нашавен ба мирон,
Зулме дидем бепоён!

Нақлу ҳикояҳои мардум ва сурудҳои халқ манзараҳои шў-
риши ҳазорҳо деҳқонони қабридидаи хонахароб, ҳучуми камба-
ғалони корд ба устухонрасидаро ба қалъаи баланду мустаҳкам
маи ҳокими Балҷувон, гурихтани ҳоким ва мағлубияти лашкари
онро ба лавҳаи тасавури Саидалӣ меоварданд.

Саидалӣ пойҳои лучу қафидаи меҳнаткашон, бачагони ба-
рахнаву аз хунуки ларзон, кулбаҳои торикӣ деворҳои аз дуд
сип-сиёхро дида, дар бораи душвор ва тоқатшикан будани зин-
дагӣ фикр мекард. Дар бораи Достӣ ном марди камбағале
суруди падараш Валиро шунида, ба андеша меафтод:

Хини дардмандии по Достӣ ба ҳаво мепарид,
Риштаи кӯки барои ҳарду пояш меҳарид.

Дар он замон қафши ҷубин ё чорук, сару тани карбосӣ, ки
агар бо хоки сурх ранг диҳанд, номаш шоҳикарбос мешуд, сар-
вате буд. Як ҷома барои чандин домод либоси шаби тӯй буд:

Деҳқон барои киштукор,
Аз ҷуби қач мекард синор,
Оганги юғаш шулашин,
Бо ҳоли зор меронд замин,
Ҳаллоҷи аз ҷуб сохта буд,
Гӯе заводи пахта буд.

Чарха ба халқ фабрик буд.

Карбос ба ҷойи тик буд.

Буд, кӯза аз хоки кулол,

Ҷойи чароғ буд дар сафол.

Дар як табак ёздах нафар,

Оши тунук меҳурд агар.

Як дона қошук доштанд,

Пур карда мебардоштанд.

Дар оқибат бо ҳоли зор,

Аз фолу таштову тумор,

Бемор мемурад ногаҳон,

3-он ки набуд дору ба он.

Ҳамаи ин қабил ҳодисаҳо, ки аз ҳукмрон будани беадолатихон хонумонсӯз дар ҷамъият гувоҳӣ мебуд, Саидалии ҷавонро ба изҳори хашму ғазаб водор мекард ва ин хоҳиш дар дили ӯ рӯз то рӯз қувват мегирифт.

Рӯзе аз боду борон вайрон шудани мӯҳри дорғаро дар хирмани як нафар деҳқони ҳамдиёраш ва ба ташвишу изтироб афтодани деҳқони бечораро дида, Саидалӣ беихтиёр думбура ба даст мегирад ва ҳоли забуни меҳнаткаши меҳнатбардорро аз номи худӣ ӯ бо суруди хашмолуде ифода мекунад.

Оре, Саидали дар мактаби ҳаёт хонда буд ва аҳволи мардуми ҷафокашро дида, ба чунин хулоса меомад, ки дигар ин ҳел зиндагӣ қардан мумкин нест, занҷири зулму ситам бояд пора шавад, роҳи озодӣ бояд вучуд дошта бошад. Вақте ки аввалин хабарҳо дар бораи сарнагун шудани подшоҳи рус ба зодгоҳи ӯ — Ховалинг расид, дар дили Саидалӣ умед пайдо шуд. Хабари Инқилоби Бухоро ва гурехтани амир Олимхон ба Афғонистон ӯро ва ҳамаи ҳамдиёрони камбағали ӯро рӯҳи тозае бахшид.

Дере нагузашта, Ширин Толиб ном аммабачан Саидалӣ аз мардакорӣ аз Самарқанд омад. Шарин ҷавони қадбаланди баҳодурсурати зебо буд. Вай дар Самарқанд сарқори коргарон будааст. Ӯро мардум ихота мекунад, хабар меपुरсанд:

— Подшоҳи русро сарнагун кардаанд, амири Бухоро гурехта рафтааст, акнун ба ҷойи инҳо кӣ подшоҳ шудааст? — меपुरсад Саидалӣ.

— Дигар дар сари халқ подшоҳ намешавад, — ҷавоб медиҳад аммабачан Саидалӣ.

— Ленин ном як одам, ки аз байни халқ баромадааст, ба ҳамаи халқхон камбағал, коргару деҳқон роҳбар шудааст, вай бародар, вай раҳнамон мост. Шашяки дунё аз зери зулм озод шуд.

Ин суханонро бо камоли шавқ дар дилаш такрор карда, Саидалӣ хомӯшона суруд эҷод мекунад:

Домони ҳимат бар задаст,
Бунёди зулм аз бех задаст,
Николая барҳам задаст,
Ленин —бародар, раҳнамо.
Ленин, ба мо дилдор шуд,
Бар камбағалҳо ёр шуд,
Золим ҳама чо хор шуд,
Ленин—бародар, раҳнамо.

Аз ҳамон вақт сар карда, мардумони Ховалингу Балчувон, Фархору Кӯлоб, Кангурту Сари Хосор аз забони ҳофиси хуш-овоз дар бораи Ленин, дар бораи озодӣ ва ободӣ суруд мешунаванд. Соли 1925 Сайдалӣ суруди худро дар байни коргарони канали Фархор мехонад. Дар ин байн тақрибан 300 мардикор аз он тарафи дарёи Панҷ аз Афғонистон омада буданд, ки суруди Сайдалиро дар бораи Ленин бо шавқ гуш карда, навишта гирифта, ба ватани худ мебаранд.

Сайдалӣ дар байни мардум дostonҳои эпоси «Гӯрӯғлӣ», сурудҳои халқӣ ва шеърҳои худро иҷро карда, торафт бештар обрӯ ва шӯҳрат пайдо мекунад. Овози форам, истеъдоди ҳофизӣ ва шеърғуӣи Вализодаро дар тамоми районҳои Кӯлоб машхур мегардонанд ва дере нагузашта, ӯ ҳамчун ҳофиси хушовоз ба кори театри колхозии республика ҷалб карда мешавад.

Дар пойтахти республика Вализода бо шоири инқилобӣ, муаллифи манзумаи машхури «Кремл», яке аз сардафтaronи адабиёти советии тоҷик Абулқосим Лоҳутӣ шиносӣ пайдо карда, шеърҳои худ, аз ҷумла манзумаи «Папанинчиён»-ро аз назари диққати ӯ мегузаронад. Шоирони номдори тоҷик Бокӣ Раҳимзода, Суҳаилӣ Ҷавҳаризода, Абдусалом Дехотӣ ба ӯ маслиҳатҳои пурқимат медиҳанд.

Муҳити нависандагон ва театр дар инкишофи истеъдоди ӯ роли муҳим мебозад. Ӯ машқ карда, хату савод бароварда, маълумоти худро вусъат дода, беш аз пеш сурудҳои қобили диққат эҷод кардан мегирад. Сурудҳои ӯро дар сахнаи театр мехонанд ва бештарини онҳо ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ чоп мешаванд.

Аз шеърӯ сурудӯ дostonҳои ӯ маҷмӯаҳо тартиб дода мешавад, ки мундариҷаи онҳо аз солҳои аввали Ҳокимияти Советӣ ҳамчун сарояндаи боғайрати ҳаёти нав, вассофи пешрафтҳо ва табaddулоти азими таърихӣ ба майдон омадан ва фаъолият нишон додани ӯро собит мекунад. Вализода сурудҳо ва қалами худро ба яроқ табдил дода, ҳар як ҳодисаи зиндагии сотсиалистиро ҷасурона ва собитқадамона ҳимоя карда омад ва ба муқобили ҳар чизе, ки ба пешрафти ҳаёт халал мерасонд, муқориза бурд.

Дар асарҳои Сайдалӣ Вализода, алалхусус дар дostonҳои ӯ

«Нозими Ватан», «Ду додарон», «Нодир ва Мӯхтарам» сахи-
фаҳои ҳаёти фарзандони неку шучои халқ ва талоши онҳо
дар роҳи озодии меҳнаткашон акс ёфтааст.

Вализода ҳамеша ба муқобили ҳама гуна урфу одатҳои
зарарнок—мероси замонҳои гузашта бо яроқи ҳаҷв мубориза
мекард. Шоири ҳақиқатгӯӣ, дар баробари ба зерӣ тозиёнаи
ҳаҷву танқид гирифтани порахӯрӣ, коргурезӣ, бадмастӣ, шӯ-
рапуштӣ, фиребгарӣ барин рафторҳои ношоиста, қалин ва қалин-
гириро бо қаҳру ғазаби тамои маҳкум мекард. Мо боварӣ
дорем, ки шеърӣ ба тариқи ваъда ба аспӣ лоғар гуфтаи шоир
ва бисёр шеърҳои дигари ҳаҷвии ӯ як қисм масъулони хоҷагии
кишлоқро бедору хушёр накарда намондааст.

Дар охур сар фуру бурдан

магиру интизорӣ каш,

Сабӯси гандуми озода аз

Фарҳор меояд.

Ба наздики заминӣ дар

биёбон мешавад шудгор,

Ду мошин решаи аҷрик аз

он шудгор меояд.

Ин одами наҷиб ва шоири ширингуфтор, яке аз фарзандони
азизи халқи тоҷик, ҳофизи халқ ва Артисти хизматнишон-
дади республика, шарафманди бисёр грамотаҳои фахрӣ ва ме-
далу орденҳои давлатӣ, аъзои ҷамъияти «Дониш», аъзои Ит-
тифоқи нависандагони СССР ҳоло дар байни мо нест.

Аммо асарҳои ӯ вирди забони мардуманд. Онҳоро дар бисёр
маҳалҳо зану мард, хурду калон, аз ҳафт то ҳафтодсола аз ёд
медонанд. Дар матни ашъори Вализода як қатор сурудҳо эҷод
шудаанд, ки солҳо ин тараф аз ҷониби ҳофизон иҷро карда ме-
шаванд. Саидали Вализода шахси хушнакл ва латифагӯӣ, гули
сари сабади сӯхбатҳо буд. Агар ҳикояву латифаҳо, ёддоштҳои
аҷиби ӯ навишта мешуданд, як китоби пурмазмуну шавқовар
ба миён меомад. Афсӯс ки онҳо дар сари вақт навишта гирифта
нашуданд, вале яқин аст, ки чун бисёр асарҳои хубу шавқ-
қангези даҳонакӣ онҳо аз ёди мардум намеравад ва даҳон ба
даҳон, аз насл ба насл гузашта, ба диққати бисёр наслҳои оянда
рафта мерасанд.

Вализода умри худ, ҳамаи қуввати ҳунари худро ба манфи-
ати халқу Ватан сарф кард. Умрҳои меғузарад, вале хизматҳои
вай ва асарҳои пурмазмуну пурҳаяҷони вай фаромӯш нахо-
ҳанд шуд.

АБДУСАЛОМ ДЕХОТИ

ШОИР ВА ҲОФИЗИ ХАЛҚИИ ТОҶИКИСТОН

Халқи тоҷик ва сарзамини тоҷикон дар ҳар як давраи ҳаёти худ бисе олимон, шоирон, адибон ва санъаткорони номдор расонидаанд, ки ном ва асарҳои онҳо ситораҳои ҳамеша дурахшони маданияти ҷаҳонӣ гардидааст. Дар баробари хамин дар оғӯши халқи мо бисёрҳо шоирон ва санъаткорони хурдӣ (худруйиди) халқӣ ҳам парвариш ёфта, ба воя мерасиданд, ки онҳо аксар вақт аз байни мардуми оддӣ меҳнаткаш (ё чунон ки пештар мегуфтанд, аз байни «мардуми авом») баромада, бе ҳеч гуна мактаб ва тарбияи махсус, худ ба худ шеърҳои хофизии навозандагиро касб мекарданд. Онҳо деҳа ва маҳалла ба маҳалла гашта, ғам ва шодихон халқро месуруданд.

То замони советӣ мо дар ҳақиқи шоирон ва хофизони халқ касе ғамхорӣ намекард. Асарҳои онҳо, азбаски навишта гирифта ё чоп карда намешуданд, аввалҳо даҳан ба даҳан, аз як насл ба насли дигар гузашта, баъдҳо бо мурури айём аз байн мерафтанд.

Саидали Вализода, ки имрӯз мо 25-солагии эҷодиёти адабии вайро гузаронда истодаем, яке аз ҳамон шоирон ва хофизони хурдӣ халқӣ аст. Вай хушбахт аст, ки дар давраи мо, дар давраи нашъунамон маданияти сотсиалистии халқи тоҷик зиндагӣ ва эҷод мекунад.

Саидали соли 1900 дар кишлоки Чукураки райони Ховалинг, дар оилаи деҳқони камбағал таваллуд шуд. Вай аввалҳо ҳамроҳи падараш, баъд ба сари худ деҳқонӣ карда рӯз мегузаронд. Вай тамоми фоҷиаҳо ва зулму бедодихон давраи амиро бо ҷашми худ дид.

Вақте ки хирмани деҳқон тайёр шуд, амлоқдор дорғаро мефиристод, ки миқдори ғаллаи хирманро муайян кунад. Дорға миқдори ғалларо дар ҷояш тахминан таъин карда, ба болояш рег (кум) рехта, дар чанд ҷойи он мӯҳр мезад, то ки деҳқон ғалларо гирифта кам накунад. Агар ҳодисае рӯй дода мӯҳрҳо

вайрон шаванд, деҳқон ба тӯҳмату балоҳо гирифтормешуд.
Дар соли 1918 ба сари Ширин Карим ном деҳқони камбағали кишлоқи Чуқурак ҳамин гуна бадбахтӣ омада буд. Саидалӣ дар якумин шеъраш — «Деҳқони чабрдида» шикоятӣ аламини он деҳқонро ба назм медарорад:

Дареғ аз меҳнати зорам, бутун дар зери борон шуд!

Бисӯзад хонаи золим, зи чавраш дида гирён шуд!

Агар дорға маро пурсад ҷавоб додан ба ӯ мушкил,

Муқаррар ӯ ҳам мегӯяд: чаро ин муҳр вайрон шуд?

Баъд аз соли 1920, вақте ки дар хоки Тоҷикистони имрӯза ҳукумати амири Бухоро сарнагун карда шуда, ҳокимияти советӣ барпо гардид, Саидалӣ ба шодмонии озодии коргарону деҳқонон, ба шарафи бунёдкори давлати меҳнаткашон — Ленини бузург шеърҳо ва таронаҳо сурудан гирифт.

Шеъри «Ленин — бародар, раҳнамо» ҳанӯз дар соли 1922 ба меҳнаткашони навозодшудаи тоҷик чунин хушхабар мерасонд:

Ҳукуматро Ленин зӯр кард,

Золиро аз мулк дур кард,

Мулкро ҳама пурнур кард,

Ленин — бародар, раҳнамо.

Ленин ба мо дилдор шуд,

Бар камбағалҳо ёр шуд.

Золим ҳама ҷо хор шуд,

Ленин — бародар, раҳнамо.

Яке аз меросҳои нанговаре, ки дунёи кӯҳна ба халқи тоҷик боқӣ гузошт, балои бесаводӣ буд.

Партияи коммунистӣ ва ҳукумати советӣ аз аввалин рӯзҳои ташкили республикаи Тоҷикистон шиори барҳам задани бесаводиро ба майдон бароварданд. Саидалӣ, ки худ бесавод буда, фалокатҳои онро аз сараш мегузaronид, ба тарафдорин мактабу маориф шеърҳо месуруд. Вақте ки худаш намуна шуда, хату савод баровард, дар ҳаққи бесаводони танбал ҳаҷвияҳо навишта, ба онҳо таъсир мекард, ки ба курсҳои маҳвӣ бесаводӣ рафта хонанд.

Дар солҳои 1930—31 ва солҳои баъди он, ки деҳқонони яккадаст ба хоҷагиҳои колхозӣ муттаҳид мешуданд, Саидалӣ Вализода монанди «Пеш меравад кори мо», «Таксими замин», «Зеби меҳнат», «Тараққиёт» чандин шеър ва таронаҳо гуфта, тараққиёти хоҷагиҳои колхозӣ ва ба ҳаёти осудаҳолона соҳибшудани деҳқонони дар гузашта беҳуқуқбудаи тоҷикро тасвир менамояд.

Шеъргӯӣ ва ҳофизии Вализода кам-кам аз ҳудуди Ховалинг

баромада, ба дигар ҷойҳои республика ҳам шӯҳрат пайдо мекунад. Соли 1936 вайро ба кори театри колхозии Сталинобод даъват мекунанд. Вай дар ин ҷо чанд вақт кор карда, баъд ба Ховалинг омада кружоки ҳаваскорони санъатро ташкил мекунад.

Аз соли 1938 то имрӯз ҷойи кори вай театри вилоятии Кӯлоб аст. Дар ин ҷо хизмат ва эҷодиёти Вализода хеле гуногун аст: вай ҳам шоир, ҳам ҳофиз ва ҳам навозанда шуда кор мекунад.

Вай, азбаски фолклори адабӣ ва музикавии халқро хуб медонад, бисёр суруд ва таронаҳои дилписанди халқиро ба санъаткорони ҷавон меомӯзад. Баъзан худаш ба шеърҳо оҳангҳои нав месозад. «Достони Папанинчиён», «Комсомол», «Санчиши ёр», «Ранчиши ёр», «Ошиқу маъшук» барин чандин сурудҳо, дуэтҳо ва таронаҳои вай, инчунин «Ҳоҳиши Гулҷехра» ва «Тӯй» барин инсценировкаҳои ҳаҷвиаш аз тарафи халқ бо шавқу ҳаваси калон шунида, хонда ва тамошо карда мешаванд.

Дар замони Ҷанги Бузурги Ватанӣ эҷодиёти Саидалӣ хеле пурзӯр шуд. Шеърҳо ва сози вай ифодакунандаи қаҳру ғазаби халқи советӣ шуданд. Вай ба Гитлер хитобан:

«Ту, эй душман, зи дасти мо ҳуқуқро қанда нагдонӣ,
Бимирию зи мо қардан якero банда натавонӣ!»

Гӯён ба мубориза барои озодии худ бо ҷӣ гуна қатъият даромадани моро эълон мекунад. Вай аз забони падар ба писар, аз забони маҳбуба ба маҳбуб насихат ва супоришҳо навишта, фарзандони диловари халқи тоҷикро ҳам дар fronti ҷангии зидди гитлерчиёни хунхор ва ҳам дар fronti меҳнат ба нишон додани қаҳрамониҳо даъват менамояд. Тақдир қарда шудани фаъолияти адабии Вализода дар ҳаёти маданияи халқи тоҷик воқеаи нави хеле аҳамиятнок аст. Чунки мо хизматҳои чунин як шоир ва ҳофизии халқии худро аввалин бор бо тантана қайд мекунем.

Ба ин муносибат нависандагони советии Тоҷикистон Саидалӣ Вализодаро муборакбод қарда, ба вай муваффақиятҳои нави эҷодӣ меҳоҳанд.

барномада, ба дигар ҷойҳои республика ҳам шухрат ҷайдо мекунад. Соли 1936 вайро ба қорӣ театри калхози Сталинобод даъват мекунанд. Вай дар ин ҷо чанд вақт кор карда, баъд ба Ховалинг омада кӯҷаҳои ҳаваскорони санъатро таъкид мекунад.

Аз соли 1938 то имрӯз ҷойи қорӣ вай театри вилоятии Кӯлоб аст. Дар ин ҷо хизмат ва эҷодиёти Вализода хеле гуногун аст: вай ҳам шоир, ҳам ҳофиз ва ҳам наъзаанда шуда кор мекунад.

Вай аз баски, фолклори ҷаҳон ва музикавии ҳалқро хуб мешиносад. Бисёр суруда ва таронаҳои дилрасони **СОҶИБ ТАБАРОВ**

васеҷонаро ҷайдо мекунад. Ҷамъаҳои ҳаваскорони ҷаҳон ва музикавии ҳалқро хуб мешиносад. Бисёр суруда ва таронаҳои дилрасони **РАВОНБАХШИ ХАЛҚ**

Шиносии бевоситаи банда бо Саидали Вализода бо давраи хизматам аз оғози солҳои панҷоҳум дар Дорулфунуни давлатии Тоҷикистон ба номи В. И. Ленин ва махсусан дар солҳои таҳсили писари бузургаш Мӯсо Валиев (Вализода) дар факултети геологияи он ва солҳои минбаъда то солу моху рӯзи вафоти шоир алоқаманд мебошад.

Аз ҳамин вақт сар карда мулоқотҳо, сӯҳбатҳо, шабнишиниҳо, ҷамъомадҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ банда бо Саидали Вализода дар бист соли охири ҳаёташ бешумор буданд. Аммо бо сабаби камҳавсалағиям сари вақт натавонистам ҳиссае аз онҳоро, ки хеле аҷибу ғариб ғариб мегузаштанд, дар варақе ё қоғазе сабт кунам ва маҳфуз дорам ва ё дар дафтари ҷайбиаму ё доштҳои сабт намоям, то ки минбаъд ояндагон дар боран кӣ ва чӣ гуна шахси мӯътабар ва фозилу оқил будани ин ҳамзамонанам тасавури мукамалтару равшантаре ҳосил намоям.

Саидали Вализода дар Душанбе аз Бокӣ Раҳимзода, Мирсаид Миршакар, Мирзо Турсунзода, Муҳиддин Аминзода, Абдулло Суҳаили Чавҳаризода, Ғаффор Мирзою Шараф Шарифи он солҳо ҷавон ва дигар эҷодкорон сар карда то Бозор Шарифзода, Ашӯр Ҳалимов, Низорамоҳ Зарифова, Давлат Ғадоев, Хайрулло Мирзоев, Абдураззоқ Абдурахмонов, Нусратулло Абдулхақов ва дигарон бисёр рафиқони асил дошт. Артисти Ҷоистаи Тоҷикистон, собиқ ятимбача Муҳаммад Қобиловро, ки дар нимаи аввали солҳои сиюм дар дастаи ҳаваскорони хонаи бачагони Ховалинг фаъолона иштирок менамуд, ниҳоят дӯст медошту вай ва аҳли байташро қариб дар ҳар сафараш ба Душанбе хабар мегирифт. Банда, ки гоҳ-гоҳ дар баъзе аз чунин вохӯриҳо ва мулоқотҳо дар хона ё ҳавлии яке аз он ашхоси номбурда ширкат меварзидам, аз сӯҳбатҳои ширину намакин, аскияву зарофтҳои ҳалиму обдори Вализода баҳраманд мешудам ва ё гоҳҳо суруду таронаҳои ҳояшро гӯш мекардам.

Баъдтар, вақте ки писараш Мӯсо Валиев (Вализода) таҳ-

силро дар Дорулфунуни давлатии Тоҷикистон ба номи В. И. Ленин оғоз менамояд, сафари Саидалӣ Вализода ба Душанбе зиёдтар мешавад ва ӯ ҳамчун падар тез-тез ӯро хабар мегирад.

Ба сабаби он ки банда дар он солҳо вазифаи проректори-ро онд ба корҳои таълимӣ ва илмӣ дорулфунун дар ӯҳда доштам, Саидалӣ Вализода гоҳ-гоҳ ба наздам мебаромад. Дар ин лаҳзаҳо ӯро бештар хеле ҷиддӣ меидам ва дар идора аз он ширинзабонӣ ва ҳазлу шӯҳихояш нишонаеро дарнамеёфтам. Тамоми сӯҳбатҳо дар байни ӯ ва камина аз тарбия ва ахлоқи дониши ҷавонон мерафт. Ҳеч дар ёд надорам, ки Саидалӣ Вализода ягон хоҳише ё имтиёзеро барои писараш вочиб дониста ва аз фақир мададе пурсида бошад. Пас аз чанд гоҳ аз худи Вализода дарак ёфтам, ки Мӯсо Валиеви донишҷӯ — хонадор шудааст. Аз ҳамин вақт сар карда қадамранҷамонӣ ӯ ба хонаи банда хеле зиёд мегардад. Ин ҳам сабаб доштам.

Падари ғамхор бо тавассути ё роҳбарияти Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ва ё сарварони ҷумҳурият пас аз чанд моҳи оиладорӣ писараш барои ӯ хонаеро аз ҳавлии рақами 46 кӯчаи Айнӣ, ки дар назди ҳавлии 42-юми моён воқеъ буд, ба даст меорад.

Ба сабаби аз кадом як деҳаи назди шаҳр будани ҳамсари Мӯсо Валиев, навоишлаҳо гоҳ-гоҳ ба ҳавлии падару модари арус мерафтанд. Дар ҳамин лаҳзаҳо, вақте ки Вализода дари хонаи онҳоро кулф меёфт, ба ҳавлии наздиктарин — ба хонаи камина қадам мегузошт. Ҳамин тавр, то замоне, ки Мӯсо Валиев дар ҳавлии №46-ми кӯчаи Айнӣ мезист ва баъзан бо занаш ба аёдати аҳли хонаводаи завҷаш мерафт. Саидалӣ Вализода банда ва аҳли байтамро аз хотир намебаровард ва ба наздамон меомад.

Ҷанҷо дар ҳамин гуна нишастҳои якка ба якка он солҳо ба шахсони боэътимоду боваринокаш, аз ҷумла ба камина, бисёр саргузаштҳои фоҷиавӣ ва пуралами худро нақл мекард. Аммо Вализода дар ҷамъомадҳои умумӣ аз баёни он ҳодисаҳо худдорӣ менамуд. Кас дар ин ҳолат гумон мекард, ки дар зимни шӯҳихо, латифаҳо, аскияҳо, ҳазлу мазохҳо ва зарофатҳои бешумораш ӯ тамоман шахси беғам ва бепарво мебошад. Дар сӯҳбатҳои якка ва шахсӣ бо камина ҳеч гоҳ ба нақли ягон латифа, мутоиба, ҳазлу шӯҳӣ роҳ наметод. Баръакс, чи дар мулоқоту сӯҳбатҳои ҷудогонаамон дар кабинетам дар дорулфунун ва махсусан дар нишастҳои дар хонаам аз забони ӯ бисёр саргузаштҳои фоҷиавӣ ба сараш омадаро шунидаам ва ӯ онҳоро бо ҷиддият, бо фарқи фикру андеша, бо мулоҳизаҳои ҳаёти ва ҳатто фалсафӣ нақл мекард. Аз ин ҷост, ки касе ба умқи ҳазлу шӯҳӣ, мутоибаву зарофат ва латифаву аскияҳои Саидалӣ Вализода ғута занад, аз онҳо на беғамӣ, бе-

парвой, шӯхмизоҷӣ, балки дарду алами чуқур, ғаму андӯҳи беинтихоро дар қолаб ё пардаи рамзу тамсил ва кинояву маҷоз дарёб менамуд.

Вақте ки чанд бор дар хонаам нақли бадарғашавиашро ба ғаммозӣ ва тӯхмат ва кирдори қабеҳи душманону ракибонаш, чӣ тавр дар солҳои 1933—1935 дар лагери ислохотӣ — меҳнатии вилояти Окмулло зистани аҳли байташ ва додараш Аҳрор, вафоти ин бародараш ва духтараш Мушкиносоро, сардиҳои қаҳратуни дашту ҷангалҳои Қазоқистон ва баракҳои лагер, меҳнати тоқатфарсияшро дар он сарзамин аз забони худи Саидалӣ Вализода мешунидам, диламро ба мисли ӯ ғаму андӯҳ фаро мегирифт. Аз ҷумла то ҳол нақли зерини Вализода дар гӯшам садо медиҳад, ки бо яъсу алам мегуфт:

— Вақте ки азобамон дар Қазоқистон ҷонҳои шуд ва корд ба устухонам расид, аз ҷонам сер шудам ва дигар тоқат накардам. Гуфтам, ки одам як ҷон дорад, мегурезам ва сарамро ба ҳар дар мезанам, то ки аз ин азоб халос ёбам ва ҷон ба холик супорам. Тирамоҳи соли 1935 аз ҷангале, ки дар он ҷо дарахт мебуридем, гурехтам. Ба воситаи даштҳои Қазоқистон ба Тошканд расидам. Аз он ҷо роҳи Хучанд ва Ӯртеппаро пеш гирифта ба Мастҷоҳ омадам. Дар бораи азобҳои дар роҳ аз сар гузаронидаам, чӣ ҳел пинҳоншавиҳоям тоқати нақл кардан надорам. Акнун ба сарзамини Тоҷикистон расида будам, ки дар Мастҷоҳ барфи бисёр борид ва ҳамаи ағбаҳои роҳи Душанбе ва Ғарм баста шуданд. Одамони нағз ба ман паногоҳ ва хӯроку ҷойи хоб доданд. Ба ҳеҷ кас аввалҳо дар бораи гуреза буданам чизе нагуфтам. Баъд аз чанд рӯз ё ҳафта аз соҳибхонае, ки дар хучрааш мезистам, дутор пурсидам. Ҳар рӯз кам-кам дутор нохун мекардам ва гоҳ-гоҳ сурудеро тараннум мекардам. Дуторзахмкунӣ ва сурудхонӣ ҳоям ба ҳама маъқул шуд. Он вақт овози бақувват ва баланд доштам. Ҳар беғоҳ дар меҳмонхонае ҷамъомад мешуд ва ман дар он ҷо ҳофизӣ мекардам. Баъзе шабҳо кор то ба ҷойе мерасид, ки қисме аз занҳо ҳам аз паси дар ё девори он меҳмонхона сурудҳои маро гӯш мекарданд. Баъдтар, дар ҷилаи зимистон (январ—феврари соли 1936 —С. Т.) аз кучо будан, чӣ тавр бо тӯхмат ба Қазоқистон бадарға шуданам, аз он ҷо гурехтанам ва ба Сталинобод барои ёфтани адолат рафтаниамро аввал ба соҳибхона ва баъдтар ба одамони наздики соҳибхона, ки баъзеашон бо Раиси Суди Олии Тоҷикистон ва қисми дигарашон бо баъзе корманди КХКД шиносӣ доштанд, нақл кардам. Он одамони нағз ҳеҷ сир бой надоданд ва ҳатто дар пайи мададрасонии ман шуданд. Вақте ки дар моҳи март роҳи ағбаҳо кушода шуд, он одамони нек чанд адреси кормандони Прокуратура, Суди Олӣ, милитсия ва КХКД-ро ба ман доданд, то ки дар Сталинобод бо онҳо вохӯрам ва аз

онҳо мадад пурсам. Ман мувофиқи супориш ва хошиши он одамони нағзи мастчоҳӣ ба назди одамони гуфтагиашон даромадам. Бо мадади онҳо роҳбарони масъули Суди Оли, Прокуратураи Тоҷикистон, худи Ширинов, сардорони КХКД маро қабул карданд, тамоми ҳуҷҷатҳо, материалҳо, далелҳои маро ҷанҷобӣ чапаву роста карданд. Баъд аз санҷиш ва тафтиши дуру дароз маълум ва равшан гардид, ки он бое, ки аз киш-локи Чуқураки мо ба Афғонистон гурехтааст, Саидали ном надоштааст, балки Саидвали ном доштааст. Аммо кормандони КХКД бе ҳеҷ асос маро он Саидвалии гуреза ҳисоб карда, ба маълумоти дурӯғ маро бо оилаам ва додарам ба Қазокистон бадарға карданд. Дар он ҷо додарам мурд, духтарам ҳам мурд. Бо дасти худам онҳоро ба гӯр супоридам. Баъд аз ҷо-нам безор шуда, гурехта ба Сталинобод омадам. Тафтиши амиқ исбот кард, ки ман бо он бойи гуреза Саидвали ҳеҷ хешу таборӣ ва ҳатто қаробат надорам. Баъд аз ин тафтиши КХКД маро Прокуратура ва Суди Олии Тоҷикистон сафед карданд. Тақрибан баъд аз якуним сол ҳамаи ҳуҷҷатҳоямро ба дастам гирифтаам ва дар соли 1937 боз ба вилояти Акмолинск рафтаам. Аз он ҷо, аз лагер зан ва ҳамин писари дусолаам Мӯсо-ро гирифта боз ба Ховалинг баргаштам. Баъди дар Мастчоҳ буданам фаҳмидам, ки дутору думбуранавозӣ ва таронаву су-рудхонии ман ба одамон маъқул будааст. Ба сабаби он ки одамон ин ҳунарҳои маро дӯст медоштанд, аз соли 1937 сар карда ба дастаи мусиқии театри вилояти Кӯлоб ба қор даро-мадам. Дар ин театр аз мусиқачӣ ва хофизии муқаррарӣ сар карда то ба вазифаи роҳбари дастаи мусиқии театр расидам.

Банда дар давоми сӯҳбату мулоқотҳои зиёди худ дар хона-ам аз бисёр воқеаҳои хурду калон ва ғамангезу фоҷиавии ба сари Саидали Вализода омада аз даврани бачагиаш то камолоти умраш огоҳ гардидам. Дар байни онҳо нақлҳои хузнангез-ро аз забони Вализода шунида будам, ки ӯ ва додараш ҷӣ тавр дар солҳои бистум дар Кӯлоб ва Саройкамар мардикорӣ мекарданд, баъдтар ҷӣ тавр онҳо ба узвияти колхозии деҳаи худашон аввал қабул ва баъд ронда шуданд ва сонӣ баъд аз аризанависии зиёд бе асос будани хориҷшавии худро исбот карданд ва боз ба узвияти колхоз барқарор гардиданд. Пас Саид-дали Вализода дар бораи ҷӣ навъ ӯ ва аҳли байташро ба ла-гери ислохотӣ-меҳнатии вилояти Окмулло бе ҳеҷ асос бадар-ға намудан ва дар он ҷо бо меҳнати сангин умр ба сар бурда-нашонро бо яъсу алам нақл менамуд.

Дар ин лаҳзаҳои нақлҳои пураламу ҳазин ва пурдаду ғам гӯё аз дили Вализода хун мечакид ва рағҳои гардану пешо-нааш таранг мегардиданд. Дар ин ҳолат камина дар назди худ як шахси ниҳоят аламзадаву пуряъсро меиддам ва анде-шае ба хаёлам меомад, ки аҷаб не, ки ҳамаи он мутоибаву

латифаҳо, ҳазлу шӯҳихо ва аскияву мазохҳо, андаке ҳам бошад вазифа ё ҳамчун никоб ва ё тасаллии аклу дил ва рӯҳу асаби ин шоир ва ҳофизро адо менамуданд. Ӯ гоҳо дар боран ҳофизии машҳур Қарими Шуш ва ё гӯрӯғлиғӯйи номдор Ҳакназари Сарихосорӣ бо муҳаббати калон сухан меронд. Дар баъзе лаҳзаҳо Вализода дар хусуси маҳорати машшоқӣ ва махсусан ҳофизии сарояндаи мумтоз, соҳиби овози мафтункунанда Қарими Шуш нақлу ривоятҳои оличаноб мекард ва гоҳ-гоҳ аз барномаи ӯ сурудеро тараннум менамуд, ки дар ин ҳолат ранги рӯ ва симову киёфааш рӯҳбахшона мегардид.

Оиладӯст ва фарзанддӯст будани Вализодаро банда аз рӯйи муҳаббати беандозааш ба писараш Мӯсо баръало тасаввур мекардам.

Ҳар боре, ки ӯ вориди хонаи банда мешуд, сухани аввалашро аз ин писараш, хонишу тарбия ва баъдтар қору меҳнати ӯ дар арсаи кӯҳкани оғоз мекард. Аммо, сад афсӯс, ки на ҳамаи фарзандони ин инсонӣ наҷиб дар наздаш қарзи фарзандиро пурра адо намуданд. Агар ҳамин тавр намебуд, онҳо дар обод қардану маҳфуз доштани марқади падари худ сахмгузори менамуданд. Банда ин фикрамро бо чунин ҷумлаҳои ҷӯраи шоир Хол Исломи тақвият медиҳам:

«Чанде пеш аз мазори Вализода дидан кардем. Ҳеч таъриф надошт. Ҳуруфи номашро авбошон аз санги мазораш канда буданд ва гӯраш зоҳиран чанд сол аст, ки таъмир надида, китобҳояш хеле сол аст, ки нашр нашудааст... Агар имрӯз мо хотираи гузаштагонро гиromӣ надорем, фардо касе на хотираи моро гиromӣ хоҳад дошт, на номамонро ба неки ёд хоҳад кард».

Лозим мешуморам, ки дар поён боз аз баъзе лаҳзаҳои зиндагӣ ва фаъолияти эҷодии Саидалӣ Вализода дар солҳои 1969—1971 чанде аз хотираҳои сершуморамро пешкаши хонандагонии арҷманд гардонам.

* * *

Рӯзи чоршанбе, 17 декабри соли 1969 дар Кӯлоб курс—конференсияи адибони ҷавон баргузор мегардид, ки 16 декабр барои иштирок ба қори он гурӯҳи нависандагони тоҷик—Ғаффор Мирзо, Лоик Шералӣ, Ҳабибулло Файзулло ва камина бо сарварини мушовири Раёсати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон Бокӣ Раҳимзода ба он ҷо сафар намудем. Вақте ки ба майдони ҳавони Кӯлоб фаромадем, моро Ашӯр Сафар, Ҳакназар Ғоиб, Саидҷон Ҳакимзода, Саттор Шокирзода, Абдулхай Қаландаров бо сардорини Саидалӣ Вализода пешвоз гирифтанд. Мошини сабукрави СБО 61—00 ва дигар мошинҳо моро ба меҳмонхонаи ҳукумати, ки пештар ҳавлии котиби якуми

комитети фирқавии шаҳр ҳисоб меёфт, расонданд ва дар он ҷо моро ҷой гиронданд.

Ҳамон рӯз мо дар меҳмони Сандали Вализода будем. Чашми бинандаро ҳавлии васеъ ва зебою босафои Вализода мерабуд. Худи ӯ ва аҳли оилааш бо меҳмоннавозиашон моро мафтун сохтанд. Таронаву сурудҳои ва думбураву дуторнавозии Вализода ба куҳансолиаш нигоҳ накарда хеле дилкаш буданд.

Ғаффор Мирзо ва Вализода, ки бо ҳам хеле кадрдон буданд, дар ҳангоми хайрухушамон аз мизбон пурсид:

— Заминат хеле калон менамояд. Боз ягон ҳамсоятро танг накарда бошӣ?

Вализода бо як мулоиматӣ ва лаҳни оромона:

— Не, ҳукумат худаш заминро дод, — ҷавоби самимӣ гардонд ба ин саволи шоири боистеъдод.

Соати 5 бегоҳ Вализода бо мо ба меҳмонхона омад ва дар ин ҷо ҳам боз думбуранавозӣ ва ашӯлаҳониашро давом дод.

Адибони ҷавон — иштирокчиёни курс-конференсия низ то соати 10 бегоҳ дар меҳмонхона бо мо буданд. Боқӣ Раҳимзода ва Вализода дар ин муддат ба моён нақлу ривоятҳои аҷоиб карданд, ки ин аз фазилати ин ду инсонӣ фозилу оқил гувоҳӣ медод.

Дар байни ин сӯҳбат, нақлу ривоятҳо ва лукмапартҳои Вализода думбуранавозиро давом медод. Вақте ки ӯ думбура нохун мекард, гуё думбура ба нола меомад ва дилу чигари сомеонро пора менамуд.

— Бо ин охангу нохункунӣ одам девона мешавад, — гуфт Боқӣ Раҳимзода дар лаҳзаи думбуранавозии Вализода.

Вализода суруди «Ҳама рафтанд»-ро бо эҳсосоти ҳазину дилхӯрӯш ва овози баланду бо маҳорати калон замзама менамуд, ки дар ин синну сол чунин истеъдод аз кудрати хофизии ӯ гувоҳӣ медод ва мо — сомеон мафтунӣ овози ӯ мешудем.

Дар ин якҷанд соати мусоҳиба бо Саидали Вализода моён аз забони ӯ боз баъзе мутоибаҳои намакин (аз қабилӣ «Орзӯи моли мардум гар кунӣ дар масканат...») -ро шунидем. Инчунин худаш баъзе нақизаҳои ширадорашро низ гуфт, ки яке аз онҳо бар ғазали Абдусалом Дехотӣ «Дар шаъни Дарвоз» буд. Ӯ баъд аз байти:

Дехотиро хуморӣ кард як умр,

Тамошон шумо хубонӣ Дарвоз, —

бадоҳатан мисраъҳои:

Ҳамешабоб дар бозори мева,

Суночи тутпуси арзони Дарвоз. —

ро дар Сталинобод дар назди худи Деҳотӣ ва Мирзо Турсунзода, Боқӣ Раҳимзода ва дигарон илова намуда будааст. Деҳотии одатан ниҳоят ҷиддӣ пас аз шунидани ин байти иловашуда бо табассуми соддаи худ:

— Тутпусаш чист? — гуфта мепурсад.

Мирзо Турсунзода ба ӯ мефаҳмонад, ки вақте тутро майда карда, сонда, орд мекунад ва орди тут бо ҳам омехта гардида, мисли ҳалво мешавад, ҳамон тути ҳалвогардидаву сондаи тутро тутпус меғоянд.

Тамоми он беғоҳ то хуфтан Вализода шӯҳӣ ва гоҳо аскияву мутоибгӯйӣ мекард.

Ҳамин тавр, дар рӯзу соатҳои дар Кӯлоб буданамон Сайдалӣ Вализода доимо ҳамроҳ ва ҳамсафари мо буд. Масалан, ӯ 17 декабри соли 1969 хеле барвақт, соати ҳашту ними пагоҳӣ ба меҳмонхона омада, моро ба хонаи Ашӯр Сафар барои курутбухӯрӣ бурд ва пас якҷоя ба Донишкадаи омӯзгории ба номи Рӯкӣ омадем.

Боқӣ Раҳимзода курс-конференсияи адибони ҷавонро дар кабинети адабиёти донишкада кушод.

Аввалин шуда ба муҳокимаи дастнависи маҷмӯаи ашъори Абдулҳай Қаландаров «Савганд» шурӯъ намудем. Пас аз он шеърҳои Раҷабалӣ Назаров, Саттор Шоқирзода, Мачидаддин Қурбонов, Саид Раҳмонов ва дигарон пай дар пай то 18 декабри соли 1969 муҳокима шуданд. Дар муҳокимаи шеърҳои аксари ин навқаламон Сайдалӣ Вализода низ иштирок менамуд.

Баъд аз ин ҳар беғоҳ аксари моён дар меҳмонхона таоми шом меҳурдем.

Дар ин вақт нақлу ҳикоягӯйҳои мусоҳибон авҷ мегирифт. Масалан, беғоҳи 18 декабр бо иштироки Боқӣ Раҳимзода, Сайдалӣ Вализода, Ашӯр Сафар, Ғаффор Мирзо дар Ҳангоми чойнушӣ Боқӣ Раҳимзода дар бораи Вализода чунин нақл кард:

— Вақте ки ман хонадор набудам, ҳар гоҳ ки Сайдалӣ ба Сталинобод меомад, ба хонаи ман ҳам меомад. Ӯ гоҳ-гоҳ ба ман аз бепӯлиаш арз мекард. Ба Вализода маслиҳат додам, ки ба назди Ҷаббор Расулови Раиси Шӯрои Вазирон раву гӯй, ки келинатон ба Шумо аз ҳешу таборатон салом оварданд. Ӯ, албатта, аз аҳволи оилаат мепурсад ва ба ту ёри пулӣ мерасонад.

Баъд аз ин Сайдалӣ Вализода лаҷоми суҳанро ба дасти худ гирифт ва дар давоми суҳанони Боқӣ Раҳимзода гуфт:

— Ба қабулгоҳи Расулов телефон кардам ва гапҷоямро гуфтам, ӯ маро қабул кард. Ӯ фармон дод, ки ба ман 2500 сӯм (бо пули кӯҳна) диҳанд.

Боқӣ Раҳимзода пас аз ин боз давоми гапро гуфт:

— Баъд аз чанд вақт Сайдалӣ ба пеши Ғафуров ҳам рафта, чунин мегӯяд.

— Қадом як хеши келинатон касал шудаасту ман бо келинатон сафар дорам. Пеш аз рафтанимон барои хабаргириӣ ва расондани дуову салом аз номи шумо ба шиносу хешу таборон ба назди шумо омадем.

Ғафуров аз чигунагии зиндагиашон огоҳ шуда супориш медиҳад, ки ба Сайдалӣ 3000 сӯм диҳанд. Ҳамин тавр, Сайдалӣ дар муддати кӯтоҳ соҳиби 5500 сӯм шуд. Лекин ба ман барои ёриам як тин ҳам надод.

Баъд аз чунин нақли тарафайн ҳама қоҳ-қоҳ хандиданд.

Сайдалӣ Вализода ин гапӣ Боқӣ Раҳимзодаро тасдиқ намуда, сухани худро ин тавр давом медиҳад:

— Ҳар гоҳ ки Расулов ба Қӯлоб меомад ва нохост маро медиҳ, аҳволпурсӣ мекард ва ба Бобохонов (раиси комичроияи вилояти Қӯлоб — С. Т.) таъкид мекард, ки аз аҳволи моддии ман доимо огоҳ бошад. Ҳамин хел як бор аз фонди Бобохонов боз 890 сӯм гирифтам. Боз онҳо барои ман ҳавлӣ сохта доданд.

Ҳамин гуна нақлҳои воқеиро дар он шабнишиниҳо аз забони Вализода ва Боқӣ Раҳимзодаро кам намунидем.

Сайдалӣ Вализода ва Боқӣ Раҳимзодаро бо чунин ҳозирчавобӣ ва зарофатгӯиҳои худ ҳамаро механдонданд ва шод мекарданд.

Дар арафаи ҳафтодсолагии зодрӯзи Сайдалӣ Вализода 12 майи соли 1970 мо се бародарон — Ашӯр Ҳалимов, Абдулло Ҳасанович Табаров ва каминна барои иштирок ба ҷашни ӯ тайёрӣ медидем. Ба сабаби он ки дар рӯйхати аввали ҳайати вакилони Иттифоқи нависандагонӣ Тоҷикистон номи бандаро набуд, роҳбарони ҷамъияти «Дониш» Воҳид Шарифов ва Азиз Эргашев аз бандаро хоҳиш карданд, ки соҳибҷаширо ҳамчун аъзои фаъоли ҷамъият ва ташкилотчи фаъоли он табрик гӯям. Бинобар ин раёсати ҷамъияти «Дониш» адрес ва Грамотаи фахриро ба бандаро супорид, то ки онҳоро баъд аз табрик ба Сайдалӣ Вализода тақдим кунам.

Пас аз он ки 14 майи соли 1970 бори дигар аз роҳбарони факултети филологияи УДТ дар бораи ба ҷашни Сайдалӣ Вализода рафтанимон ҷавоби расмӣ гирифтам, хабардор шудам, ки бандаро ҳам ба ҳайати вакилони Иттифоқи нависандагон ҳамроҳи А. Шукуҳӣ, А. Сайфуллоев, Ғаффор Мирзо дохил намуданд. Инчунин ҷамъияти «Дониш» ҳам бо роҳи худ бандаро барои табрики соҳибҷашн фиристод.

Соати 2. 25 аз Душанбе бо Ашӯр Ҳалимов ва Абдулло Та-

баров ба Кӯлоб парвоз кардам. Мо дар меҳмонхонаи кӯчаи Пушкини назди боғи шаҳрӣ дар хонаи №4 ва Аминҷон Шукӯҳӣ, Гаффор Мирзо, Атахон Саифуллоев, Бозор Тилавов, Ибод Файзуллоев, Басир Расо ва дигарон дар меҳмонхонаи ҳукумати ҷой гирифтём.

Чашни Саидалӣ Вализода соати 7 бегоҳ дар хонаи маданияти шаҳри Кӯлоб (кӯчаи Карл Маркс) баргузор гардид. Шоирро бо садон карнаю сурнай, дафу тавлак, доираю ғижжак ва наю тутак ба зал дароварданд. Сохибчашн бо ҷомаи бекасаб дар тан, токии Чуст дар сар ва миёнбанд дар камар ба сахна баромад.

Маҷлисро Раиси комичроияи шаҳри Кӯлоб Оиша Сарварова кушод. Аминҷон Шукӯҳӣ чун депутати Советии Олии РСС Тоҷикистон ва котиби Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон аз номи Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон ба Саидалӣ Вализода Грамотаи фаҳрӣ супорид ва чанд сухан дар бораи сохибчашн гуфт. Улмас Аҳроров аз номи Комитети шаҳрии партия ва комичроияи Кӯлоб Вализодаро табрик намуд. Пас оид ба роҳи тайкардаи ҳаёт ва фаёлияти эҷодии ин санъаткору шоир ва ҳофиз Раҷаб Амонов маърӯза кард.

Пас аз ин табрикоти Саидалӣ Вализода оғоз ёфт. Атахон Саифуллоев (аз номи Раёсати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон), Гаффор Мирзо (аз номи Комитети муҳофизати сулҳи республика), банда (аз ҷониби Правлениаи ҷамъияти «Дониш»-и республика), Мирзо Бобоев (аз номи аҳолии зодгоҳи шоир — ноҳияи Восеъ), Басир Расо (аз номи таҳририяи маҷаллаи «Хорпуштак»), Ашӯр Ҳалимов (аз ҷониби кормандони Энциклопедияи Советии Тоҷик), Бозор Тилавов (аз номи кормандони Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ), Абдуллоев (аз ҷониби Вазорати маорифи халқи Тоҷикистон), Қурбонов Маҷиддин (аз номи аҳолии ноҳияи Фархор), Адолат Аморова (аз номи ҷавонони шаҳри Кӯлоб), раиси колхозии ба номи Шаталов Сафаралӣ Зарифов ҳамчун дӯсту рафиқ, Бӯринисо Бердиева (аз номи рӯзноманигорон), Ашӯр Сафар, Саидҷон Ҳакимзода (аз номи шогирдон) Вализодаро табрику таҳният гуфтанд, ба ӯ табрикномаҳо, мукофотҳо доданд, ба унвони Абӯлоии маорифи халқи Тоҷикистон ва ҳар гуна ғрамотаҳо сарфароз гардонданд. Дӯсти доимии шоир Хол Исломи сохибчашнро бо шеъре самимона низ табрик гуфт.

Қадршиносии ҳизб ва халқ ба шоир аз ин зиёд намешавад! Чунон аҳли маҷлис ба сохибчашн ҷапакзанӣ карданд, дар ҳаққи ӯ чунон бо меҳр гап заданд, ки қас бо эътиқоди том боварӣ ҳосил мекунад, ки халқ Саидалӣ Вализодаро хеле дӯст медорад ва осору номи ӯро бо дилгармӣ дар қалби худ нигоҳ медорад.

Саидалӣ Вализода дар охир сухан гирифта самимона ба

хизб ва халқ миннатдорӣ баён кард. Ӯ бо хоксориву ҳалимӣ ба чамъомадагон муроҷиаткунон гуфт:

— Бонсти ҳамин қадар қадршиносӣ хизмат кардан лозим аст. Ман ҳоло кам хизмат кардаам, ман ҳоло хизмати шуморо ба ҷо наовардаам. Бояд то охири умрам ба шумо хизмат кунам.

Бегоҳ дар ҳавлии зебо ва барҳавои Вализода базми хоссае баргузор гардид, ки дар он меҳмонон — адибону олимон, аҳли санъат ва дӯстону наздикони соҳибчашн ҳозир буданд. Санъаткори мумтози тоҷик Одина Ҳошимов бо овози ғулғуладори худ ҳамаро ба вачд овард ва ӯ то як поси шаб ҳофизӣ намуд. Курбон Зардаков низ суруду тарона меҳонд ва сомеонро мафтуни овози худ мегардонд.

* * *

Аз тирамоҳи соли 1971 сар карда ба саломатии Саидалӣ Вализода, махсусан ба чашмони ӯ осебе расид ва ӯ бистарӣ гардид. Вализодаро дар оғози моҳи сентябри соли 1971 барои табобат ба касалхонаи № 4, ки дар кӯчаи Михайлов ҷойгир аст, оварданд. Баъд аз шунидани ин хабари нохуш рӯзи якшанбеи 12 сентябри соли 1971 Ашӯр Ҳалимов ва камина ба иёдати ӯ ба палатаи № 9-ми ҳамин касалхона рафт.

Ин марди кавирида, донишманд ва ҳикматгӯи халқи тоҷик моро дар ҷойи хобаш ба шодмонӣ пешвоз гирифт. Ба сабаби он ки ҳар ду чашмашро парда гирифта буд, аз рӯи овозамон Ҳалимов ва бандаро шинохт. Пас аз салому алайк ва аҳволпурсӣ ӯ бо мо хеле ширингӯӣ кард.

— Бо доруи дармон маргро аз бадани ман гурезонданд, — мегуфт Вализода ва боз давом медод. — Дард ба дар рафту дармон охиста-охиста ба баданам даромада истодааст.

Дар ин якчанд дақиқаи мулоқот маълумам гардид, ки қувваи ҳофиза ва хотираи Саидалӣ Вализода чунон пурқудрат аст, ки воқеаҳои зиёду ҳодисаҳои хандаовартарини зиндагиашро аз хотир набаровардааст. Ба замми ин ӯ даҳҳо байтро бадохатан ба хотир меорад ва мегӯяд.

Саидалӣ Вализода дар бораи Ховалинг, Сари Пул, Мазори Султон бо муҳаббати калон гап зада, орзу мекунад, ки кай ин ҷойҳои биҳиштманзар ба маҳалҳои истироҳатӣ ва сарвати халқ табдил дода мешаванд.

— Ҷавонон на бояд ин хел ҷойҳои оличанобро ба хористон мубаддал созанд, — мегӯяд ӯ бо афсӯс.

Ӯ дар ин лаҳзаҳо дарди худро ба як сӯ гузошта, дар бораи дарди кишвари харобгашташ ва роҳҳои табобати он фикру андеша меронад. Вализода ба сӯи мо нигариста мегӯяд:

— Бояд ҳар кадоми шумо ва фарзандони шумо дар Ёхсу,

Дуоб, Сарихосор хонаҳои истиқоматӣ дошта бошад. Меомадагиҳо (Вализода дар ин ҷо роҳбарони аз дигар кишварҳо ба вилояти Кӯлоб фиристодаро дар назар дорад — С. Т.) ба шумо махсусан бо мадади роҳбарони маҳаллӣ ба хонасозии шумо ҳалал мерасонанд. Аммо наслҳои оянда онҳоро намебахшанд.

Баъд аз якчанд дақиқа самимона бо Вализодаи ширинкалом ва меҳрубон хайрухуш кардем.

Боз соати 10 пагоҳи 3 октябри соли 1971 Ашӯр Ҳалимов телефон кард. Ҳар ду барои хабаргирии вазири молияи РСС Тоҷикистон Мирзо Вайсов ва Саидалӣ Вализода ба касалхонаи ҳукумати №4 рафтем.

Зиндадили Саидалӣ Вализодаи қариб аъмову нобино касро ба ҳайрат наоварда наметавонад. Ӯ дар ҳангоми ворид шудани мо ба ҳамон палатаи № 9 ба кадом як мактаббача қасидаашро дар бораи Мирзо Турсунзода, ки дар он рӯзҳо шастсолагиашро ҷашн мегирифтанд, дикта карда истода будааст. Мо хис кардем, ки бо даромадани худ ба палата ба кори эҷодии ӯ ҳалал расондем. Аммо дар амал Вализода аз омаданамон хеле шод гардид.

Пас аз салому алейк ва аҳволпурсии муқаррарӣ ӯ моро аз чигунагии аҳволи худ огоҳ намуд. Дар баъзе лаҳзаҳо Вализодаи бетоб аз наомадани ҳамкасбонаш ба наздаш арзе ҳам накард.

— Миршакар хабаргириам омад. Аммо Боқӣ наомад. Ӯ дӯсти ман буд. Ба тӯйҳо мерафтем. Ҳозир мани бечораро аз хотираш баровардааст. Турсунзодаи раисамон ҳам маро фаромӯш кардааст. Ман як шеъри хуб дар ҳаққаш ба муносибати ҷашнаш гуфтам ва ин бача аз рӯйи гуфти ман онро навишта истодааст.

— Худатон медонед, ки Боқӣ Раҳимзода мисли Шумо тез-тез касал мешавад. Қасалии қанд азобаш медиҳад. Турсунзода бошад, як рӯз дар Душанбе, як ҳафта дар хориҷа. Барои ҳамин ҳам аз моҳи май то ҳозир ҷашни шастсолагиашро гузаронида наметавонад. Ӯ ҳам он қадар саломат нест ва бисёр дар касалхонаи Кремл хоб мекунад. Ман инро хуб медонам. Бинобар ин аз онҳо хафа нашавед, — гуфт Ашӯр Ҳалимов дар ҷавоб ба ин хафагиҳои Вализода.

Баъд аз ин аз ӯ хоҳиш кардем, ки як порачаи қасидаашро дар бораи Мирзо Турсунзода хонад. Ӯ аз он қасида 3—4 байтро аз ёд хонд. Ин шеъри тавсифӣ мувофиқи истеъдоди Вализода эҷод шуда буд.

— Чӣ тавр? — пурсид аз мо.

— Шеъри хуб навиштаед. Вале худатон медонед, ки ҳозир навиштани шеъри таърифӣ барҳам хӯрдааст, — гуфтем мо.

Дар ҷавоб ба ин лӯқмаи мо Вализода аз саргузашти худ як воқеаро мувофиқи завқу салиқа ва услуби худ нақл кард:

— Як чӯра доштам дар ҷавониам. Мегуфт, ки одам якчанд забон дорад. Баъзан меҳрубон, баъзан хушомадгӯй, баъзан тезтунд, баъзан ҳукмфармо. Бояд дар як одам ҳамаи ин забонҳо бошад, мегуфт ӯ. Ман гапҳои ӯро ба хотир оварда, дар рӯзи иди раисамон, ҳамааш рост набошад ҳам, ӯро таъриф накарда наметавониам. Ӯ шоири зӯр аст. Дар баробари ин ӯ роҳбарамон аст, — гуфта ним шӯхиомез ва ним ҷиддӣ ба мо ҷавоб дод.

Саидалӣ Вализода дар давоми сӯҳбати худ бо мо ҳазломезона дар хусуси қувваи ҷисмонии худ бо боварии том гуфт:

— Ҳар кас ба мисли ман қувваи 72 сол умр дидан надорад. Ман дар ҷавониам, мутаассифона, дӯстонам Раҳимӣ, Дехотӣ, Сухайлӣ, Аминзодаро гӯрондам. Боз баъд аз чанд вақт шифо ёфта, ба хона Ҷармегардам...

Дар ҳақиқат Саидалӣ Вализода пас аз чанд гоҳи табобат боз ба хонааш — ба Кӯлоб баргашт. Вале саломатиаш пурра барқарор нагардид. Ӯро боз дар охири моҳи ноябри соли 1971 аз Кӯлоб ба Душанбе оварда, дар корпуси № 6-ми касалхонаи ҷумҳуриявии № 3, палатаи 3 ҷой доданд...

Якшанбеи 28 ноябри соли 1971 банда ҳамроҳи дӯстам ва ҷӯраи ятимхонагиам Ашӯр Ҳалимов, дорусози номдор Яъқуб Одинаев, дотсенти соҳаи таърихи КПСС Бобо Шарифов, прокурори шаҳри Душанбе Қаюм Азизов ба касалхонаи республикавии № 3 барои хабаргирии се дардманд рафтем. Аввал, дӯсти ҳаммақтабу ҷӯраи ятимхонагиам Абдулло Ҳасанович Табаровро дар корпуси №2 касалиҳои биниву гулӯ дар клиникаи профессор Исроил Бобоҷонович Холматов хабар гирифтём. Баъд, ба корпуси № 6 ба иёдати собиқ раиси комитроияи райони Мӯъминобод Абдулло Давлатов, ки генерал Михаил Степанович Топильский дар китоби «Ранние зори Таджикистана» номи ӯро дар мубориза бо дастаҳои босмачиён ҳамчун разведкачии ҷасури ҷавон ба хотир меорад, рафтем. Дар охир ба назди Саидалӣ Вализода даромадем.

Саидалӣ Вализодаро дар ин рӯз хеле хароб дарёфтём. Вале дар ҳамин лаҳза ҳам он шӯҳӣ ва зарофатгӯйиҳояш камтар шуда бошанд ҳам, ҳамон зиндадилӣ ва ҳаётдӯстиаш фавора мезаданд.

Кас гумон намекунад, ки саломатии шоир хеле бад аст. Дар ҳамин соату дақиқаҳо аз забони ӯ чун ҳамавақта нақлу ривоятҳои аҷиб, аз ҷумла саргузаштҳои ӯро дар сафарҳо, ба Фарҳор бо бисёр одамон, аз ҷумла бо Ғаффор Мирзо шунидем.

Бо сабаби он ки дар деҳот аскияҳои обдор ва баъзан ҳатто суханҳои таҳкиромезро дӯст медоранд, Саидалӣ Вализода дар ҳамин рӯзи саҳт ҳам дар нақли онҳо устони моҳир будани худро намоиш меод.

Саидалӣ Вализода ба банда гуфт, ки баъди мулоқоти гузаш-

таамон шеъри ба Мирзо Турсунзода бахшидаашро мувофиқи мулоҳизаамон аз нав кор карда, ба он 12 мисраъ илова кардааст.

Дар сӯхбати мо писари хурди Вализода ҳам иштирок дошт. Дар ин вақт банда аз он писараш хоҳиш кардам, ки дастнависҳои падарашонро гум накунамд...

— Шеъри ба Турсунзода бахшидаам ба Шукӯҳӣ маъкул шуд. Ӯ фармон дод, ки бо радио шунавонанд, чунки мувофиқи таклифи шумо дар охираш навиштам, ки Турсунзода қавононро тарбия кунад, — гуфт Саидалӣ Вализода ва пас давом дод. — Гуфтам, ки Турсунзода ба ҳама чиз соҳиб шудааст. Лекин кам шоирро аз аввал то охир мисли Садриддин Айни тарбия кардааст. Ҳамаи шоирони ҳозира бо ӯ алоқа доранд, як қисмашон дӯсташон мебошанд. Аммо бояд ҳар шоири бузург чанд шоирро бевосита тарбия кунад.

Дар охири дидорбинӣ Саидалӣ Вализода якчанд байти худро дар бораи зиндагӣ, ҳаёту марг, дар бораи устод Фирдавси ва доир ба баъзе дигар масъалаҳои иҷтимоӣ бо лаҳни андаке ғамангез хонд.

Банда дар ҳамин лаҳзаи касалии вазнин, ба қувваи хофизаву хотираи хеле тоза ва равшани шоир дар дилам аҳсан хондам. Ӯ ҳар як порчаро ҳам нағз мехонд ва нағз аз ёд медонист.

Баъд аз ин мо ҳамаамон бо Вализода хайрухуш намуда ба хонаҳоямон баргаштем. Мутаассифона, ин мулоқоти охиринамон бо ин шоири маҳбуи халқи тоҷик будааст. Пас аз ин дидани чеҳраи нуронӣ, шунидани овози ширадорӣ форам ва садои думбураву дутораш насибамон нагардид.

Он рӯзу соати хузнангезу фоҷиваӣ бадбахтона наздик омада будааст.

Бегоҳии якшанбе, соати 8-и 12 декабри соли 1971 дӯсти азиям Ашӯр Ҳалимов ба хонаам занг зад. Хабарӣ дилхарош ва мудхистарин. Саидалӣ Вализода вафот кардааст. Дар ҳамон дақиқаҳо дар дафтари хотираҳоям ҷумлаҳои зайлро сабт кардаам:

«Бовари кас намеояд, ки чунин Одам вафот карда бошад. Саидалӣ Вализода барин фарзандони бузурги халқи тоҷик таваллуд шудан доранд, аммо мурдан надоранд.

Саидалӣ Вализода мактаби нави адабиёти даҳанакии халқи тоҷикро асос гузошт. Агар Бобоюнуси балҷувонӣ, Юсуф Вафои мастҷӯӣ дар асоси қонунҳои назми даҳанакиӣ асар эҷод карда бошанд, Саидалӣ Вализода назми халқиро ба назми ҳатти наздик ва алоқаманд намуд.

Саидалӣ Вализода аз халқ ва адабиёти ӯ нозуктарин ҷиҳатҳои санъати бадеиро омӯхт, ширинзабонӣ, зарофат (юмор) ва ҳаётдӯстиро аслиҳаи ҳаёт ва эҷодиёти худ намуд ва бо ҳамин

ӯ чун Мушфиқӣ шоири дӯстдортарини халқи тоҷик гардид.

Саидалӣ Вализодаро бе халқ, бе ҳикматҳои халқӣ ва бе алоқамандии ӯ бо халқ ҳеч гоҳ тасаввур намудан мумкин набуд, мумкин нест ва мумкин нахоҳад буд.

Имрӯз тамоми халқи тоҷик дар назди ин фарзанди бузурги худ сари таъзим ҳам менамояд ва оби ҷашм мерезад.

Шаъни адабиёти тоҷик аз ин олам ҷашм пӯшид, вале бо ашъори абадзиндаи худ дар дили ҳазорҳо хонандаи муосир ва оянда ҷой гирифт ва сол то сол он ашъор мақоми худро дар сифатҳои таърихи афкори адаби-эстетикӣ халқи тоҷик бештар ишғол хоҳад намуд.

Чумлаҳои фавқ, ки дар дафтари хотираҳоямон, дар лаҳзаҳои нахустини пуряъсу ғам саросемавор сабт гардидаанд, дар назари баъзе шахсони аз ҳаёт ва осори Саидалӣ Вализода беҳабар ва ҳатто бепарво муболиғаомез намоянд ҳам, аз самими қалб навишта шудаанд. Қасе ба номи ин шоир хатти баттол зада наметавонад.

Банда пас аз хондани як лексия дар дорулфунун дар «Волга»-и худам бо мадади ронандаи ғамхорам Павел Герасимович Московкин соати даҳу ним ҳамоҳи Ашӯр Ҳалимов ва Лауреати Мукофоти Давлатии СССР, Артисти Шоистаи РСФСР Тоҷикистон, яке аз нахустин артистони балети тоҷик Муҳаммад Қобилов роҳи Кӯлобро пеш гирифтаам.

Соати яки рӯз ба ҳавли Саидалӣ Вализода ҳозир шудем.

Дар рӯи ҳавли, гирду атроф, кӯчаи қалони назди он ва ҳавли ҳамаҷоя одамони бисёре ҷамъ омада буданд, ки микдори онҳо ба чанд сад нафар мерасид.

Моро бародари Саидалӣ, писараш Мӯсо, Бобоҳон Давлатов, муҳбирони рӯзномаи «Тоҷикистони Советӣ» ва радио Алоуддин Давлатов, Ҳақназар Ғоиб, шоирон Ашӯр Сафар, Саидҷон Ҳақимзода ва дигарон ғамгинона пешвоз гирифтанд.

Тобути Саидалӣ Вализодаи меҳрубон дар қисмати ҷанубии айвони ҳавли рӯ ба шимол гузошта шудааст. Ӯ, ки ба касалии саратони хун гирифтور буд, ҳеле ҳароб гардидааст. Гирду атрофи тобутро занаш, духтаронаш ва занони дигар, ки ҳамашон ҳешу акрабоҳои мутаваффо мебошанд, ихота кардаанд.

Ашӯр Сафар нақл кард, ки Саидалӣ Вализода маргро мардонавор пешвоз гирифт. Ӯ ду соат пеш аз вафоташ (соати дуи рӯзи дувоздаҳуми декабр) хоҳиш кард, ки ришашро тарошанд. Пас оббозӣ кард. Соати 4- рӯз ҷон дод.

Халқ, бе ҳеч як эълони расмӣ, бо телеграфи дил дар муддати чанд соат озими Кӯлоб ва ҳавли шоири дӯстдори худ гардид. Одамон аз районҳои Восеъ, Мӯъминобод, Ховалинг, Фарҳор, Москва ва деҳаҳои гирду атроф ба видео шоир ҳозир шуданд.

Аз рӯи нақли ҳамаи онҳое, ки бо мо вохӯрданд (Ашӯр Са-

фар, Саидҷон Ҳақимзода, Алоуддин Давлатов, Ҳақназар Ғоиб ва баъзе ҳешу ақрабоҳои марҳум) Вализода хоҳиш ва васияти охиринашро дар бораи ҷойи дафни худ ба таври зайл баён кардааст:

— Ним соат пеш аз ҷон доданаи пиру муаллимамон гуфт, ки маро дар боғ, дар қарибҳои музей гӯр кунед. Агар ин ҷо нашавад, дар Қурбоншаҳид, дар қарибҳои ҷанорҳои дастниҳоли худам ва ё дар теппаи Лӯли-Қўтал дафнам кунед, — мегӯяд Ашӯр Сафар, ки то нафаси охирин ҳамроҳи мутаваффо будааст. Айнан ҳамин гапро мудирӣ шӯъбаи маорифи шаҳр Шариф Саидов ва Алоуддин Давлатов низ аз забони мутаваффо шундаанд.

Аммо роҳбарони шаҳри Қўлоб Саидалӣ Вализодаро дар Тамошотеппа (гӯристони дурдасти шаҳр) гӯрониданд.

Соати 3-и рӯз аз Душанбе бо мошинҳо Бокӣ Раҳимзода, Мирсаид Миршақар, Ҷалол Иқромӣ, Мӯъмин Қаноат, Басир Расо ва Атахон Сайфуллоев омаданд. Тобути Саидалӣ Вализодаро ба даромадгоҳи кинотеатри «Комсомол» оварданд. Садҳо одамони хурду калон ба видои шоири маҳбуб бо сари ҳам омаданд ва аз назди тобути ӯ гузаштанд. Гузариши онҳо аз назди тобут мотамқадаеро мемонд. Гулдастаҳо, ҷамбарҳои тарау тозаи гулу барғҳои сабз пайи ҳам меомаданд ва мотамҷойро пур мекарданд.

Дар ҳангоми хайрухуши охирин Қотиби Президиуми Шӯрои Олии Тоҷикистон Давлат Ғадоев ҳамроҳи Хайрулло Мирзоев ва шоири маҳбуби ояндадор Ғоиб Сафарзода бо самолёт ба дафни Вализода низ расида омаданд, ғаму андӯҳи онҳо ҳаду канор надошт.

Дар ҳамин лаҳзаҳои видоӣ ҳар кадом кӣ ва ҷӣ гуна инсон будани мутаваффоро бо меҳри калон ба забон мегирифт.

— Саидалӣ Вализода барин шоири халқро тоҷикон дигар солҳои дароз ёфта наметавонанд. Ӯ гули сари сабади ҳамаи маҷлисҳо буд. Дар кучо, ки Саидалӣ Вализода ҳозир мешуд, агар ҳазор кас ҳам ҷамъ омада бошад, ӯ ба гап сар кунад, ҳама хомӯш мешуданд ва гӯш ба суханони ӯ медоданд, — мегӯяд раиси колхозии номи Ленин Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистӣ Миралӣ Маҳмадалиев.

Ғоҳо видоӣкунандагон баъзе нақлу ривоятҳоро аз ҳаёти Вализода ба хотир меоварданд. Бокӣ Раҳимзода мегӯяд:

— Қотиби якуми КМ ПК Тоҷикистон Ҷ. Расулов ба Вализода дар арафаи рӯзи шастсолагиаш гуфтааст:

— Агар шастсолагии Шумо гузарад, ман ба тӯйи шумо меоям.

— Ох, Худозада, — шӯҳиомезона ҷавоб додааст Вализода, — акнун ман аз гузаронидани тӯй зарар мебинам.

— Барои ҷӣ? — пурсидааст Расулов.

— Раисони колхозҳо аз омадани шумо хабардор шуда, вақти кори хоҷагии кишлокро баҳона карда, ягонташон ба тӯйи ман намеоянд ва ягонташон ба хонаам тӯхфа намеоранд.

— Мирсаид Миршакар нақли машхурро дар бораи муносибати дӯстии Вализода ба хотир оварда чунин мегӯяд:

— Ман дар сессияи Шӯрои Олӣ Қара Дӯста дидам. Ба ӯ гуфтам, ки дӯстат Саидалӣ 60-сола шуд, хабараш нагирифтӣ. Ӯ гуфт:

— Саидалӣ мана ҳақорат мекунад, ки худат-ку ба тӯйи наомадӣ, чува гова ройи накардӣ...

Пӯлод Толис ҳамин нақли машхурро бо як нақли дигари Саидалӣ Вализода дар дафтарчаи панҷуми хотираҳояш бо қайди «Кӯлоб, 22—27 июл»-и 1960 ин тавр овардааст:

«Вализода Орчониқидзеобод рафта, Қара Дӯстовро ба юбилеяш хабар кардааст. Гуфтааст, ки вақташ несту рафта намегавонад. «Ту вақт надошта бошӣ, гову гӯсфандат ҳам вақт надоранд?» — гуфтааст юбиляр. (Адабиёт ва санъат», 24 августи соли 1989).

Умуман ҳангоми видоҳама дар бораи Вализода суханони нек мегуфтанд ва нақл, латифа, мутоиба ва шӯҳихон ӯро бо некӣ ба хотир меоварданд.

Соати 4.15 хайрухуши охири...

Соати 4.30 тобутро ба қабристон — ба Тамошотеппа бурданд. Бо ғаму андӯҳ ва сарҳои ҳам мо ба он ҷо раҳсипор шудем. Дар назди марқад на саҳнаву ҷойи митинг, на магнитофон, на ягон аккос — фотогаф дида намешавад. Муаллими Донишқадаи омӯзгории ба номи Рӯдакӣ дотсент Соат Чалишев дар бораи мутаваффо ба таври расмӣ нутқи маърузамонанде кард, ки аз он на ғаму на андӯҳ, на дарду ҳасратро дарёб кардан мумкин набуд. Нутқи шифоҳии Мирсаид Миршакарона буд, хеле самимона садо дод. Ӯ ҳаққонӣ мавқеи Саидалӣ Вализодаро дар таърихи адабиёти тоҷик ва адабиёти Умумииттифоқӣ қайд намуд.

Бо ҳамин ду нутқ, Оиша Сарварова митинги мотамиро баст. Ашӯр Ҳалимов, Муҳаммад Қобилов ва банда соати шашу ним роҳи Душанберо аз ҳамон майдони ғӯристонии Тамошотеппаи шаҳри Кӯлоб пеш гирифтанд. Дар Данғара ҷойю нон хӯрданд ва соати даҳи шаб ба хонаҳоямон расидем.

Номат ба хайр, фарзанди бузурги халқи тоҷик Саидалӣ Вализода.

Март—майи с. 1990.

ГАФФОР МИРЗО

ШОИРИ ШИРИНКАЛОМ

Эътикоде, ки ба шахсияти Вализода дар дили ман пайваста шуда буд, кайҳо боз маро талкин ва таъкид менамуд, то ба ӯ ҳиссиёти дили худро андаке ҳам бошад, батафсилтар изҳор намоям. Инак, чашни ҳафтодсолагӣ, ки синни муборак аст ва шоир Вализода ба остони он кадам ниҳодааст, он рӯз ва он соати изҳори этикоди ман гардид.

Биёед, аз соли 1920 сар кунем.

Мо он солро соли Инқилоби Бухоро, соли ба инқилоб, ба Ҳокимияти Советӣ, ба маънии озодӣ сарфаҳм рафтани ҳазорон фарзандони халқи тоҷик меномем. Лекин, охир аз ёд бояд набарорем, ки ин сарфаҳмравӣ дар ҳама ҷо як хел набуд. Тоҷиконе, ки дар Тошканд, Самарқанд, Бухоро ва Хучанд зиндагонӣ мекарданд, онро аз мардуми кӯҳистон пештар фаҳмида буданд.

Баъзе одамон намедонистанд, ки озодӣ ба ҷи дастур меояд. Онҳое, ки гурги борондида ва душмани ғоявии инқилоб ва Ҳокимияти Советӣ буданд, бесавод будани аҳолии кӯҳистонро истифода бурда, доир ба инқилоб, озодӣ ва ҳокимияти нав тӯҳмат ва овозаҳои даҳшатангез паҳн мекарданд.

Ана дар ҳамин соли пурмағал, ки воқеаҳо ба аксарияти халқ номафҳум буданд, дар ҳамин соли, ки баъзе одамон дӯстро аз душман, некиро аз бадӣ, фондари аз зарар, ҳақиқатро аз дурӯғ ба осонӣ фарқ карда наметавонишанд, аз миёни мардуми кӯҳистон одамоне пайдо шуда бароманд, ки тарғиботчиҳои катъӣ ва ҷиддӣ сохти нави советӣ шуданд. Яке аз он ташвиқотчиёни сохти нави советӣ деҳқонбачан бесаводи ховалингӣ муаллифи шеърӣ «Ленин—бародар, раҳнамо» Саидалӣ Вализода буд.

— Вализода тире туфанг гирифта, шамшер ба камар баста, ба ҷанги босмачиҳо набаромадааст. Дар ягон қишлоқи кӯҳистон бо ташаббуси худ колхоз ташкил накардааст. Аммо дар ҳамаи

ин ва дар ҳамаи корҳои дигари сохтмони нави сотсиалистӣ Вализода ба тарзи дигар иштирок кардааст.

Тақдирӣ меҳнатии Сайдалӣ Вализода аз ибтидои хизматаш ба шоирӣ, ҳофизӣ ва санъаткорӣ, ба рӯҳбаланд ва хурсанд кардани одамон ба воситаи санъат ба фаҳмондани моҳияти сохти нав ба мардуми кӯҳистон, ба танкид, фошу масҳара, шармандаву расво намудани бою муллоҳои фиребгар вобаста шуда монд.

Соли 1936 ё 1937 буд. Як рӯз мудирӣ хонаи бачагони Ховалинг ҳамаро дар майдони пеши хобгоҳ ҷамъ кард. Мо, бачагон, катор саф кашидем. Як мардаки хушқаду комат, хуш-афту андом ва хушбурут дар паҳлуи мудирӣ мо истода буд.

Мудир бо овози баланд пурсид:

— Бачаҳо, шумо номи Сайдалӣ Вализодаро шунидаед ё не?

Дар он солҳо, ки овозаи хушхонӣ ва хушгӯии Вализода ҳамаро фаро гирифта буд, номи ӯро ҳама медонист. Ин аст, ки қариб ҳамаи бачагон бо як овоз ҷавоб додем:

— Шунидаем!

— Агар шунида бошед, мана акнун худашро бинед, — гуфт мудир.

Он мард Вализода буд.

Мо, бачагон, ки меҳрубонӣ ва ғамхорӣи Ҳукумати Советӣ дили моро пур аз завқу ҳавас, пур аз муроду мақсад карда буд, мо, бачагон, ки акнун ҳоҷатманди нону либос не, ҳоҷатманди фақат гуфтани рози дил, ҳоҷатманди нишон додани «санъати» худ будем, бо шунидани номи Вализода ва дидани симои ӯ ба як ҳиссиёти амиқи тавачҷӯҳ афтидем.

— Бачаҳо, — давом кард мудир, — шоир ва ҳофиз Сайдалӣ Вализода омадааст, ки дар «дедомӣ» мо дастаи санъати нафиса ташкил кунад. Ҳар кас ҳар хунаре, ки дорад, гӯяд, нишон диҳад, номашро дар рӯйхат дарорад,

Сайдалӣ Вализода кружоки дастаи ҳаваскорони хонаи бачагони Ховалингро ташкил карда, ба бачаҳо омӯзиш мегузаронд, онҳоро барои дар сахна, дар пеши мардум баромад кардан тайёр мекард. Он вақт шеърҳои классикҳои адабиёти гузаштаи тоҷик қариб ёфт намешуданд. «Репертуар»-и шеърӣ дастаи санъати нафисаро асосан эҷодиёти халқ, баъд шеърҳои С. Айни, А. Лоҳутӣ, М. Турсунзода, А. Деҳотӣ ва албатта, шеърҳои Вализода ташкил мекарданд. Мусиқӣ бошад, мусиқии халқӣ ва оҳангҳои эҷодкардаи худӣ Вализода буданд.

Як моҳ гузашт ё нагузашт, ки дастаи ҳаваскорон дар ҷамъ-омадҳои меҳнаткашони район концерт меодагӣ шуд. Хонаи бачагон ифтихор мекард, ки соҳиби ҳамин хел дастаи ҳаваскорон аст. Район ифтихор мекард, ки ҳамин хел хонаи бачагон дорад. Мо ифтихор мекардем, ки монанди Вализода устод дорем.

Баъд ин даста пееса мемондагӣ шуд. Фарқи он пеесаҳо аз пеесаҳои ҳозира дар он аст, ки онҳо нонавишта буданд. Вализода савод надошт, ки пеесаи фикр карда баровардашро нависад. Ӯ ҳамаи пеесаро аз аввал то охир калима ба калима аз ёд мекард. Баъд роҷро ба бачагон тақсим намуда, меғуфту ҳар кас суҳанҳои роҷи ҳудахро навишта меғрифт.

Дар ду-се моҳи аввал дар дастаи ҳаваскорон занон ва духтарон набуданд. Роҷи онҳоро бачаҳо ба ҷо меоварданд. Аммо дар натиҷаи қишлоқ ба қишлоқ гашта, намоиш додани ин дастаи ҳаваскорон, дар натиҷаи тамоман ҳаёти будани он кори савобе, ки Вализода ва бачагони «дедом» сар карда буданд, дар натиҷаи рӯз то рӯз обрӯ гирифтани ин даста оқибат духтарон ҳам пайдо шуданд. Аввалин духтаре, ки бо ихтиёри худ омаду ба дастаи ҳаваскорони хонаи бачагон номашро навишт, Малика ном дошт, ки ўро духтари Абдурахими аробакаш меғуфтанд. Баъд аз Малика Зумрат, Санғимоҳ, баъд дигарон омадан гирифтанд.

Санғате, ки Саидалӣ Вализода дар Ховалинг ва қишлоқҳои он ташкил кард ва ривоҷ дод, зинан аввалин, марҳалаи нахустини озодии занони ҳамон ғирду ғуша ғардид.

Он солҳо пойтахти ҳуди республика ҳам мӯҳтоҷи ҳунармандони халқӣ, мӯҳтоҷи санъаткорони соҳибистеъдод буд. Ходимони маданияти республика ба ҳазор умед қишлоқ ба қишлоқ меғаштанд, ки ягон писар ё духтари санъаткорро пайдо карда, ўро ба Душанбе биёранд. Ин кор он вақт хеле душвор буд. Ана дар ҳамин маврид Саидалӣ Вализода ҳамроҳи вақилони маданияти пойтахт меғашт ва монанди тиллоқобон бо заҳмати азим зарраҳои тиллои санъати халқро ҷамъ мекард, то дар Тоҷикистон театр ба вучуд биёяд, то дӯстон ва душманон донанд, ки тоҷик ғуфтани халқ бо санъати хос ва беназири худ дар дунё вучуд дорад.

Ман як мулоҳизаеро, ки мебоист дар боло нақл қунам, барои ин қисми мақола мондам ва он сабаб дорад. Ғап дар он аст, ки рақсу суруду масҳарабозии ҳамаи дастаи ҳаваскорон як сӯ буду хониши ҳуди Саидалӣ Вализода як сӯ. Вализода ҳамчун санъатвари ҳақиқӣ ҳуҷайраҳои дили мардуми кӯҳистонро якта ба якта медонист. Барои ҳамин ба хандондан ё ғирёндани шунавандаи худ қудрати қомил дошт.

Дар шеваи кӯҳистон «хумба» ғуфтани қалимае ҳаст. Вақте ки ҳоғиз бо лабони баста, фақат ба воситаи садопардаҳои худ фароварди мақомро замзама меқунад, онро «хумба» меноманд. Одамоне, ки 15—20 сол пеш хумбаи Саидалӣ Вализодаро шунидаанд, шохиданд, ки ин маҳорати аз ақл беруни ў ҳар хел одами санғидилро ҳам ба ваҷд меовард, қоиғ мекард. Вале афсӯс ки ҳунари бемислу монанди ҳоғизӣ ва намвозандагии Саидалӣ Вализода навишта ғирфта нашудааст!

Меҳвари ҳозираи ҳофизони кӯҳистонро намедонам, лекин пештар ҳофизи ҳақиқӣ ҳамон ҳофиз буд, ки дар баробари ҳамаи суруду оҳангҳои калону хурд, мураккабу содда «Гӯрӯғлӣ»-ро ҳам донад ва навозад. Ман хониши достони бузурги халқи тоҷикро аз чор ё панҷ ҳофиз шунидаам. Ростагро гӯям, азбаски достони «Гӯрӯғлӣ» достони ҳаҷман беандоза бузург аст, аксари он «Гӯрӯғлӣхонҳо» вайро пурра намедонистанд. Дар байни ин гуна ҳофизон касони баномус ва бавичдон буданд, ки се—чор банди «Гӯрӯғлӣ»-ро пурра аз ёд карда, фақат ҳамонҳоро меҳонданд ва рӯйро ба иқро мекарданд, ки дигар байтҳои ро намедонанд. Лекин ҳофизони ҳаромкор ва тамаъкори дигаре ҳам буданд, ки матни пурраи «Гӯрӯғлӣ»-ро намедонистанд, бинобар ин матни ба қолиби хушрӯ андохтаи достонро як тараф монда, қачу қилеб ва дурӯғу рост худашон мебофтанд. Достони сар то сар сириштаи ишқу муҳаббати ҳақиқӣ, қаҳрамонӣ ва фидокорӣ, достони пур аз драматизм, пур аз захрханд ва ҳаҷви бемислу монандро ба сафсатаи бемаънӣ табдил меоданд. Истеъдоди модарзоди шоирӣ ва ҳофизи ва навозандагӣ ва дар ҳамин асос ҳиссиёти нозуки муназзана, ба таври мусаввир ва муҳақққ тасаввур ва идрок намудани воқеаҳои достон, бозӣ доронда тавонистани тобишҳои аҷоибу ғарибон достон, Вализодаро гӯяндаи беҳтарини «Гӯрӯғлӣ» карда буд. Овози нарму ширадори ӯ, ҳумбаи чонбахши фақат вализодагӣи ӯ, як ҷӯби хушки дутора, ки дар дасти Вализода на танҳо ба забони ҳол меомад, балки воқеанигори ҳиссиёти одамон мешуд, мимикаи ӯ, ки расми воқеаҳоро бо обурани ҳайратангез ва дилфиреб мекашид, ғайр аз ин эҳсосоти хурсанд ва қонеъ кардани шунавандагон, ки эҳтиёҷи қонунии ҳар як санъаткор мебошад, ҳаман ин як ҷо шуда, як оркестре ба вучуд меоварданд, ки аз табошири он ягон гӯшаи дили шунаванда бетаъсир наменд. Хулласи калом, Вализода «Гӯрӯғлиро» аз самими дилу чон фаҳмида, ҳис карда, қадрашро доништа меҳонд. Аммо боз афсӯс, ки на танҳо хониши Вализода, балки хониши чандин гӯрӯғлигӯйҳои ҳақиқии дигар наонавишта монд ва беному нишон шуда рафт.

Ман дар хусуси шеър ва достонҳои Вализода ҳеҷ чиз гуфтани нестам, зеро ин бе гуфтани ман ҳам ба ҳама маълум аст. Ман дар хусуси як хизмати дигари Вализода, ки имрӯз дар айёми пириҳои худ ба ҷо оварда истодааст, гуфта гузаштаниам.

Панҷаҳони ӯ акнун дуторро девона карда наметавонанд. Зӯри овози ӯ акнун ба авҷҳое, ки фарёди чонкоҳи дили ошиқон, ғарибон ё ғолибонро ифода кунад, намерасад. Достони «Гӯрӯғлӣ» ҳам мисли паризоде, ки ҳаргиз пир намешавад, Вализодаи пирро партофта, ҷавони дигар мековад. Аммо Вализода ҳанӯз ҳам соҳиби ҳунарист, ки аз ҳунарҳо ва хизматҳои айёми ҷавонии ӯ мондани надорад. Ин ҳунар ҳунари хурсанд кардани одамон аст.

Дар замонҳои гузашта ҳеҷ як ҷамъият ташкилоти муқаррар, вазифадор ва доимӣ надошт, ки ба таври ҳақиқӣ ғами димоғӣ ҷоки халқро хӯрад. Ҷамъиятҳои ташкилотҳои ба халқ азоб додан, ҷабр кардан, куштан, воситаҳои бехонумон ва бесарусомон кардан доштанд. Аммо ташкилоте, ки андаке ҳам бошад, шодмонии мардумро вазифаи худ қарор дода бошад, набуд.

Дар ин қор ихтиёри халқ ба дасти ҳудаш буд. Халқ бошад, табиатан ҳаётдӯт, шодипарвар ва ширинкор мебошад. Ин аст, ки ба зулму истибод ва маҳрумиятҳои бемисл нигоҳ накарда, воситае меҷуст, илоче меёфт, ки дили ғамхонаи худро андаке хурсанд кунад, захмат ва андӯҳи харрӯзаи худро ба ханда рӯпӯш намояд. Ана барои ҳамин яке латифае мебофт, мардумро меҳандонд ва онро моли Ҳоҷа Насриддин мегуфт. Дигаре ширинкорӣ карда, ғами мардумро писанда менамуд ва ширинкории худро ба номи Мушфиқӣ мебаст.

Дар замони мо дар баробари ҳамаи ғамхориҳои иқтисодӣ ва маънавӣ давлат ва Ҳокимияти Советӣ қори рӯҳбаланд, шод ва хурсанд нигоҳ доштани халқро ба программаи амалиёти худ дохил карда, дар ҳамин асос садҳо ташкилот ва муассисаҳои ба вучуд овардаанд, ки нақшаҳои он программаро ба ҷо меоваранд. Бо вучуди хизмати ҳақиқии ин муассисаҳо, бо вучуди ба халқ маъқул ва маъмул шудани онон боз ҳам ҷойи Ҳоҷа Насриддин ба Ҳоҷа Насриддин ва ҷойи Мушфиқӣ ба Мушфиқӣ мондааст. Яъне решаи ширинкорони соҳибистеъдоди халқӣ ҳанӯз ҳам дар тарӣ аст. Латифаҳои ширадор ва ҳаётии Вализода, ки бо маҳорати аҷиби ҳозирҷавобӣ гуфта шудаанд ва паҳн гардидаанд, аз латифаҳои Ҳоҷа Насриддин ва Мушфиқӣ сифатан мондани надоранд. Садҳо латифаҳои Вализода, ки фардо барои пайдо кардани ҳар кадоми он чи академияи фанҳо, чи хонаи ҷодуиёти халқ, чи муддаиёни бешумори номзади илмҳои экспедитсия ташкил хоҳанд кард ва на ҳамаи онҳоро хоҳанд ёфт, мутаассифона, то ҳол пурра навишта гирифта нашудаанд.

Дар замони мо садҳо нависандагон, артистон, рассомон, олимон ва намояндагони ихтисосҳои дигар ҳастанд, ки ягона орзуяшон ба дили халқ ҷой гирифтаанд аст. Аммо каманд он қасоне, ки ба муродашон мерасанд. Лекин Вализода бо ҳамин санъати айёми пирии худ меҳмони азизи ҳар як хонадони халқӣ тоҷик аст. Қадом рӯз ба қадом қишлоқе, ки Вализода биёяд, ҳамон рӯз дар ҳамон қишлоқ ид аст.

Оре, шоир ва Ҳофизии халқии РСС Тоҷикистон Сайдалӣ Вализода, ки ҳоло ба 70 даромад, ба халқи тоҷик ана ҳамин ҳел ба таври худ ва аз самими дил хизмат карда омад ва ҳанӯз ҳам хизмат карда истодааст.

Халқи тоҷик ва дар қатори он мо муҳлисонаш қадри ӯро медонем ва дар ҷашни мубораки ҳафтдосолагии ӯ аз ҷону дил табрикаш мекунем.

СОАТ ЧАЛИШЕВ

ШОИРИ МАҲБУБИ ХАЛҚ

Баъди сохибистиклол гаштани Чумхурии Тоҷикистон ҳар яки мо ба роҳи тайкардаи халқ назар андӯхта, онҳоеро ба ёд меорем, ки барои Ватан, барои ҳаёти нав ва хушбахтии халқ хизмати бошарафе кардаанд.

Шоири халқ Сайдалӣ Вализода, ки имрӯз мо ба муносибати 95-солагии зодрузаи хотираи неки ўро ёдовар шуда истодаем, аз ҷумлаи ҳамин гуна шахсон аст. С. Вализода аз ҷиҳати то интиҳои зиндагии бошӯуроонаш ба идеалҳои сиёсии замони содиқ монда, ба манфиати ҳаёти навин ва мустаққамоу пайдории Ҳокимияти Шӯро дар кӯҳистони тоҷик шеър эҷод кардааст.

Оре, Саидали Вализода шоири номи халқ, ҳофизу дутории оҳангпардоз, чароғи давраи ширинғуфторӣ, муниси мушфиқ ва маҳбуби мардум буд.

С. Вализода 10-уми октябри соли 1900 дар кишлоки Чукураки ноҳияи Ховалинг таваллуд ёфтааст.

Падари шоир — Вали деҳқони чоряккор буд. Заминҳои дигаронро ба иҷора гирифта, музди ночизе ба даст мебаровард. Дар дарбори Мухиддинбой, Бадриддин ва дигарон замин меронад. Вали ҳофизи хушовоз, дуторӣ, ғижжакнавоз, дойрадаси моҳир ва марди шоиртабиат буда, ба сароидани шеърҳои ҳаҷвӣ рағбати калон доштааст.

Саидалии хурдсол дар оилаи чунин шахси санъаткор ва шеърдӯст тарбия ёфта буд ва ҳамин ҷиҳати характери падараш ба ташаққули касби шоирии ў таъсир кардааст. Даре нагузашта дар байни халқ ҳамчун шоир ва ҳофиз ном мебарорад.

Шеърҳои Саидали Вализода дар аввал монанди шеърҳои падараш характери ҳаҷвӣ ва шикоятӣ доштанд. Дар шеърҳои ў сармоядорон ҳамчун шахсонӣ сифла ва бадкирдор танқид карда мешаванд.

Аввалин шеъри С. Вализода «Деҳқони чабрдида» ном дош-

та, соли 1917 эҷод карда шудааст. Шоир дар ин шеър шикоятӣ деҳқонро бевосита аз забони худи ӯ баён кардааст. Деҳқон бо забони ҳол аз замони бадқирдор, аз ҷабру зулми ситамгарони хунхор, аз тӯҳмати ногаҳон ва ҷаримаи бепоёни давраи амири шикоят мекунад.

Дарғ аз меҳнати зорам, бутун дар зери борон шуд!

Бисӯзад хонаи золим, зи ҷавраш дида гирён шуд!

Агар дорға маро пурсад, ҷавоб додан ба ӯ мушкил,

Муқаррар ӯ ҳамегӯяд: ҷаро ин мӯҳр вайрон шуд?

Чи афзун кардаам меҳнат, бисӯхтӣ ҳосили қорам,

Қунад яргӯ сағи золим, надорам пул, ки биспорам!

Саидалӣ Вализода дар ин шеър вазъияти зиндагии камбағалони кӯҳистони тоҷикро, ки то Револютсияи Октябр ва револютсияи Бухоро (1920) асири зулми ҳокимону боён буданд, реалистона тасвир кардааст. Вализода аз рӯзҳои аввали фаъолияти эҷодии худ рафти ҳодисаҳои зиндагиро зиракона мушоҳида карда, бо ин шеър аввалин бор нафрату адовати худро нисбат ба дунёи кӯҳна изҳор намудааст.

Ба ҳеч кас пӯшида нест, ки он вақтҳо бисёре аз бенавоённи кӯҳистонӣ ба тарафҳои Фарғона, Самарқанд, Тошканд ва дуртар аз он дар мусофират, дар ғариби рӯз ба сар мебуданд. Онҳо мардикорӣ ва дар қорхонаҳои саноатӣ қор мекарданд. Ин барояшон ҳаёти оддӣ набуд: онҳо бо зиндагонии қоргарон ошно мешуданд, аз фикру ҳаракатҳои револютсионии қоргарон ба дараҷаи муайяне таъсир мегирифтанд, андаке бошад ҳам, бо тағйироти фикрӣ ба ватани худ ба кӯҳистон бармегаштанд ва тадричан ба ҳамватанони худ таъсир мебахшиданд. Масалан, Мирзо Барот аз қишлоқи Доровии Ховалинг, роҳи оҳанҷӣ Қомиллов Абдуғаффор аз қишлоқи Қайлонӣ ва Толибов Ширин аз қишлоқи Панҷурти ҳамон ноҳия дар шӯриши яроқноки Тошканд ва дигар шахрҳои Осиёи Миёна иштирок карда, соли 1919 ба ноҳияи худ баргашта, дар бораи револютсияи Тошканд ва барқарор шудани ҳокимияти камбағалон нақлҳо мекарданд. Ин ҳол махсусан дар арафаи револютсияи февралӣ соли 1917, Револютсияи Октябр ва револютсияи Советии Бухоро ниҳоят характернок шуда монда буд. Идеяи озодӣ ва револютсия ба воситаи болшевикон, қоргарон ва инчунин мардикорони аз мусофират бозгашта оҳиста-оҳиста дар гӯшаю қанорҳои Тоҷикистони ҳамонвақта қорӣ шуда, ҳаракати зиддиамирии халқро бо ҳаракати револютсионии болшевикон пайванд мекард. Ин дар зиндагии халқи тоҷик, дар бедории фикрӣ, синфӣ, идеявӣ ва муборизаи минбаъдаи инқилобӣ лаҳзаи ниҳоят муҳимми сиёсӣ ба шумор мерафт.

Ана дар ҳамон вақтҳо дар қатори садҳо камбағалон С. Ва-

лизода ҳам аз фикру ҳаракат ва табаддулоти инкилобие, ки мешунид ва мидид, таъсир мегирифт ва фикри эҷодии ӯ то- рафт инкишоф меёфт. Ин ҳолат дар эҷодиёти баъдиинкилобии шоир равшану возеҳ мушоҳида карда мешавад.

Баъд аз Инкилоби Октябр дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва мадании халқҳои Ватанамон (собик Иттиҳоди Шӯравӣ) табаддулоти бузурги таърихӣ ба вучуд омад. Халқӣ тоҷик низ бо ёрии халқҳои бародар ба ҷумҳурии мустақил соҳиб гардид ва дар оилаи бародаронаи дигар халқҳо зиндагӣ кардан гирифт. Ин револютсияи бузург, ки қувваҳои эҷодии халқро хеле инкишоф дод, барои С. Вализода барин шоирони халқӣ роҳи васеъ кушод.

С. Вализода он вақт ҷавон буд, вале гузашти айём ӯро пухта карда буд. Воқеаҳои сарнагун шудани подшоҳи рус, хабари Инкилоби Бухоро ва гурехтани амир Олимхон ба Афғонистон доираи ҷаҳонбинии ӯро васеъ кард. Вай, чунон ки дар боло кайд кардем, аз мардикорони аз Самарқанду Бухоро баргашта, аз забони ҷанговарони сурх дар бораи ташкилқунанда ва илҳомдиҳандаи Инкилоби Қабири Сотсиалистии Октябр В. И. Ленин нақлҳо мешунид ва эҳсос мекард, ки танҳо чунин шахс ба дарди мардуми ҷафокаш дармоне ёфта метавонад. Илҳомии шоир ба ҷӯш омад ва тўғёни он шеърӣ «Ленин — бародар, раҳнамо»-ро ба миён овард. Ин шеър сентябри соли 1922 эҷод шудааст. Суруди «Ленин — бародар, раҳнамо» ҳамчун таронаи мардуми озод барои онҳое, ки баҳри ҳаёти нав ва нашъунамои Тоҷикистон мубориза мебарданд, аслиҳаи маънавӣ буд.

Дар солҳои сиюм сохтмони ҳаёти нав дар Тоҷикистон босуръат пеш мерафт, ба ҷойи хоҷагиҳои кулакӣ колхозу совхозҳо бунёд мегардиданд.

Соли 1932 дар Ховалинг низ колхозҳо ташкил шуданд. Падари шоир яқе аз аввалинҳо шуда ба колхозии «КИМ» аъзо гардид. Саидалӣ Вализода, ки то револютсия дар даргоҳи бойҳои Кӯлобу Фархору Саронкамар хизмат карда ризку рӯзӣ пайдо менамуд, ҳамроҳи падараш ба колхоз даромад.

Саидалӣ Вализода кӯшиш мекард, ки ҳам дар колхоз самаранок меҳнат кунад, ҳам кори эҷодии худро инкишоф диҳад. Бо ин мақсад ӯ дар байни аҳолии бо сурудҳои дилчаспии халқӣ, бо шеърҳои эҷодкардаи худ баромад карда, меҳнатқашонро ба сохтмони ҳаёти нав даъват менамуд, душманони соҳти колхозиро ғош мекард ва дар ташкилу мустақкамшавии Ҳокимияти Шӯравӣ фаъолони ширкат меварзид.

Душманони синфӣ аз фаъолияти шоир дар ғазаб шуда, роҳи нобуд кардани ӯро меҷӯстанд, ба вай ҳар гуна тўхматҳо мезаданд.

Ин буд, ки Саидалӣ Вализода соли 1932 дар ҷумлаи кулақҳо бо зану бачаҳои ба Қазокистон бадарға карда мешавад.

У, ки ҳеҷ гуноҳе надошт, хомӯш истода наметавонад ва соли 1934 гурехта, аввал ба ноҳияи Мастҷоҳ, баъд ба Душанбе меояд. Вай ба ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ариза навишта хоҳиш мекунад, ки ӯро аз ҷазои ноҳақ озод намоянд. Шоир бо қарори Президиуми КИМ РСС Тоҷикистон №38, аз 22 июли соли 1936 аз бадарға чун шахси тамоман бегуноҳ бармегардад.

Эҷодиёти Саидалӣ Вализода минбаъд бо нақшаҳои соҳтмони ҳаёти нав, бо ҳаёти хоҷагӣ ва маданияти республика, ки босуръат пеш мерафт, алоқаи зич пайдо мекунад. Дар айни замон, муҳаббати беинтиҳо ба санъат Саидалӣ Вализодаро ором намегузорад. Бинобар ин, Вализода моҳи ноябри соли 1936 ба театри колхозии шаҳри Душанбе ҳамчун артист дохил шуда, дар он ҷо то соли 1938 кор мекунад.

Он солҳо пойтахти ҳуди республика ҳам мӯхтоҷи хунармандони халқӣ, мӯхтоҷи санъаткорони соҳибистеъдод буд. «Ходимони маданияти республика ба ҳазор умед кишлоқ ба кишлоқ мегаштанд, ки ягон писар ё духтари санъаткорро пайдо карда, ӯро ба Душанбе биёранд. Ин кор он вақт хеле душвор буд. Ана дар ҳамин маврид Саидалӣ Вализода ҳамроҳи вакилони маданияти пойтахт мегашт ва монанди тиллоқобон бо заҳмати азим зарраҳои тиллои санъати халқро ҷамъ мекард, то дар Тоҷикистон театр ба вучуд биёяд, то дӯстон ва душманон донанд, ки тоҷик гуфтани халқ бо санъати хос ва беназири худ дар дунё вучуд дорад». —қайд шудааст дар хотираҳои шоир Гаффор Мирзо.

Соли 1938 Саидалӣ Вализода ба Ховалинг бармегардад ва бо ташаббусу роҳбарии ӯ дар назди интернати ноҳияи Ховалинг кружоки драмавӣ-музикӣ ба фаъолият оғоз менамояд. Он вақтҳо шеърҳои классикҳои адабиёти гузаштаи тоҷик қариб ёфт намешуданд. Репертуари шеърӣ дастаи хаваскоронро асосан эҷодиёти халқ, баъд шеърҳои С. Айни, А. Лоҳутӣ, Мирзо Турсунзода, А. Деҳотӣ ва албатта шеърҳои Вализода ташкил мекарданд. Музикӣ бошад, музикии халқӣ ва оҳангҳои эҷодкардаи ҳуди Вализода буданд.

Соли 1939 С. Вализода ба театри вилоятии Қӯлоб даъват карда мешавад. Саҳнаи театр минбари нави эҷодии шоир гашт.

Вализода дар театр расман чун ходими адаби қор кунад ҳам, саҳнаи театр бо саъю кӯшиши ӯ пайваستا обод буд. Дар тули бештар аз понздаҳ соли қор ӯ ба заҳмати ҳамагон шарик буд. Гаҳ чун роҳбари музикӣ мавқею мақоми ҳар созро таъин намуда, хусну кубхи оҳангро дармеёфт. Гаҳ чун дуторнавоз дар сафи навозандагон нишаста, рафти навою усули музикиро нигоҳ медошт. Гаҳ чун салист сурудеро замзама мекард. Лаҳзаҳои мешуд, чун суфлёр лукма меод, чун режисёр намоишнома, алалхусус намоишномаҳои ҳаҷвиро таҳия мекард, мисли

ҳунарпешаи ҳақиқӣ чи гуна офаридани ин ё он нақшо ба ҳам-касбонаш ёд меод.

Беҳуда нест, ки ӯ аз сахнаи ҳамин театр аъзои Иттифоки нависандагон шуд, ба гирифтани унвонҳои фахрии Артисти хизматнишондодаи РСФСР Тоҷикистон ва Ҳофизи халқии Республика мушарраф гардид.

Хангоми дар театр кор карданааш Саидалӣ Вализода ғазал, тарона, бадеҳа ва ҳатто дostonҳои сюжетноки калон, монанди «Қаҳрамон Саидкул Турдиев», «Достони Чанги Ватанӣ» ва «Нозими Ватан»-ро меофарад. Бадеҳаҳои эҷодкардаи шоир Муҳаббат», «Сабзинае», «Духтари ҳамсоя», «Дилдода ёронем мо», «Ҳамсояҳо», «Барори кор» ва монанди инҳо дар сахнаи театр бомуваффақият хонда мешуданд.

Дар адабиёти муосири тоҷик аз нахустин рӯзҳои Чанги Бузурги Ватанӣ мавзӯи мубориза бар зидди фашизм, ғояҳои ватанҳои ва гуманизм аз умдатарин масъалаҳои эҷоди бадеӣ қарор гирифт.

Саидалӣ Вализода аз ҷумлаи он шоироне буд, ки дар катори садҳо адабони советӣ бо шеърҳои худ халқро ба муборизаи зидди фашизм даъват менамуд. Масъалаҳои асосие, ки дар назми индавраинаи Вализода гаштаву баргашта дахл мешавад, ободӣ ва ҳимояи Ватани мост. Шоир дар ин мавзӯӣ шеърҳои «Падар ва писар», «Натвонӣ», «Марг ба фашизм», «Мур ту, асаг», «Мақтуб», «Салом ба аскарӣ сурх» барин як қатор шеърҳо эҷод менамояд. Қайд кардан лозим аст, ки ин шеърҳо чи аз ҷиҳати мазмун ва чи аз ҷиҳати бадеӣ дар эҷодиёти Саидалӣ Вализода мавқеи муҳим ишғол мекунад. Шоир дар рӯзҳои саҳна ба сари мамлақати мо омада ба фашизм нафрати беандоза баён карда, қаҳрамони одамони Шӯравиро ситоиш мекунад. Чунончи, дар шеъри «Хабар», ки дар рӯзҳои аввали саршавии ҷанг навишта шудааст, шоир фашистонро ба ҳайвони даранда — гурги гурусна монанд карда, халқро ба муборизаи зидди онҳо даъват менамояд.

Бегонаро дар ин ҷамаи,

Гирем сарашро аз бадан.

Бар мо ҳамегӯяд Ватан:

Бидихед душманро ҷазо!

Гурги гурусна шуд ба танг,

Девонавор омад ба ҷанг.

Кубем сари ӯро ба санг,

Чонаш бурод дар мулки мо!

Маҳорати Саидалӣ Вализода махсусан дар вақти тасвири образи душман намоён мегардад. Шоир хислатҳои хоси душман, симои нафратовари ӯро бо суҳанони талху тунди обдор фош мекунад.

Дар шеърҳои дар мавзӯи ҷанг эҷод кардаи шоир, чунон ки академик Раҷаб Амонов қайд мекунад, «Ҳаҷву сатираи тезу буро, тамасхур ва истеҳзои пурғазаб хеле пурқувват садо медиҳад ва ин хусусият яке аз ҷиҳатҳои қобили диққати эҷодӣ-ти Саидалӣ Вализода мебошад». Шеърҳои «Мур, ту асаг», «Марг ба фашизм», «Натвонӣ» низ ба чунин хусусиятҳо моликанд. Дар ин шеърҳо шиддати ҳисси нафратангез ва адовати хашмомези шоир нисбат ба Гитлер ва гитлерчиён хеле хуб ифода ёфтааст.

Эҷодиёти Саидалӣ Вализода баъди Ҷанги Бузурги Ватанӣ хеле инкишоф ёфт. Вай дар ин давра як силсила шеърҳо ва достонҳо эҷод кардааст, ки онҳо чи аз ҷиҳати мазмуну мундариҷа ва чи аз ҷиҳати санъати бадеӣ аз асарҳои пештараи шоир фарқ карда меистанд. Шеърҳои достонҳои индавраинаи шоир ба васфу тараннуми Револютсияи Октябр, Ватан ва ватандӯстӣ, ободонии мамлакат, ҳимояи сулҳ, меҳнат, ишқу муҳаббати поки ҷавонӣ, мубориза бар зидди урфу одатҳои кӯҳна ва дигар соҳаҳои ҳаёти халқи мо бахшида шудаанд.

Адабиётшинос Соҳиб Табаров дар бораи характери иҷтимоӣ ва граждании доштани ашъори лирикии Саидалӣ Вализода суҳан ронда, қайд менамояд, ки «Саидалӣ Вализода аз рӯзҳои аввал дар назми халқии адабиётӣ тоҷик сарқор ва асосгузори лирикаи халқии сиёсӣ ва граждании ба шумор меравад ва аз нахустин шеърҳои баландмазмунаш «Ленин—бародар, раҳнамо» сар карда, то имрӯз бисёр шеърҳои лирикии иҷтимоӣ ва граждании офаридааст». Ин хусусият дар шеърҳои ба Револютсияи Октябр бахшидаи шоир хеле равшан зоҳир гардидааст. Шоир Револютсияи Октябрро ҳамчун воқеаи бузурги таърихӣ, ки ба шарофати вай ранҷбарон аз зери фишори марговари зулму таади тамоман озод гардиданд, ҳамчун асоси офариниши ҷаҳону ҳаёти нав мадҳ месозад:

Дар рӯзҳои вазнин рӯзаш ба мо барор шуд,
Аз зӯри бемислаш хунхор торумор шуд.
Шаҳсе, ки бандагӣ дошт, соҳиби ихтиёр шуд,
Аз ҳар ҷиҳат барон мо пурбаҳост Октябр.

Меҳнати эҷодкоронаи халқамон, ободонӣ ва муваффақиятҳои рӯзафзуни Ватани сотсиалистӣ мавзӯи асосии эҷодиёти Саидалӣ Вализода қарор гирифтааст. Вализода, ки худ аз оилаи деҳқон буд, қору бор ва зиндагии деҳқонро аз ҳар ҷиҳат хуб медонист. Аз ин рӯ, вай ба тасвири ҳаёти деҳқонон ва самараҳои меҳнати фидокоронаи онҳо бештар диққат медод. Шоир дар шеърҳои худ тараққиёту гулгулшукуфни Тоҷикистон, қаҳрамонӣ, меҳнати ватандӯстонаи халқ ва комёбиҳои Ватанамонро бо суҳанҳои образноки халқӣ, бо самимият ва ҳарорати ҳоси шоирона тасвир намулдааст.

Шеърҳои дар васфи меҳнат гуфтаи шоир қисман хусусияти ташвиқоти доранд. С. Вализода одамонро ба меҳнати фидокорона даъват мекунад ва ин мазмун дар шеърҳои ӯ «Зарур», «Меҳнат кун», «Ибрат гир», «Даъвати ман», «Меҳнат шараф аст» махсусан равшан ифода ёфт:

Ту, эй фарзанди меҳнаткаш, муҳаббатдор меҳнат кун!

Ба шодӣ дар канори мулки беозор меҳнат кун.

Аз ин хубтар камар банду зи ҷо дар субҳдам бархез,

Ба дӯстон дар гулистони Ватан дилдор меҳнат кун!

Сайдали Вализода ба муқобили ҳама гуна урфу одатҳои зарарноки замони гузашта ва нуқсонҳои зиндагӣ бо яроқи ҳаҷв мубориза мебарад. Фикрҳои танқидӣ ва тасвири мазақаваҷи ҳаҷвӣ хусни бадеиёти назми Вализодаро бештар зоҳир карда меистанд. Мо дар мазақаваҷи ҳаҷвӣ шоир тасвири бисёр масъалаҳоро мебинем. Масалан, дар шеъри «Шикоятӣ пахта» — бепарвоии баъзе колхозчиён дар нигоҳубини пахта, дар шеърҳои «Дурӯя» ва «Тақаббур» — одамони бадхислат, дар «Сартароши моҳир» — беаҳамиятию беҳунарии баъзе сартарошҳо, дар «Гилла ва миннатдорӣ» беҳавсалагии баъзе депутатҳо, дар «Фиребгарӣ» — бетартибҳои бозор ва ошхонаю чойхонаҳо, дар «Таронаи бедонабози коргурез», «Ҳасрати танбал» — муфтхӯрии танбалон, дар шеъри «Ваъда ба аспӣ лоғар» — муносибати бе-масъулиятонани баъзе роҳбарон бо моли колхоз, дар шеърҳои «Гуфтори колхозчӣ» ва «Шикоятӣ хурус» — хиёнаткорӣ баъзе коркунони масъули колхоз, дар «Саволи омма» — роҳбарони холабегами идораҳои роҳсозӣ ва ғайра саҳт танқид ва ҳаҷв карда мешавад. Масалан, дар шеъри «Гуфтори колхозчӣ» нафрати шоир ба муқобили хулқу атвори шахсе равои шудааст, ки барои манфиати худ ба талаву тороҷи моли ҷамъияти роҳ медахад ва аз мансаби худ сӯистеъмомл мекунад:

Хӯрд зи ферма гӯсфанд,

Нагуфт, ки нархи ин чанд.

Ферма аз ин ба чояш,

Пирбузи лоғар гирифт.

Маҳорати ҳаҷвнависии С. Вализода дар шеъри «Вай кӣ бошад» низ хеле барҷаста зоҳир шудааст. Ӯ дар ин шеър хислатҳои бади ашхосеро як ба як тасвир карда, ба ҳамин восита симои нафратовари онҳоро дар назди хонанда ҷилвагар месозад:

— Вай кӣ бошад дар чуқурҷо чун барак?

— Вай касе, ки беш менӯшад арақ.

— Вай кӣ бошад мефурушад шонаро?

— Вай касе, ки дар қимор зад хонаро.

- Вай кӣ бошад рангу рӯш пуркидагӣ?
- Вай дурӯгӯ, дар хичолат мондагӣ.
- Вай кӣ бошад ҳаст берун аз қатор?
- Вай такаббур, нест ўро эътибор.
- Вай кӣ бошад зиштро ҳурмат кунад?
- Вай касе, ки некро тӯҳмат кунад.
- Вай кӣ бошад меравад аз дар бадар?
- Вай дурӯя, мебарад ҳар сӯ хабар...

Саидалӣ Вализода дostonсарои мумтоз ҳам ҳаст. Аввалин дostonи калонҳачми ӯ, ки «Дostonи Чанги Ватанӣ» ном дорад, соли 1946 эҷод шудааст.

Идеяи ватанпарварӣ, ки дар ашъори лирикии ӯ инъикоси худро ёфтааст, дар ин дoston боз ҳам пурқувваттар шуд. Агар дар шеърҳои ӯ баъзан баёни умумии ғояи ватандӯстӣ ва фақат тасвири образи шахси ватандӯст мушоҳида гардад, дар ин дoston ватандӯстӣ ба воситаи нишон додани қаҳрамониҳои бе-назири халқ тасвир гардид.

Сюжети дostonҳои калони шоир «Нозими Ватан», «Ду до-дарон», «Нодир ва Мӯхтарам» дар заминаи муқоисаи ҳаёти кӯх-на ва нав ҷараён гирифтааст. Муқоисаи ҳаёти наву кӯхна дар адабиёти муосири тоҷик ҳодисаи нав нест ва он таърихе дорад. Саидалӣ Вализода ин приёми бадеиро бори дигар бамавқею ўҳдабароёна истифода кардааст.

Дар ҳар як дostonи шоир як саҳифаи таърихи халқи то-ҷик, саҳифаҳои ҳаёти фарзандони неку шучои халқ ва мубо-ризаи онҳо дар роҳи озодии меҳнаткашон акс ёфтааст.

То имрӯз чандин маҷмӯаи хурду калони шеърҳои дostonҳои Саидалӣ Вализода мисли «Таронаҳо» (1949), «Дар водии меҳ-нат» (1955), «Ду додарон» (1960), «Шеърҳо ва дostonҳо» (1965), «Ошики баҳор» (1970), «Пайванди ҷон» (1981) аз ҷоп барома-дааст.

Саидалӣ Вализода на танҳо ҳамчун шоири ширинкалом ва ҳофизи хушовоз, балки тарғиботчи бомаҳорат низ шиноҳта шуда буд. Шоир дар байни аҳолии вилояти Кӯлоб, водии Хи-сору Вахш ва Ғарм бисёр баромадҳо кардааст.

Саидалӣ Вализода 12 декабри соли 1971 баъди бемории ваз-нин вафот мекунад.

Хизматҳои Саидалӣ Вализода бо ҳафт Грамотаи фахрӣ, ду ордени «Нишони Фахрӣ» ва якчанд медалҳо тақдир карда шу-дааст. Шоир борҳо депутати совети меҳнаткашони вилоятӣ ва шаҳрии Кӯлоб интиҳоб гардидааст.

Саидалӣ Вализода дар байни халқи тоҷик на танҳо бо шеър-у сурудҳои дилпазири худ машҳур гаштааст, балки ӯ ҳамчун донандаи латифаю сурудҳои халқӣ ва ғундаи дostonҳои «Гӯ-рӯғлӣ» шӯҳрати хоссае дошт, дар тамоми хонадони тоҷик меҳ-

мони дилхоҳ ва писандида буд. Чунон ки дӯсти кадрони ӯ Боқӣ Раҳимзода бо муҳаббат изҳор менамояд: «Вализода та-моми умр мисли занбӯри асал, ки шираи гулҳоро мечинад, бай-ни мардум гашта, бехтарин офаринишҳои шифоҳии ӯро чамъ карда, мисли ганчина дар зехн медошт ва дар сӯхбатҳову му-локотҳо бо халқ нукли сӯхбаташ офаридаҳои худи халқ буд. Вале шоир дидаву шунидаашро бо обу ранги хосе ҳикоят ме-кард, чунон ҳикоят мекард, ки мардум ҳама онро ҳамчун хи-кояти нашунида ва тоза мепазирuftанд. Ӯ муносиби бардошти ҳар маврид ҳам бо забони суруд, ҳам бо забони думбура, ҳам бо забони шеър ва ҳам бо латифаву ширинкорӣ сӯхбат мекард».

Саидалӣ Вализода бо эҳодиёти пурсамар ва бобаракати худ дар маданияти маънавий ва бадеии имрӯзаи халқи тоҷик мавқеи хос ишғол намудааст ва дар сафи он фарзандони халқ қарор гирифтааст, ки осорашон муддатҳо ба халқ хизмат хо-ҳад кард.

Боқӣ Раҳимзода бо муҳаббат изҳор менамояд: «Вализода та-моми умр мисли занбӯри асал, ки шираи гулҳоро мечинад, бай-ни мардум гашта, бехтарин офаринишҳои шифоҳии ӯро чамъ карда, мисли ганчина дар зехн медошт ва дар сӯхбатҳову му-локотҳо бо халқ нукли сӯхбаташ офаридаҳои худи халқ буд. Вале шоир дидаву шунидаашро бо обу ранги хосе ҳикоят ме-кард, чунон ҳикоят мекард, ки мардум ҳама онро ҳамчун хи-кояти нашунида ва тоза мепазирuftанд. Ӯ муносиби бардошти ҳар маврид ҳам бо забони суруд, ҳам бо забони думбура, ҳам бо забони шеър ва ҳам бо латифаву ширинкорӣ сӯхбат мекард».

Саидалӣ Вализода бо эҳодиёти пурсамар ва бобаракати худ дар маданияти маънавий ва бадеии имрӯзаи халқи тоҷик мавқеи хос ишғол намудааст ва дар сафи он фарзандони халқ қарор гирифтааст, ки осорашон муддатҳо ба халқ хизмат хо-ҳад кард.

ГУЛНАЗАР КЕЛДИ

«ЧУДО АЗ ХУД НАГУЕДАМ...»

Шоир ва ҳофизи халқ Саидалӣ Вализода дигар бо мо нест. Боварии кас намеояд, ки дигар шеърӯ сурудҳои дилангези ӯро нахоҳем шунид, дигар латифаю мутоибаҳои ширини ӯ моро шоду мафтун нахоҳад кард.

Умр бақо надорад. Аммо ному насаб, қору бори одамай ҷовидон менад. Алалхусус номи оне, ки тамоми вучуди худро ба қори халқу Ватан бахшидааст.

Боз баҳор меояду боз фасли ҳазон мерасад, қарзи фалак бошад, ноором ҳаракат мекунад, аммо халқи тоҷик дар тӯю сур, дар иду маърака «Ленин — бародар, раҳнамо»-ро месарояд, боз ҷеҳраи нуронӣ, ҷашмони шаҳбозии Саидалӣ Вализода пеши назар меоянд.

Ҷавонӣро дӯст медошт, зуд-зуд меҳмони идораи рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон» шуда, аз қору рафтори ҷавонӣ бо меҳру муҳаббати ҳосае сухан меронд.

Боре ӯ хаставу нотавон ба идораи рӯзнома омад. Моро ҳолати ин пири ҷавондил хавотир кард.

— Дил ҷавону ҷӣ қунам, ки пири асар карда истодааст, — ба гап даромад шоир. — Қасе дар дунё ҷовид нест. Ман ҳам ме-равам. Офтоби лаби кӯҳ.

Мо, қормандони газета, шоирро рӯҳбаланд қардем, гуфтем, ки бо чунин дили пуршӯр аз марг сухан рондан мавқеъ надорад.

Дилҳои Деҳотӣ, Раҳимӣ, Аминзода ҳам дилҳои анча-мунча набуд. Ҳама рафтанд...

Баъд, шоир аз бағали худ қоғази чорқатеро бароварда, ба ман дароз кард.

Онро қушодаму «Васиятнома» ном шеърӣ нави шоирро дидам.

— Ана, писарам, вақте ки маро ба водии хомӯшон мебаранд, ин шеърро чоп кунед...

МАҶЛИСОРО

(Порча аз хотираҳо)

МУСОБИҚАИ БЕЪЪЛОН

Моҳи октябри соли 1968 шоирон Нодир Шанбезода, Муҳиддин Фарҳат, Басир Расо ва адабиётшинос Соҳиб Табаров ба Кӯлоб омада, Вализодаю манро ҳамроҳашон гирифта, гуфтанд, ки ба пешвози 90-солагии зодрӯзи устод Айни бо меҳнаткашон колхозу совхозҳо, коргарони корхонаҳои саноатӣ ва донишҷӯёну муаллимон вохӯрда, сӯҳбатҳо мегузарнем, дар бораи нақшаҳои эҷодии худ нақл карда, фикри онҳоро фаҳмида мегирем.

Сӯҳбату вохӯрии адибон бо муаллимону донишҷӯёни Институту педагогии шаҳри Кӯлоб барпо гардид. Дар ин чо баъди шиносонидани адибон аввал ба Шанбезода суҳан доданд. Бисёриҳо медонанд, ки Шанбезода одами камдон нестанд, дунё—дунё шеър аз ёд медонанд ва гуфтори ширину ҳаловатбахш ҳам доранд. Шанбезода дар хусуси саршавии фаъолияти эҷодияшон ва ёрии бемислу монанди устод Айни нисбат ба адибони ҷавон гап зада, ба ёд оварда гуфтанд, ки «китоби аввалинаро тартиб дода, ба Самарқанд барои хондан ба устод Айни фиристодам ва хеле муддат ҷавоби устодро интизор гардидам. Баъди чанде аз устод чунин мактуб гирифтам; (вай мактуби устод Айниро, ки бо ҳуруфоти араби навишта шуда буд, аз китоб баровард ва хонд). «Агар шумо, Шанбезода, дар навиштани як шеър як шабро рӯз карда бошед, ман дар таҳрири ҳар як сатри Шумо як шабро рӯз кардаам».

— Ана ҳамин хел, —илова карданд Шанбезода, — устод Айни саҳтгир ва меҳрубон буданд. Китоби аввалини ман бо таҳрири бевоситаи устод Айни аз чоп баромада, дастраси хонандагон гардид.

— Китоб аз Айнию ном аз Шанбезода гӯед? —луқма партофтанд устод Вализода.

Зая пури ханда шуд. Шанбезода, ки нав ба шеърхонӣ саркарда буданд, аз зӯри хандаи ҳозирон байтҳои минбаъдаи

шеърашонро фаромӯш карда, «гум кардам» гӯён дар паҳлӯи Вализода нишастанд.

— А, бача, шеър хондӣ, ё гӯрӯғлӣ? — гуфтанд устод Вализода ба Шанбезода.

— Шеър хондам.

— Шеър, ки хондед, барои чӣ бандаш андохтед? Гӯрӯғлиро банд меандозанд!

Дар ҳамин ҳолат «эҳ, ёфтам» гӯён Шабезода аз чояшон хеста, ба минбар баромаданд ва ба шеърхонӣ сар карданд.

— Бандаш кушода шуд, — гуфтанд устод Вализода. Чун сухан ба устод Вализода расид, сӯҳбат ранги дигар гирифт, яъне ширинтар шуд. Сипас Вализода суханронӣ карданд:

Намак дар комҳо ширинтар аз шаҳду шакар гардад,

Чигарҳо хун шавад то як писар мисли падар гардад.

Падар дар кӯдакӣ аз шавки дил дасти писар гирад,

Ба умед, ки дар пирӣ писар дасти падар гирад...

Ҳамин муаллимон ба ҳамон умед хуни чигар шуда, ба шумо таълиму тарбия медиҳанд, ки фардо дасти онҳори гиред, яъне мададгори онҳо шуда, корашонро давом диҳед, халқу Ватан ва ин донишгоҳ аз шумо, донишҷӯён бошанд.

Устод боз чандин суханони пандомези дигар гуфтанду шеърҳо хонданд, ки хозирон ҳама гӯшу хуш шуда ўро мешуниданд.

Шаб дар Мўъминобод баъди ин гуна вохӯриҳо устод Вализода думбураро ба даст гирифта, ба торҳои он як ноҳун заданду бо оҳангу замзамаи ба худашон хос ба ҳофизӣ даромаданд;

Дӯш он маҳ аз лаби чӯ бо кади дилчӯ гузашт,

Чӯ зи гулшан, гулшан аз гул, гул зи рангу бӯ гузашт...

Устод ин ғазалро сарониданд ва Шанбезода аз Эраҷ шеъреро аз ёд хонданд. Боз шеъри дуюм аз Эраҷ хонданӣ шуданд, ки Вализода «Шумо ғайри Эраҷ дигар шоир надоред?» — гӯён аз нав бо сози думбрашон ба хониш даромаданд;

Лӯлак—лӯлаки хокӣ,

Дашти кулаки Бокӣ,

Аз боло санг омад,

Пеши бузи ланг омад...

Аз шунидани ин шеъри дароз, ки банду баста басо аҷоиб дошта, бо тақозои мазмунаш мисраъҳои минбаъдааш дарозу кӯтоҳ мешаванд ва ин санъат онро аз андоза зиёд фораму дилкаш кардааст, Шанбезода ба ҳайрат афтада, аз Вализода пурсиданд;

— Ин шеъри кӣ?

— Шеъри Эраҷ не, — ҷавоб гардонданд Вализода.

Дар ин мусобиқаи беълон Шанбезода бештар аз Эраҷ Мирзо байтҳои китъаҳо ба ёд меоварданду Вализода бо навои думбураашон қариб аз ҳамаи шоирони классик ва эҷодиёти даҳтунӣ халқ ғазалу рубоихои беҳтаринро хонда ҳозиронро мафтунӣ шайдо мекарданд. Нодир Шанбезодаи пурдон ба шеърдонии Вализода қоиладар, «Вализода аз ман зӯртар будааст» гуфта монданд...

СУХАН ДОНИСТА ГҶ...

Дар райони Фарҳор дар хонаи як раиси колхоз, ки он кас мударри интизори Вализода будаанд, мехмон шудем. Устод аз рӯи одат аввал хуб ҳаматарафа ҳол пурсиданду баъд думбура хостанд. Пеш аз овардани думбура дастархон густурда шуд. Устод баъди нӯшидани як пиёла чой думбураро, ба қавли худашон, дар мақоми Қарими Шиш (Қарими Шиш навозанда ва ҳофизи машҳури Кангурти мебошад) ба нола дароварданд;

Уш он замон, ки ба сахни ҷаман ту бошию ман,

Миёни гул бе як пираҳан ту бошию ман....

Дар айни базм соҳиби хона аз сари дастархон хеста, пайи қадам қоре шуданд. Яке забони ман хориду оҳиста гуфтам;

— Устод, раис барои ҷома хестанд.

Ҳамсафари сеюмамон, ки бо устод Вализода ҳамсӯҳбати дурин буданд ва таъби хуби шоирӣ дошта, ҳазлу шӯхиро нағз мидиданд, гуфтанд;

— Хеле хуб мешавад, агар сето биёранд.

Устод Вализода ин гапҳои моро шунида, дар айни авҷи базм бо ҳамон равиши мақомаш бегумон байти зеринро омехта хонданд;

Сухан дониста гӯ, то дӯстро душман нагардонӣ,

Зи ҳарфи бетаамул ошно бегона мегардад.

ДАР СУҲБАТИ ВАЛИЗОДА

Чанг ба сари мардум бисёр рӯзҳои саҳт овард. Ва нон қаҳ-
тӣ омад ва модарам аз нонхӯрӣ қариб даст кашид. У нони ёф-
тагиашро тақсим карда ба бачаҳои медод. Агар ягон бурда
зиёдтар нон ба даҳон барад, гумон мекард, ки ҳаққи бачаҳои
меҳӯрад.

Ман дар чунин рӯзҳои мушкил, дар саҳифаи газетаҳо гоҳ-
гоҳ бо шеърҳои Саидали Вализода волеҳӯрдмам. Шеър дар га-
зета ҷоп мешуд, баъд мардум онро тарона карда меҳонданд:

Зи дасти мо, ту, эй душман, ҳуқуқро қанда нагвонӣ,

Бимирию зи мо қардан, якеро банд нагвонӣ.

Шеърҳои «Марг ба фашизм», «Лаънат ба Гитлери палид»-ро
ҳамон вақтҳо хонда дар дил орзу доштам, ки муаллифашро
бубинам. Он солҳо дар шаҳри Қӯлоб Ҷорсӯ гуфтани ҷое буд,
ки дар симҷӯби баланде радио шинонда буданд ва мардум дар
вақтҳои муайян он ҷо омада хабарҳои ҷангро гӯш мекарданд.

Як беғоҳ дар Ҷорсӯ одами бисёре ҷамъ омада шеърҳои
мардеро гӯш мекарданд. Ман наздиктар рафтам. Қасе ба ода-
ми паҳлуаш мегуфт:

— Ана ҳамон мардаки ҷомадор ва бурутаки шоир Саидали
Вализода.

Ин аввалин шиносони ман бо шоири халқ Саидали Вализода
буд.

Тобистони соли 1945 як нисфирӯзи мардак, ки якеаш
«Ҷо ҳеҷ қас ҳаст» гӯён овоз мебаровард, ногаҳон ба ҳавлии
мо даромаданд. Онҳо Саидали Вализода ва дӯсти ӯ Сӯҳроб
Ризоев буданд. Ақай Ризо ба ман фармуд, ки «рав ба модарат
гу ки оши бурида пазад». Баъд думбураву даф талаб кард.
Думбура доштем, аммо даф набуд. «Даф набошад, тағора биёр»,
— гуфт ақай Ризо.

Думбураву тағора овардем. Ризо чашмонашро сахт пӯшида «дойра» мезад ва мастана сар мечунбонд. Саидалӣ Вализода нохун ба торҳои думбура мезад. Ин аввалин базме буд, ки дар гузари мо баъди чанг барпо гардид.

Аз он рӯз эътиборан Вализода ба хонаи мо бемалол рафту омад мекард ва ман фаҳмидам, ки Вализода на танҳо шоир, балки ҳофизӣ номдор ва марди хушгӯӣ ҳам будааст.

Шавку ҳаваси ман ба хондани асарҳои Саидалӣ Вализода афзуд ва бисёр шеърҳоиашро аз ёд карда дар кружоки ҳаваскорони мактаб мехондам.

Соли 1950 хонандагони синфҳои болоии мактаби моро ба кинотеатри тобистонаи боғи шаҳр бурданд ва гуфтанд, ки дар ин ҷо 50-солагии рӯзи таваллуди шоири халқ Саидалӣ Вализода чашн гирифта мешавад. Толор пури одам буд, бисёриҳо ҷойи нишаст наёфта рост меистоданд.

Чашни шоири халқ Саидалӣ Вализода хеле самимӣ ва дилкаш гузашт. Шоир ва адабиётшинос Носирҷон Маъсумӣ оид ба фаъолият ва эҷодиёти Саидалӣ Вализода маърузаи муфассалу пурмазмун кард. Дар чашн устод Мирзо Турсунзода ҳам буданд. Ман бори аввал Мирзо Турсунзода ва Носирҷон Маъсумиро дар ҳамин ҷо ба ҳамин муносибат дидам.

Аввали солҳои панҷоҳум ман ба машқи шеър сар кардам. Ҳар чизе ки нависам, ба редакцияи газетаи вилояти «Ҳақиқати Кӯлоб» мебардам. Дар редакция гуфтанд, ки шеърҳои аввал ба Вализода нишон диҳам. Бо ҳамин сабаб ба хонаи Вализода рафтуомад мекардам. Он вақт хонаи Саидалӣ Вализода дар кӯчаи ба номи Калинин буд ва ҳавлиаш аз дигар ҳавлиҳо бо он фарқ мекард, ки водопровод дошт.

Як рӯз як шеъри нававро покнавис кардаму пешаш бурдам. Вализода шеърро хонда маслиҳат дод ва талаб кард, ки баъзе ҷойҳоиашро дигар кунам. Ман мувофиқи маслиҳат шеърро аз нав таҳрир кардам. Баъди чанд вақт шеър бо номи «Тамомшо кун» дар газета чоп шуд.

Аз он дам сар карда ҳамеша аз Вализода маслиҳат мегирифтам ва «элак баҳонаю дидор ғанимат» гуфтагӣ барин аз файзи сӯҳбатҳои рӯҳбахши ӯ баҳра мебардоштам. Як бегоҳ Вализода ба хонаи мо омад. Папкаи калоне дар тағи кашаш дошт. Баъди сӯҳбати андак гуфт, ки «имшаб ҳардуямон кор мекунем. Дар ин папка достони нави ман «Ду додарон». Онро тозанавис кардан лозим. Ман сатр ба сатр мехонаму ту онро дар варақҳои дафтари чилхата мекӯчонӣ». Вай бо ҳуруфоти лотинӣ менавишт.

Ҳамон шаб то рӯз кор кардем. Вай мехонду ман ба варақҳо менавиштам.... Дастам, ки ба бисёрнависӣ одат накарда буд, дард кард, карахт шуд. Ҳар дам рӯмолча гирифта лабу даҳон пок мекардам. Вализода инро дида хандид: «Албат шалпар

шудаї, ки фух кашида истодаї». Баъд, аз афти кор, барои шавки маро овардан нақл кард, ки...

Вализода дар Ховалинг ба як духтар дил баста хостгор мефиристонанд. Хостгорҳо рафта гуфтугӯ мекунанд, маслиҳат мепазад. Рӯзи тӯй муайян мешавад. Он вақтҳо чунин расм буд, ки шаҳ—домод ба ҳавлии арӯс аспсавор меорафт. Вализодаи камбағал асп надошт, ки савор шавад. Бинобар он ўро харсавор мебаранд. Ҳамин ки тӯякиҳо ба ҳавлии кудо мебароянд, хари шаҳ якбора ҳанг мезанад. Арӯс аз равзани хона шаҳи харсаворро дида, якбора хафа мешавад ва аз фикраш мегардад: ба падару модараш мегӯянд, ки ман ин касро намегирам. Ҳар қадар насиҳат мекунанд, духтар якравӣ карда розӣ намешавад. «Худамро мекушам», мегӯяд. Тӯй вайрон мешавад.

Аз миён солҳои зиёде мегузарад. Як рӯз Вализода дар деҳае ба хонае меҳмон мешавад. Ҳангоми хайрухуш пиразане ба Вализода мегӯяд: «Барои чӣ ягон бор моро хабар намегирӣ, меҳмони мо намешавӣ? Вализода рӯйи занро набинад ҳам овози ўро мешиносад: «Оҳ, ту ҳамон духтар нестӣ!» —номи ўро мегирад.

— Бале ман ҳамонам, —мегӯяд пиразан.

— Худо хонаи харро сӯзад, —мегӯяд Вализода, —маро як умр аз ту чудо кард...

Дар меҳмонхонаи як муаллим чанд нафар зиёи аз боби одоби сухан гуфтугузор доштанд. Вализода ба баҳси онҳо хеле гӯш карда истоду навбати сухан ки ба худаш расид, гуфт:

— Подшоҳе Ноз ном аспе дошт. Нозро саиси маҳсус нигоҳубин мекард —коҳу ҷав меод, мешуст, меорост ва ӯа савории шоҳ муҳайё меодшт. Шоҳ ҳар боре ки бо Ноз савор шуда шикор равад қораш барор мегирифт, бинобар Нозро аспи баҳосият ҳисоб мекард ва беҳад дӯст меодшт. Вай гуфта буд: «Касе гӯяд ки Ноз мурд, сарашро аз тан чудо мекунам».

Ниҳоят рӯзе расиду Ноз касал шуд ва мурд. Саис, аз рӯйи одат, бояд пеши подшоҳ омада хабар меод, ки Ноз ба шикор тайёр аст. Вай ба қабули шоҳ меояд, шоҳ аҳволи Нозро меурсад.

— Шоҳам! —мегӯяд саис, —Ноз ноз кард.

— Чӣ хел ноз кард, —меурсад подшоҳ бо ҳайрат.

— Даҳонашро боз карду пояшро дароз кард, —ҷавоб медиҳад саис.

— Мурд гӯед?!, —мегӯяд бо овози баланд подшоҳ.

— Тақсир, мурданашро аз даҳони шумо шунидам, —ҷавоб мегардонад саис.

— Яъне ҳар гап услуб дорад, —хулоса баровард Вализода...

Арафани 60-солагии Вализода буд. Вай ба таъмири хона ва рӯбучини атрофи он зиёдтар диққат меод. ӯ тозагири дӯст меодшт, чунон ки мегӯянд, худаш мӯсафеде буд, ки бӯйи гул ме-

кард. Комитети партиавии шаҳри Кӯлоб комиссияи қашн ташкил карда буд. Газета дар бораи ҳаёту эҷодиёти шоир хабару мақолаҳо чоп мекард.

Ба қашн аз Душанбе шоирону нависандагон ва олимону адабиётшиносони зиёде омада буданд. Хонаи маданияти шаҳр аз одам пур буд. Дар байни онҳое, ки шоирро табрик гуфтанд, Пулод Толис ҳам буд. Вай Вализодаро бо қашни камолоти умраш муборакбод кард ва дар охир гуфт:

— Орзуи ман ҳамин аст, ки шоир Саидалӣ Вализода ба чандин ҳамин хел шастҳо даромадаю баромадан гиранд.

Устод Вализода ин суханҳо ва худи Толисро ҳамеша бо некӣ ёд мекард.

Баъди маҷлис дар хонаи Вализода зиёфат шуд ва ӯ ба ҳамаи меҳмонон яктой китоби «Ду додарон» тӯҳфа дод.

Раиси маърака, яъне соқӣ, устод Бокӣ Раҳимзода буданд. Вализода хоҳиш кард, ки аввал ба худи ӯ сухан диҳанд. Сухан ба Вализода дода шуд. Вай гапи бисёр назада кӯтоҳақал гуфт: «Хуш омадед, дӯстон ва меҳмонони азият! Фақат як чизро ба шумо гуфтаним, боз нагуедед, ки хабарамон накард. Бо-боҳои мо мегуфтанд, ки хӯроки шаб ба саломати одам зарар дорад. Аз бисёр хурдан эҳтиёт шавед!...»

Базм аз қадаҳи аввал бо ханда сар шуд ва то охир бо ханда давом кард...

Мо ҳамроҳи Вализода ба сафар баромадем. Мақсади сафар бо пахтакорону чорводорон вохӯрдан буд. Шоирон Гаффор Мирзо, Ғоиб Сафарзода ва Ҳабибулло Файзулло низ бо мо буданд. Вализода маҳорате дошт, ки як воқеаро чанд боре нақл кунад, образҳо ҳамон қадар нав ба нав мешуданд ва шаклу мазмуни нави мегирифтанд.

Дар клуби колхозии ба номи Карл Маркси райони Фарҳор вохӯриии серодам барпо гардид. Ба ман фармуданд, ки рӯйхати нотиконро навишта ба раисони маҷлис диҳам. Ман номи Вализодаро дар охири рӯйхат навиштам. Гаффор Мирзо, ки дар паҳлуи ман менишаст, бо хоҳиш гуфт:

— Барои чӣ номи Вализодаро дар аввал нанавишти?

— Барои он ки, домолло, — гуфтам ман, — навад фозии ҳамин одамон барои шунидани Вализода омадаанд. Агар ӯ дар аввал сухан гуяд, баъд моро касе гӯш намекунад.

Ин гап ба Гаффор Мирзо як дараҷа саҳт расид. Лекин ранҷиши ӯ дер давом накард. Ҳангоме ки «сухан ба шоири халқ Саидалӣ Вализода» гуфтанд, залро мавҷи қарсақ фаро гирифт. Вай аввал як—ду латифа гуфта мардумро хуб хандонд. Баъди он ки гӯшу хуши мардум ба ӯ нигаронида шуд, сифати меҳнат, пахта, пахтакорон ва пешқадамонро як—як ном гирифта таъриф кард, аз ҳаёти колхоз ва оилаҳо мисолҳо овард, гумон мекардед, ки ӯ пахтакор аст ва дар ҳамин колхоз кор мекунад.

Дар охир «Маро зан дод амак» ном шеърашро хонд. Дар шеър беҳунари зан навхонае тасвир ёфта буд, ки макташ он ин аст:

Вале вақте ки ӯ хамиркун шавад,
Ду ҳис орд мегираду се ҳис намак.

Мардум бо ҳайҳуй, каф кӯфтанд. Ғаффор Мирзо ҳам дуру дароз хандид ва ба ман нигоҳ кард, гӯё гуфтани ӯ буд: «Хуб кардӣ, ки номи Вализодаро дар аввал нанавишти».

Вализода охири умр зуд-зуд касал мешуд. Вале дар бемориаш ҳам доим ҳазлу шӯҳӣ мекард. Худашро ҳамон вақт касали вазнин ҳисоб мекард, ки бешӯҳиву беҳанда монад.

— Устод, — гуфтам боре, ба ман дуо медиҳед ё не?

— Албатта, дуо медиҳам, илоҳо хор нашавӣ, — гуфт.

Бемордори ман қариб як моҳ давом кард. Як рӯз боз ба шӯҳӣ гуфтам:

— Устод, кай меҳезед?

— Ин дафъа мемурам! — гуфт дар ҷавоб.

— Тасаллои дили бемор Оллоҳ гуфтаанд, як Худо гӯед, бинем чӣ мешавад.

— Фоида надорад, дигар зӯри Худо ҳам намерасад, мемурам, — гуфт.

— Баъд мо чӣ кор мекунем?

— Мотами сахт гиред...

Ҳар гоҳ аз пеши ҳавлиаш гузарам, гумон мекунам, ки устод Вализода ҳозир аз хона мебарояду ҳамроҳи ман ба сафар мееравад.

ХОСИЯТ ВАЛИЗОДА

ХУЧЧАТҲО АРЗИ ҲОЛ ДОРАНД...

Ман ҳамеша баъди анчоми корҳои рӯзмарраи Хона-музеи падарам—шоир ва ҳофизии халқ Саидалӣ Вализода ба омӯхтани архиваш машғул мешавам.

То имрӯз зиёда аз 3000 дастхат ва ёдгориҳои дигари ин осорхона ба ҳисоб гирифта шудааст. Чамъовариҳои осор ва корҳои ҷустуҷӯӣ давом дорад.

* * *

Аз байни ин ҳуҷҷатҳои нодир 30 шеърӣ ҷопнашудаи шоирро ёфтам, ки ба солҳои гуногун тааллуқ доранд ва имрӯз низ боарзишанд. Ман ба муносибати 90-солагии зодрӯзи шоир, ки соли 1990 ҷашн гирифта мешавад, маҷмӯаи ашъори баргузидаи ӯро бо номи «Умри дубора» тартиб дода, ба ҷоп тавсия намудам, ки аз ҷумла ҳамина 30 шеърӣ ҷопнашудаи шоирро ҳам дар бар мегирад.

Дар ҳақиқат дар он солҳо пурсиш набудааст, ки ҳазорон-ҳазор бегуноҳ гирифтори тӯҳмату ноҳақиҳо гаштаанд. Ва ҳазорони дигар бепурсишу тафтиш кушта шудаанд.

Хушбахтона имрӯз зери нуҳҳои ҳаётбахши бозсозӣ одамон бепарда суҳанронӣ мекунанд. Ошкоро дарду алами худро ифшо карда метавонанд.

Чун нақли хешу ақрабон падарамро, ки ҳамроҳаш дар бадарға буданд, мешунавам, нисбат ба қонуни сангини он давра нафратам меояд.

Баъди дарёфтани шеърҳои дар Қазоқистон навиштаи падарам, ман ба ҷустуҷӯӣ шохидон ва хешу таборе, ки ҳамроҳи ӯ дар муҳоҷират буданд, машғул шудам. Аз нақли зани амакбачаи падарам Исмоилова Хубон (соли 1988 аз олам даргузашт):

«Бо азобу ранҷи бисёр моро ба диёри дури Қазоқистон оварданд. Ба ҷуз либосҳои тан ва як—ду курпаи кӯрпачаи даридагӣ дигар чизе надоштем. Кӯдакон ба азоби гуруснагӣ ва хунуқӣ тоб намеоварданд. Худи ҳамон соли 1933 қариб ними бадарғашудагон бо азобу укубат нобуд шуданд.

Моро, ки аз Тоҷикистон хеле бисёр будем, ба Окмалинск ном диёре оварданд. Лекин аз маркази Окмалинск моро ба як биёбони беканор, ки аз он чанд фарсах дур буд, оварданду гуфтанд, қи ҳамин ҷо худатон хона месозед ва зиндагӣ мекунад.

Гирдогирди лагери моро бо симхор печонданд. Баъди симхор гирдогирди онро шудгор карданд, то ин ки гурезаҳоро дида битавонанд.

Барои ин аз баландие аскарон моро назорат мекарданд.

Саидалӣ, ки он вақт 33-сола буд, моро чамъ карда гуфт, ки тақдир ҳамин ҷудааст, аммо мо бояд рӯҳафтада нашавем. Ман медонам, ки мо гуноҳе надорем ва бояд зиндаву саломат бимонем, то ки бегуноҳ будани худро исбот карда битавонем.

Мо хаймае аз намаду гилемҳои кӯҳна сохтем. Саидалӣ гуфт, ки дар он занону кӯдаконро ҷой медиҳем.

Дар чеҳраи Саидалӣ ҳарчанд хастагӣ ва ошуфтагӣ дида мешуд, лекин лабҳанд мезад, бо кӯдакон шӯҳӣ карда ба онҳо аз лой бозичаҳо месохт...

Моҳи сентябр буд. Ҳаво оҳиста-оҳиста хунук мешуд. Мардҳо хишт мерехтанд, занҳо об меоварданд, лой мешӯридем ва то зимистон хонае сохтем, ки дар он 6 оила зиндагӣ мекардем. Ба ҳар яке аз мо 400 грамм нон медоданд. Саидалӣ, ки бисёр ҷолоку бардам буд, бино бар ин ҳамеша ҳаракат мекард, ки зиёдтар қор қунаду зиёдтар нон бигирад. Вай мегид, ки ҷи гуна кӯдакон азоби гуруснагиро мекашанд. Нони зиёди гирифтаашро ба кӯдакон тақсим мекард.

Баъди чанд моҳи бадарға духтарчаи Саидалӣ Мушкинисо касал шуда вафот кард...»

Ман аз архиви шоир марсияи нотамомеро, ки барои духтари нокомаш навиштааст, ёфтам ва он гувоҳи рӯзҳои мудҳиш аст:

Хун биғирям аз бароят, эй балам,

Пур бувад қалби ман аз дарду алам.

Нимбараҳна, нимгурӯсна бо азоб,

Ҷон сулурдӣ дар мусофирӣ, бачам.

Марсия нотамом аст ва дар соли 1933 навишта шудааст.

Биёед боз ба гуфтаҳои момои Хубон гӯш андозем: «Аз ҳама даҳшаташ он буд, ки агар дар хаймае шахсе ё кӯдаке мемурд, ўро аз дасти соҳибаш, ҳешу табораш ба зӯри мегирифтанд. Намегузаштанд, ки маросими дафиро ба ҷо биёрем.

Аскарон ба арбае ҳамаи мурдаҳои чамъкардашонро пур карда, бурда ба чуқурие мепартофтанд ва аз болояшон хок пур мекарданд. —Момои Хубон оби чашмонашро бо сари остинаш пок карда боз гали худро давом медод. —Бегоҳиҳо Саидалӣ бо дутораш суруд мехонд. Дар гирди хонаҳои мо дигар миллатҳо: тоторҳо, туркманҳо, ўзбекҳо, русҳо низ буданд.

Ҳама Саидалиро дӯст медошанд. Ӯ бо шеърӯ суруди худ андаке ҳам бошад, ғамӯ дарди ғарибонро аз дил берун мекард».

Момои Хубон бисёр киссаҳои аҷибӯ ғарибро ба ман дар бораи падарам ҳикоят кард. Дар рафти сӯхбат ӯ гуфт, ки гӯё падарам дар Қазоқистон бо шоири казоқ Чамбул Чабает мулокот кардааст, аммо ӯ сол ва чойи дидорашонро ба ёд оварда натавонист.

Чустуҷӯи шохидон маро ба вилояти Ленинобод, ба ноҳияи Мастҷоҳ овард. Ман медонистам, ки падарам баъди 2 соли бадарға аз Қазоқистон гурехта дар Мастҷоҳ 4 моҳи умрашро ба сар бурдааст.

Аз нақли Сафоев Абдуллоҳон (Бошандаи Мастҷоҳ бо тахаллуси Ҳочӣ Абдуллоҳон):

«Тахминан соли 1935 буд. Қарибҳои фасли хазон, дурустараши моҳҳои ноябр дар деҳаи мо марди лоғарандом пайдо шуд, ки дар тан ҷомаву телпаки кӯҳна ба сар дошт. Дар дасташ як халтаи карбосӣ буд, баъдтар фаҳмидем, ки дутор аст. Ӯ на ба шахси саёҳатгар монанд буд, на ба гадо. Фақат ҳаминро гуфт, ки роҳгузарам ва ба тарафҳои Самарқанд раҳсипорам.

Аз рӯи одати тоҷикӣ мо ӯро меҳмондорӣ кардем.

Саидалиро ҳама дар Мастҷоҳ дӯст медошанд.

Ҳар бегоҳ ӯро ба яке аз хонадон ба меҳмонӣ даъват мекарданд.

Баъдтар фаҳмидем, ки Саидали аз Бадарға, ки бо тӯхмат гирифташ кардаанд, гурехтааст.

4-моҳи расо дар Мастҷоҳ зиндагӣ кард. Ӯ бо шеърӯ суруди дилнишину бо нақлу ривоятҳои аҷибаш дили мардумро шод мекард. Дар тӯйҳо иштирок менамуд.

Дертар мардуми Мастҷоҳ ба вай сарулибос ва камтар пул ҷамъ карда доданд ва ба Душанбе гуселониданд.

Дар Душанбе Ҳамдамов гуфтани шахс, ки раиси маҳкамаи пойтахт буд (бародарзодаи Ҳочӣ Абдуллоҳон), ба шоир бисёр кӯмаки калон мекунад. Баъди тафтишу ҷустуҷӯи ҳуҷҷатҳои ниҳоят шоир сафед карда мешавад.

То ҳол Саидали Вализодаро мардуми Мастҷоҳ ба некӣ ёд мекунанд».

Боз ба Кӯлоб бармегардему ҳуҷҷатҳоро варақ мезанем.

Онҳо шаҳодат медиҳанд, ки нисбат ба шоир ва аҳли олилаи ӯ беадолатиҳо кардаанд.

Аз нақли Шамсов Шамсулло — истиқоматкунандаи деҳадаи Зиракии ноҳияи Кӯлоб, ки дар ҳамсоягии онлаи шоир зиндагӣ мекардааст:

«Мо ҳам гуноҳамонро намедонистем. Падар, модар ва хоҳарӯ бародаронам, амакам Шамсов Асо бо 4 нафар кӯдакони беғуноҳаш қурбони он ноҳақиҳои солҳои 30-юм гаштанд».

Ман аз бобои Шамсулло пурсидам, ки оё шоир дар Қазоқистон бо Чамбул Чабаев мулоқот карда буд?

— Бале, воқеа ин тавр рӯҳ дода буд:

Мо бадарғашудагонро аввал ба маркази Окмалинск (ҳозира Селиноград) оварданд. Аз ин ҷо ба дашти беканоре, ки аз Окманлинск 75 км дур буд, фиристоданд.

Шаҳраке, ки мо он ҷо истиқомат доштем, зери рақами 31-ум ном гирифта буд. Ин шаҳракро ба таври дигар лагер ҳам мегуфтанд. Дар он ҷо Саидалӣ Вализода бо ҳешонаш зиндагӣ дошт. Саидалӣ Вализода ба номи Чамбул Чабаев мактуб навишт (як бор не, чанд бор) ва дар хаташ ҳаман воқеаву ҳодисаи ба сараш омадаро нақл мекунад.

Хати Саидалӣ Вализода ба Чамбул Чабаев мерасад. Чамбул Чабаев ба пирии худ нигоҳ накарда аз Нур-ато, ки дар он ҷо зиндагӣ мекард, ба Окмалинск меояд. Окмалинск бошад аз Нур-ато, қариб 700 км, дур буд.

Баъди омадани Чамбул Чабаев ба Окмалинск, Саидалиро аз лагер (лагери №31, ки 75 км дур аз маркази Окмалинск буд) ба назди ӯ мебаранд. Ана дар ҳамон ҷо вохӯрии ин ду шоир ба миён меояд.

Чамбул Чабаев саргузашти шоирро аз забони худаш пурратар шунида, ваъда медиҳад, ки албатта ба ӯ қўмак мерасонад.

Аз шаҳраки мо мардҳои боқувватро ба ҷангал барои ҷўбурӣ меЗурданд. Дар байни онҳо Саидалӣ, низ буд.

Он ҷангал «Гуляй Поля» ном дошт, ки аз шаҳраки мо 220 км, дур буд.

Саидалӣ ногоҳ дар ҳамин ҷангал ғайб мезанад, яъне меғурезад. Танҳо соли 1937 ҳуҷҷат оварда зану писарчаи 2-солашро гирифта мебарад. Лекин ҳешу табори шоирро баъди 15-соли дигар озод мекунад». Ман ҳуҷҷатҳоро варақ мезанам. Варақ мезанаму хаёлам ба дуриҳо меравад.

Оре, ҳуҷҷатҳо арзи ҳол доранд.

Ҳуҷҷатҳое, ки бо мурури вақт рангзарду рангарида гаштаанд, аз ноҳақиқоии замон ҷаҳон-ҷаҳон ҳикоят мекунад.

Омӯхтани ҳуҷҷатҳои архиви шоир ва пурсуҷӯ, дарёфтҳо дар бораи ҳаёту фаъолияти шоир давом дорад.

Ман суҳанамро бо ин мисраъҳои шоир ба охир мерасонам, ки дар Қазоқистон соли 1934-ум иншо намудааст:

Болинам коку ду чашми ман тар аст,

Хўшиву хурсандихоям абтар аст.

Мисли ман ҳам ҳаст ин ҷо бегуноҳ,

Боварам ҳаст мераҳем аз ин бало.

Аз ватан дуру ба ғам олудаам,

Чун дуторам бо ман аст, осудаам,

Бо сурудам ғусса аз дил мебарам,

Ҳам ҳақиқатро ба манзил мебарам.

ШАРИФХОН МИРЗОЕВ

ЕДАШ БА ХАЙР

Ед дорам, охири соли 1934 ва аввали соли 1935 буд. Дар райони Масчоҳи собиқ дар деҳаи Ярм дар хавлии Ҳамдамӯф Бобоҳон шoir ва ҳофизи ширинкалом Саидалӣ Вализода истикомат дошт.

Азбаски модари ман духтари холаи Ҳамдамӯф мешавад, рӯзе ба деҳаи Худиф ба хавлии мо сибинчагар омад ва ӯ хабар дод, ки дар хавлии Ҳамдамӯф писар таваллуд шудааст. Ҳамаи хонаводаи мо ва дигар хешу табор аз ин хабари хуш ҷунон хурсанд шуданд, ки интиҳо надошт. Чунки фарзанди яқумини Ҳамдамӯф буд. Он рӯз анҷом карда, рӯзи дигар ҳамаи хешу табор қариб 10—12 кас аз занон барои рафтан омода шуданд, чунки дар он солҳо қариб ҳамаи занон бекор буданд. Дар он вақт ман 17-сола будам, лозим донистанд, ки ман ҳамчун роҳбалад ҳамроҳи занҳо ба деҳаи Ярм равам. Дар ду маркаб (хар) анҷомҳои савғотиро бор карда ба деҳаи Ярм рафтем. Вақте мо ба хавлии Ҳамдамӯф расидем, дидем, ки дар берун ва даруни хавлӣ одам ҷунон бисёр буд, ки агар сӯзан партоӣ дар замин намерасид. Бисёри онҳо ҳамдеҳаҳои Ҳамдамӯф буданд ва аз моён пештар аз кишлокҳои ҳамсоя, аз Роғ, Палдорак, аз Пакшиф, аз Сомгон одамони бисёр ба он ҷо омада буданд. Дар як тарафи хавлӣ ҷавонон доира зада, сурудҳои мекарданд, дар хавлии дарун занон ҷой рост карда ба навбат рақс мекарданд.

Ман дар он сол, гарчанде ҳабдаҳ солро пур карда бошам ҳам, рости гап, бисёр бачаи шармгин будам. Агар дар пеши чор кас менишастам, шарм карда сурх мешудам. Маро ба ҳоли худ намонда ба меҳмонхона ба пеши меҳмонҳо бурда ҷой доданд. Ин меҳмонхона лампапӯш буд, ҳаҷмаш аз хонаҳои ёздаҳболора калонтар буд, бо вучуди калон буданаш, аз одам пур буд. Дар байни мӯйсафедон як одами миёнақади гандумгун, андак хати

ришдошта, ки ба худаш бисёр зебанда буд, пушокҳои на он қадар нағз дар тан дошт, тахмин мекардам 34—35-сола буд. Дар пешаш як дутори майдаяк, саргарми сӯхбат буд. Пас аз хӯрдани таъом дуторро ба даст гирифта, чунон моҳирона машқ мекард, ки ҳама офарин мегуфтанд. Бо нағмаи дутор наътҳои хуб, гӯруғли, ғазалҳои шоирони гузаштаре бо маҳорати баланд бо сӯзу гудоз мехонд. Ҳатто дар вақти хонданиш чунон завқ мекард, ки қариб рост-рост мехест.

Рӯзи дигар гап-гап шуд, ки он кас барои фарзанди навтаваллудшуда аз худаш шеър кардааст, қариб бист байт мебошад, — мегуфтанд дигар мӯсафедон. Чавонон бесаброна интизори шунидани шеъри нав буданд. Соҳиби дуторро меҳмон, гуфта даъват мекарданд. Ман аз касе номи ин меҳмонро напурсидам, чунки аз рӯи одоб намешуд. Пас аз фароварди сӯхбат дуторро ба даст гирифта бо чӯр шудани дутор шеъри худро чунон хонд, ки ҳамаи ҳозирон: бар падарат раҳмат, боракалло, сарад (сарат) дардро набинад, — мегуфтанд. Аз ҳамон вақт шиш (шаш) байти он дар лавҳаи хотирам монда буд.

Пас аз гузаштани солҳо боре ман аз Ҳамдамӯф пурсидам:

— Ҳамон меҳмон аз кучо буд, ба кучо рафт?

— Гуфтанд: Шумо дар газетаҳо дида истодаед, ки он кас шеърҳои хуб менависад, ҳамон меҳмон Саидалӣ Вализода буд, аз Кӯлоб!

Баъди вафоти Саидалӣ Вализода ҳамон байтҳои дар хотирам мондари дар болои қоғаз навиштам, ки ин аст:

Булбул ба Ярм пайдо шудааст,
Овоза дар Масчо шудааст,
Хурсандӣ дар Шӯро шудааст,
Фарзанд муборак, бар шумо!
Ҳамдам муборак, ба шумо!

Дар Ярм омад як нигин,
Хурсандӣ афтид дар замин,
Ин қудрати холиқ бубин.
Фарзанд муборак, ба шумо!
Ҳамдам муборак, ба шумо!

Аз насли ту фарзанд шудааст,
Душман кучо дилтанг шудааст,
Дӯст ҳар кучо хурсанд шудааст.
Фарзанд муборак, ба шумо!
Ҳамдам муборак, ба шумо!

Ба ҳамин ман як ҳафта дар ҳавлии Ҳамдамӯф истодам, аз пеши меҳмон дур намешудам. Ҳар рӯз одамон аз атроф барои муборакбод омаду рафт мекарданд.

Вализода одаме буд ширинсухан, хамеша чеҳрааш хандон,
хушчақчақ, хозирчавоб ва басо олуфта буд. Ба қавли одамон
зеби чома ва қабули омма буд. Ҳамон сол панҷ моҳ дар Мас-
чоҳ истода, сӯхбаторои базмҳою тӯйҳо буд.

Ман борҳо ихтиёр кардам: боз як бори дигар бо ҳамон мар-
ди фозил мулоқот кунам. Афсӯс, ки ин орзу ба ман муяссар на-
шуд. Шоиरे дар ин бора хуб гуфтааст:

Биё, эй дӯст, бо ман бош имрӯз,

Ки фардо ман кучо бошам, кучо ту.

Надонам боз кай гардад мулоқот,

Замоне ман туро бинам, маро ту.

Вализода дар роҳи Ватан бо бадбинон, бо қачрафторон, бо
коргурезон бо каломи буррои худ то охири умраш мубориза
бурд, ҳеҷ гоҳ аз хотири халки Масчоҳ фаромӯш намешавад.

Ман дар он сол, ... дарда бошам
ҳам, ростӣ гап, бисёр ... дар пешини
кас менишастам, ширм ... ба ҳоли
намона ба мехмонхона ба пешини мехмонҳо бурда ҷой донаст.
Нав ...
байни мубсафедон як одами ...

ХОЛ ИСЛОМ

ЕДДОШТҲО

Солҳои сиюм ман дар шаҳри Қӯлоб кор ва зиндагӣ мекардам. Дар ин солҳо аллакай бо Вализода дӯсту ошно шуда будам. Рӯзе вақти зӯҳр ба хонаи Вализода рафтам. Вақте ки беҳабар ба ҳуҷраи меҳмонхонаи ӯ даромадам, дидам ки Вализода бо чанд нафар шоирон ва нависандагон нишаста машғули хӯрдани палав ҳастанд. Ман ҳам пеш нишаста ба палавхӯрӣ даромадам. Вализода, ки зерӣ забонӣ ким-чӣ мегуфт, ногаҳон бо садои баланд ин байтро хонд!

Бародар омадӣ дар вақти хӯрдан,

Бароят орзу дорем мӯрдан.

Ман бе он ки фикр кунам, гуфтам:

Нафаҳмидам, бародар, хӯрдани ту,

Давидам чун шунидам мӯрдани ту.

Ҳозирон хандиданд.

Вализода худро ранчида нишон дода гуфт:

— Мардум, аҷаб бемаърифат шудаанд. Охир калонтар, ки як гапро мегуфт, хурдтарҳо хап мекарданд. Хурдҳои ҳозира на калонро мешиносанд, на хурдро.

* * *

Дар Душанбе боре Вализода ба қабули сардори кулл рафта буд. Ӯ пурсид:

— Вализода, Қӯлоб плани шудгорро анҷом дод, ё не?

Вализода гуфт:

— Колхозхоро намедонам, лекин шаҳри Қӯлоб плани шудгори кӯчаҳои шаҳро ду—се баробар иҷро кард.

* * *

Боре Вализода дар кӯчаҳои шаҳри Душанбе бо як рафиқаш вохӯрд. Он рафиқаш гуфт:

— Вализода, ҳичи пул надорӣ, як микдор бидеҳ. Ҳамин вақтҳо бисёр кампул шудаам.

Вализода гуфт:

— Дӯсти азиз, ту кампул шуда бошӣ, ҳиҷ гап нест, ман тамоман бепул шудаам.

* * *

Вализода дар Душанбе як дӯст дошт. ӯ ҳар гоҳ, ки ба хонаи дӯсташ меҳмон мешуд, дӯсташ ҳамеша ба наздаш хӯрокҳои кадугини мемонд.

Боре дӯсташ дар хонаи Вализода меҳмон мешавад. Вализода мурғпалав карда дар пешаш мемонаду дар айни ҳол уэр меурсад:

— Дӯсти азиз, мебахшед, тамоми шаҳри Қулоба ба як погаштам, каду наёфтам. Ҳамин мурғакро палав кардем.

* * *

Боре як дӯсти Вализода бемори саҳт шуда, дар бемористон дуру дароз меҳобад, вале Вализода ба аёдаташ намеравад. Ниҳоят он бемор сиҳат шуда, бармехезад. Як рӯз он мард, дар кӯча бо Вализода рӯ ба рӯ шуда мегӯяд:

— Ҳай, ҳай, ошноғӣ ҳам ба тани ту. Ҳамин қадар беморӣ кашидам, як бор ба хабаргириам наёмадӣ!

Вализода гуфт:

— Аҳмақӣ нақун. Пайи қадами ман вазнин аст, ҳар касеро, ки хабар гирифтам, мурдааст.

Он мард як қад париду гуфт:

— Пас, хуб кардӣ, наёмадӣ?

* * *

Боре Вализода ва ман ба хонаи яке аз дӯстони Вализода, ки сокини яке аз деҳоти Қӯлоб буд, рафтем, Вализода дар ҳоле, ки вориди хавлӣ мешудем, пурсид:

— Янга, Қарим дар хона аст?

Зани Қарим гуфт:

— Қарим дар хона нест.

Вализода пурсид:

— Оё ҳамин хонаи Қарим нест?

Зан гуфт:

— Ҳамин хонаи Қарим аст, вале Қарим нест. Шумо ба ӯ чӣ кор доред?

Вализода гуфт:

— Э хоҳар, мо кор дорем, ки омадем. Бекор одам меояд?

Зан гуфт:

— Амакӣ, аҷаб одами сергап будай. Қарим нест гуфтам, нест Вализода гуфт:

— Э хоҳар, ба мо дурушті нақун, мо ҷанозахабаркунем. Аз рӯи зарурат омадаем. Акаи занаш шаб дар Мӯъминобод қазо кард, агар ҳамин рӯз нарасад, ҷанозаро дарёб намекунад. Инак, мо рафтем, боқӣ шумо медонед. Вализода иҷро гуфт ва мо ба қафо гашта ба хонаи ҳамсоия Қарим даромадем. Дар ин вақт доду фарёд ва гирияву нолаи зани Қарим ба фалак мепечид.

Чанде нагузашт, ки Қарим ҳаросон ба хонааш даромад. Зани Қарим фарёдкунон гуфт:

— Бачакушта, кучо мегардӣ? Хонаат аз сарат сабил монад! Акаи ман мурдаасту ту бепарво мегардӣ. Худӣ ҳозир як мошин биёву маро бар, ки хонаатро оташ мезанам.

Хонаи Қарим дар як лаҳза ба мотамқада табдил ёфта буд. Қарим пурсид:

— Ҷанозахабаркунҳо кӣҳо буданд?

— Ду марди солхӯрда буданд, ки ба хонаи бобои Саид даромаданд. Қарим ҳаросон ба хонае, ки мо менишастем даромад. Ӯ моро дида зиёдтар ҳайрон шуду пурсид:

— Магар ҷанозахабаркунҳо шумо будед?

Вализода гуфт:

— Бале, мо ҷаноза хабар кардем. Занат, ки аз одамгарӣ бе-хабар буду ба ҷойи даъвати нишастан бо мо дурушті кард, ҷаноза хабар кардем.

Қарим аз ханда ба пушт афтод ва баъд гуфт:

— Вализода, беваро хуб кардед. Ҳолаш аз ин бадтар.

* * *

Ҳамроҳи Вализода аз роҳе мегузаштем. Аз пешамон марде баромад, ки бисёр зишт ва сиёҳпӯст буд. Вализода аз ӯ аҳволашро пурсид. Он мард гуфт:

— Аз хок берун гашта истодаам. Вализода гуфт:

— Хуб мекуни, вагарна хокро ҳаром мекардӣ.

* * *

Вализода дар бандари ҳавоӣ мунтазири парвоз ба Душанбе буд. Мардуми зиёд атрофашро печонда ба сӯхбаташ гӯш меандохтанд. Вализода аз қисмати инсон дар он дунё нақл мекард.

Марди соддадиле гуфт:

— Бобо, падари ман ўзбаку модарам тоҷик аст. Дар он дунё чӣ мешуда бошад?

Вализода гуфт:

— Дар он дунё хачир хоҳӣ шуд.

* * *

Махсуми Дусқули — дўсти Вализода бисёр зан мегирифтун сар медод. Ба қадре, ки дар шаҳри Қулоб зани бевае намонда буд, ки Махсум ўро як бор нагирифта бошад.

Боре Вализода занеро барои Махсум хостгорӣ мекард.

— Хоҳар, илтимос, ҳамин Махсумро бигиред, бисёр одами хуб аст.

— Садқаи Махсум мешам, лекин ў як дафъа маро гирифта буд,— гуфт зан. Махсум ҳиҷолатмандона аз хона бадар рафт.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

— Дунёда ҳама охири ҳақиқат аст.

ПАЙШАНБЕ ШОҲЗОДА

ВАЛИЗОДА ДАР ВАНЧ

Дар рӯзҳои вилояти Кӯлоб дар Вилояти Мухтори Кӯхистони Бадахшон мардуми Ванч меҳмонони Кӯлобиро бо хӯшӣ ва нону намак истикқол гирифтанд. Дар ин ноҳия аз Кӯлоб низ мардуми зиёде иқомат дорад ва онҳо бо мардуми хушхулку хушсимои Ванчи зебо ин ҳамсоянишинии бародаронро ҳамчун торҳои заррини ногусистани муҳаббати як қавму миллати бузурги мо ба ҷон эҳсос мекунанд. Газетаи ноҳиявии Ванч, ки бо номи «Ватан» интишор мегардад, ба ин муносибат шумораҳои махсус бахшид. Дар яке аз шумораҳои мақолаи Пайшанбе Шохзода ҷоп гардидааст, ки баъзе хотираҳои ба устод Вализода бахшида шудааст.

Мо холо ин мақоларо пешкаши хонандагон мегардонем.

* * *

Амаки Саидалӣ фарқи андешаҳои гуворо оҳиста-оҳиста қадам зада, хотироти гузаштаи худро пеш назар меовард.

Вализода... Вализода... Аҷоиб инсоне буд, худораҳмати, хоксор буд. Чехраи нуронӣ дошт. Ҳамеша табассуми ширин дар лабонаш хувайдо мегардид. Раҳ ба раҳ шеър мегуфт, худаш оҳанг месохт ва онро ба мо хонда меод.

Бори нахуст соли 1939 ҳамроҳи марҳум Нодир Шанбезода аспавор ба Ванч омада буданд. Баъд аз шиносии якҷоя бо Қуввати Хол, Қурбони Шафон ва Урфони Беназир ба сафари Ванчи Боло баромадем. Раҳмати Нодир тамоми роҳ ба таърифу тавсифи Ванч машғул буд ва ҳар дам ба Вализода нигариста шӯхиомез мегуфт;

— Хушёр бош, ки ванчиҳо ману туро аз тамошои манзараи диёрашон шароб нанӯшонид, масту мадхӯш карданианд,

— Ман масти шароби диёри дӯстонам,—ҷавоб дод Вализода.

Мардуми Ширговад бегоҳӣ овозаи омадани шоиронро шу-

нида, барои дидорбинӣ омаданд. Вализода бо ҳар яке мулокот намуда, бо ҳазлу шухӣ чизе мегуфт. Баъд сетор талаб кард. Вакте ки ӯ мехонд, хаёлам касе нафас намекашид. Ба мисли Одина Ҳошим. Ӯ беш аз соате суруд хонд. Мӯйсафедон ӯро ба оғуш гирифта, аз барояш дуои хайр гуфтанд. Пас навбати Нодир расид.

Ӯ низ шеъри бисёре хонд. Ниҳоят Вализода ӯро боз дошта илова намуд;

— Шумо, устод Нодир, шеър кироат кардед, шеърбарак ҳам кардед. Акнун ман менавозаму шумо суруд мехонед, то ки дар дилатон армоне намонад.

Онҳо инчунин ба кишлокҳои Дуршер ва ба зиёрати Поймазор рафтанд. Вализода дар қабристонҳо аз асп фуromaда, дуо мехонд, ки ин хислати ӯ ба мардуми мо басе писанд омад.

Пеш аз омадани ӯ ман ду бор ба зиёрати эшон рафта будам. Ҳамроҳ тамоми Балҷувонро сайр кардем. Ҳамон тирамоҳ Вализода танҳо ба Ванҷ омад. Ӯ ҳарчи аз мардум мешунид, навишта мегирифт. Мулло Ерро ҷустуҷӯ мекард.

— Мо шумо, мардуми ванҷиро дӯст медорем. Вале шумо кам ба Кӯлоб рафтуомад доред. Шумо ба ғаллаи мо эҳтиёҷ надоред, зеро Ванҷ пурганҷ будааст, — гуфт Вализода.

Пагоҳи хама хурду калон ба гуселаш омаданд. Ӯ аз бағалаш ду тоқии кӯлобӣ бароварда, ба ману Курбони Шафон доду шӯхиомез гуфт:

— Ба дӯстони дарвозӣ надода, ба шумо овардам, акнун бовар кунед, ки шуморо бештар дӯст медорам.

Ӯ рафт. Ӯ рафту дигар барнагашт. Ин охири падруди ману бародарам Саидалӣ Вализода буд.

Амаки Саидалӣ суханашро ба охир расонда, ғарқи хаёл ба дуродур назар андохт. Ин дам қатраи ашке ба бари рухсорааш шорида, ба замин чакид. Ин ашк ашки фироқи дӯст буд.

ЗАЙНИДДИН НАЧМИДДИНОВ

МУНОДИИ МАҚСАДУ МАРОМИ МАРДУМ

Вакте ки сухан дар бораи шoirони халқи тоҷики давраи баъди барқароршавии Ҳокимияти Шӯравӣ меравад, дар пеши назар симои бузурги абадзиндаи Саидалӣ Вализода чилвагар мегардад. Шoirони халқи тоҷик Бобоюнус Худойодзода ва Юсуф Вафоро ман дар ҳамин қатор мешуморам.

Шиносии ман бо Саидалӣ Вализода ҳеле дерина ва ниҳоят наздик буд. То аввалҳои соли 1940 мо дар қишлоқи Хучайбоғи ноҳияи Шӯрообод зиндагӣ мекардем. Амакҷоям дар қишлоқи Бештигирмони колхозии «Хатлон»-и ҳозираи ноҳияи Кӯлоб зиндагӣ мекарданд. Он солҳо, ки ман хурдсол будам, падарам ба ҳар гуна қорҳои хоҷагӣ ба Бештигирмон мефиристод, ки худам ҳам ба он ҷо рафтано бисёр хоҳиш доштам. Сабабах он буд, ки дар Бештигирмон рафтуомади мошинҳоро дар роҳи қалон тамошо мекардам. Қори тракторҳоро дар байни пахтазор меидидам. Дар он солҳо ин барои ман ҳеле аҷоиб буд. Дар ҷойҳои мо на мошин мерафту на трактор буд. Вакте ки ман ба қишлоқамон рафта, дидагӣҷоямро ба ҳамсолонам нақл мекардам, онҳо бо ҳайрат ба ман гӯш мекарданд.

Писари амакам аввал трактор меронд. Баъд ӯро раиси ҳамин колхоз интихоб карданд. Акаи Борон ба ман дар бораи Саидалӣ Вализода дар ҳар омаданам ҳикоя мекард. Ҳам гап мезаду ҳам механдид. Гуфтаҳои С. Вализода ҳамааш латифа ва ҳазлу шӯҳӣ буданд. Ман аз акаи Борон мепурсидам, ки Вализода барои чӣ ба ин ҷо зуд-зуд меояд? У мегуфт ки Вализода омада дар сри қор бо деҳқонон дар бораи сохти шӯравӣ, колхозӣ ва манфиати он, зиндагии гузашта ва имрӯза сӯҳбатҳои шавқовар мегузаронад. Ҳар дафъа ҳангоми хайрумуш деҳқонон аз вай хоҳиш мекунанд, ки онҳоро боз хабар гирад. Қариб ҳар моҳ омада сӯҳбат мегузаронад. Ман аз ҳамон солҳо ба Саидалӣ Вализода ғойбона тавачҷӯх пайдо карда, шинос шудам.

Баъди Чанги Бузурги Ватанӣ ман аз хизмати ҳарбӣ омада, дар яке аз колхозҳои ноҳияи Ховалинг ба кор даромадам.

Тирамоҳи соли 1946. Як бегоҳирузӣ аз Ховалинг гашта меомадам. Дар наздикии қишлоқи Хӯча Халил аз рӯбарӯям чор савора баромад. Вақте ки наздик омаданд, ду савораашро шинохтам, яке котиби аввали ҳамонвақтаи райком А. Алиев ва аспқапаш Хол ном шахс буд. Ду савори дигарашро нашинохтам. Котиб аспашро нигоҳ дошта, бо ман майли вохӯрдан кард. Ман ҳам зуд аз асп фууромада бо ӯ вохӯрӣ кардам. Баъди каме аҳволпурсии котиб онҳо ба тарафи қишлоқи Наврӯҳо рафтанд.

Баъди чанд рӯз ман аз Шовалӣ Иброҳимов, ҳозир ҳам дар қишлоқи Наврӯҳо истиқомат мекунад, фаҳмидам, ки шахсони ношинос якеаш Вализодаю дигаре нависандаи маъруфи тоҷик Чалол Икромӣ будаанд. Ман фаҳмиданӣ шудам, ки онҳо ба қишлоқи Хӯча Халил барои чӣ омада бошанд. Шовалӣ гуфт, ки бобокалони Чалол Икромӣ дар ҳамин қишлоқ умр ба сар бурда, дар ҳамин ҷо вафот кардааст. Он кас ба сари қабри бобокалонаш омада будаанд.

Ин вохӯрии аввалини ман бо Вализода буд.

Тахминан баъди як моҳи ин вохӯрӣ дар газетаи вилоятии «Ҳақиқати Қӯлоб» ман мақолаи Чалол Икромиро дар бораи ин сафараш ба Ховалинг хондам, ки дар он асосан сифатҳои хоси Вализода кайд шуда буданд. Навишта буд, ки чӣ хел Вализода дар санғоб чолокона аз рӯи санғҳо парида мегузашт. Инчунин оиди хушчақчақӣ ва бо дутор ҳофизӣ карданаширо образнок карда навишта буд.

Тобистони соли 1947 ба қишлоқи Шағмони Нав ба хонаи ҳисобчи колхоз Хон Хоҷаев рафтам. Падари он кас бобои Муллохӯча қариб 80-сол дошт дар тепачаи хушманзара, дар ним гектар замин бо дастони худаш боғи пурмеваи зебое бунёд карда буд, ки ҳамон вақт ҳамаи дарахтонаш пур аз мева буданд. Дар мобайни боғ ҳучрачаи долондори бо тарҳи шарқӣ хело дилкаш бино карда буд. Акаи Хон гуфт, ки Вализода омадасту дар ҳамон ҳучраи дохили боғ истироҳат дорад ва моро таклиф кард, ки ба он ҷо равем. Ман зуд розӣ шудам. Чунки хоҳиши деринаи ман ҳамин буд. Вализода худаш танҳо якчанд дафтар дар болои кӯрпача ба назар мерасид, нишаста буд. Чашмам ба қалами сиёҳу ҳуруфоти лотинии қачу килеб афтод. Вализода моро дида аз ҷояш хеста якчанд қадам ба истиқболи мо омаду вохӯрдӣ кардем. Баробари вохӯрӣ кардан ба соҳибхона гуфт:

— Ҳамроҳатонро нашинохтам, вай кист?

Акаи Хон маро шиносонид. Ман ҳамон сол дар шӯъбаи хоҷагии қишлоқи ноҳияи Ховалинг кор мекардем, ки кӯтоҳақак оро Рай-30 мегуфтанд.

Мо аз ними рӯз то бегоҳ он ҷо ҳамроҳи Вализода будем. Дутор оварданд, он кас шеърҳои нави ҳаҷвияшро бо оҳанги шӯхе

хонд. Аз гармии суҳбат бо шоири зарофатгӯ пай набурдем, ки кай рӯз бегоҳ шудааст. Ман аз ҳамон рӯз сар карда, бо Вализода аз наздик шинос шудам. Ҳар вақте ба Кӯлоб мерафтам, албатта ба ҳавлиаш мебаромадам. Баъзе шеърҳои ҳаҷвӣ ӯро аз ёд мехондам. Ӯ ниҳоят хурсанд мешуд.

Оилаи мо соли 1953 ба Фархор кӯчида омад ва то ҳозир дар участкаи Қомсомоли колхозии ба номи Ломанов истиқомат дорем.

Баъди ба Фархор омадан рафтуомади мо бо Вализода доимӣ шуд. Агар ба кадом колхозе ки мерафт, аксарият шабҳо ба хонаи мо омада, рӯзи дигар боз ба кучое, ки лозимаш буд, мерафт. Дар Фархор ҳамчунин ба хонаи Ҷурахон Қаюмов, Баҳодур Давлатов, Тӯйдӣ Қишваров ва Салом Нуров рафтуомад дошт. Вақте ба колхозии мо меомад, аввал хабар меод, ки дар чанд бригада бо колхозчиён вохӯрӣ мегузаронад. Баъзе вақтҳо ман шӯхномез мегуфтам:

— Монеда, ташвиш накашед, дар як—ду бригада вохӯрӣ гузаронед, кифоя. Роҳатхоётонро қайд карда медиҳем. Он касро малолашон меомад. Мегуфт:

— Ба ман қайди роҳат лозим нест. Барои ман қиматаш он аст, ки бо деҳқонони оддӣ гуфтугӯ кунам. фикру ақидаи онҳоро донам ва ба зами ин аз онҳо омӯзам. Аксаран суҳбатҳои аз савол додан ба мардум сар мешуданд. Аз ҷавоби гирифташон ба онҳо суҳбати пурҷӯшу хурӯше барпо мешуд.

Суҳбатҳои Вализода ҳама аз таҷрибаи рӯзгори халқ буд. Мардумро аз ахлоқи одоб одамгарӣ, зисту зиндагӣ, ҳамсоядорӣ тарбияи фарзанд ва меҳнати ҳалол қардан насихат меод. Албатта ба хонаи як-ду колхозчи даромада, ҳамроҳашон ҷояшон меҳурд. Одамон ҳисоб мекарданд, ки Вализода шахси наздиктаринашон аст. Ғайр аз Саидали Вализода ман ҳеҷ касро, —хоҳ роҳбар, хоҳ тарғиботчи надидам, ки бо халқи меҳнаткаш мисли ӯ наздик бошад. Ба фикри ман машҳур будани номи ӯ ҳам дар ҳамин аст.

Баъзе вақтҳо Махсум ном рафиқашро, ки дар шаҳри Кӯлоб зиндагӣ мекард, ҳамроҳаш меовард. Махсумро андомаш ҳам хандаовар буд. Ба гуфтугӯи муқаррарияш низ ҳама меҳандиданд. Шабҳои дарози зимистон Вализода бо Махсум ҳазл мекарду фақат меҳандидем.

Як вақт Вализода ба ман нақл кард, ки бори аввал ӯро ба азназаргузаронии гурӯҳи худфаъолиятии бадеӣ ба шаҳри Душанбе бурда, дар он ҷо ба ӯ якчанд ҷойнику пиёла мукофот доданд. Баъди ба Ховалинг баргаштан ба хонаи ӯ якчанд нафар аз ҷамоати Зағара меҳмон шуданд, ки якеаш раиси ҷамоа, дувумаш раиси колхоз ва сеюмаш коркунӣ молия будааст. Вализода дар ҳамон ҷойнику аз шаҳри Душанбе овардааш барои меҳмонон ҷой меорад. Баъди хӯроку ҷой хӯрдан меҳмонон мераванд

ва шоир мебинад, ки ҷойник нест. Он солҳо ҷойнику пиёла ни-
хоят чизи камёфт буд. Вализода нағз медонад, ки ҷойникро мех-
монҳо бурдаанд.

Ба номи котиби ҷамоа, ки номаш Муллосаид будааст, бо
шеър мактуб менависад. Қисми он ба хотирам мондааст.

Сего дузди маскара,
Мехмон шуданд аз Зағара
Дуздида бурланд сибара,
Рафик, шумо тафтиш кунед!

* * *

Якташ дарози ашқадай,
Якташ ҳодаи марқадай,
Якташ калта бисёр бадай,
Рафик, шумо тафтиш кунед!

* * *

Мулло Саид коқон ту,
Саркотиби Шӯрои ту.
Аз афташ хеши мой ту,
Рафик, шумо тафтиш кунед!

Вақте ки ин мактуб ба Муллосаид мерасад, ӯ зуд ба ҷой-
никдуздон хабар медиҳад, ки Вализода онҳоро бо шеър ҳаҷв
кардаасту бояд ҷойники ӯро бурда диҳанд. Баъди ин онҳо ҷой-
никро бурда дода, аз шоир узр мепурсанд.

Вализода бародараш Аброр ва рафикаш Махсумро ба кол-
хозии мо оварда, ба кори кироияи шоликорӣ ва ползкорӣ монд,
ки онҳо 3-4 сол кор карданд. Як солаш ҷи хел шуд, ки дар кори
ҳисоби муздашон хатогӣ содир гашта, ҳаққашонро пурра надо-
данд. Онҳо рафта ба шоир аз ин ҳолат хабар медиҳанд. Ӯ як
шеър навишт, дар он онди нодурустии ҳисоби музд, кӯдақдории
Аброру Махсум, дар гармии тобистон машаққат кашидани он-
ҳоро зикр намуда, ба правленияи колхоз дод.

Мисраъҳои аввали он шеър чунин буданд:

Ман зи Кӯлобам кушун бар мулки Фархор

омадам,

Аз барои хотири тифлони Аброр

омадам.

Афсӯс, ки он шеър дар хотири ман пурра намондааст ва ҳа-
мон мактуб ҳам нобуд шудааст. Баъди ин мактуб мо зуд ҳисо-
би музди кори Аброру Махсумро аз нав дида баромадем.

... Дар шаҳри Душанбе дар бемористони ҳукумати касал ме-
хобид. Ман барои аёдаташ рафтам. Ҳамроғи Саидхоҷаев ном
шахс ҳардуяшон дар як хучра табобат меёфтанд. Чашмонаш
очиз шуда буд. Маро аз овозам шинохта, хеле хурсанд шуд. Ман
бо ӯ ҳамчун бемор бо дилсӯзӣ дилбардорикунон гап мезадам,
вай бошад, ҳамано мисли сихатиаш ҳазлу шӯҳӣ мекард. Саид-
хоҷаеви ҳамроҳаш ба ман гуфт, ки баъзе беморон бояд кайҳо
мемурданд. Лекин ҳамин Вализода ба онҳо имконияти мурдан
намедихад, фақат онҳоро механдонад.

Баъди чанде нишастан Вализода гуфт, ки ӯро ба долони бе-
мористон барорем. Ҳамроғи мо Саидхоҷаев ҳам рафт. Дар до-
лон қатҳои зебои болояшон курпачаву болиштҳо мондагӣ буд.
Баъди ба долон баромадани Вализода якбора беморон аз хуч-
рахояшон омадан гирифтанд. Чӯрабек Искандаров, ки яке аз
барқароркунандагони Ҳокимияти Шӯравӣ дар Тоҷикистон ва
яке аз аввалин котибони қумитаи хизбии ноҳияамон мебошад,
дар ҳамон ҷо табобат мекардааст. Он кас бо Вализода ба ас-
қиягӯӣ сар карданд. Ҳардуяшон аския мегуфтанду мардуми бе-

Мор механдид. Чунон ханда шуд, ки беморон дардашонро фаро-
мӯш карданд. Ман ҳам механдидаму ҳам ба дил ба Вализода
ба рӯҳи бузургу тавонон ӯ таҳсин мегуфтам.

Ҳангоми хайру маъзӯр ба ман гуфт, ки ин се абётро навиш-
та гирам. Яке аз онҳо чунин аст:

Ҳамсоя, чаро ба меҳнати дасти ман,
Бахилӣ мекунӣ хоҳӣ ба ман дӯзӣ кафан.
Ҳеч медонӣ, ки аз дунёи равшан бар Адам
Меравем ҳар ду ба ҳасрат, на ту мониву на ман.

Дар мисраи охиринаш аз чашмони Вализода ду қатра об ба
мисли донаки марҷон афтоданд. Ман оби чашми ӯро дида беих-
тиёр гирён шудам. Хайрият, ки овоза набаромад ва зуд худам-
ро, ба даст гирифтам. Ӯ, ки чашмонаш намедид, аз аҳволи ман
вокиф нашуд. Вализодаро оби чашмаш рехта бошад ҳам, ле-
кин овозаш вайрон нашуд. Аввала барин бо қувваи баҳодуруна
гап зада насихат меод.

Дар охир гуфт, ки нону намаки хӯрдаам, суханони пасту ба-
ланд гуфтаам, синну соли мо ба ҷое расидааст, ки ҳозир бемо-
раму маро бубахшед.

Ман ғайрати ба ӯ ҷавоб гардондан надоштам. Дасташро ка-
пида аз рӯяш як бӯсидаму баромада рафтам.

Қае гузашту ӯро ба Кӯлоб оварданд ва дигар Вализодаро
зинда надидам. Ӯро ба хок супурданд. Ба назарам тамоми мар-
думи Хатлонзамин ба ҷанозаи ӯ омада буд.

С. ЧАЛИШЕВ

АЗ ХАЗЛҲОИ ШОИР

Зимистон буд. Вализода сафари Душанберо ихтиёр карда, аз занаш телпакашро пурсон шуд.

— Телпаки ман дар кучост?

Зани Вализода, ки хучандӣ буд, бо лафзи хучандиён гуфт:

— Телпакатон механда!

Вализода хайрон шуда боз пурсид:

— Ҳо занак, охир телпаки ман ҳеч гоҳ намехандиду чӣ шуд, ки имрӯз механдад?!

* * *

Рӯзе Вализода дар Душанбе аз гармии ҳаво тоқат накарда ба лаби кӯли Қомсомол рафт, то оббозӣ карда каме салқин шавад. Ӯ либосҳояшро кашада, таги труси ба об даромад. Баъди чанд вақт аз об баромада дид, ки либосҳояш дар чояш нестанд. Ӯ тадбире чувт, то шармсор нашавад ва баъди каме андеша аз об баромада ба тарафи меҳмонхонаи шаҳр давидан гирифт. Аз пеш шиносе баромада пурсид:

— Ҳа, Вализода, чаро ин қадар медавӣ?

Ӯ гуфт:

— Байни шоирон мусобиқаи давидан рафта истодааст. Бинед, ман аз ҳама пешам.

* * *

Вализода дар ҳамаи тӯйҳои тантанавӣ ин нақро мекард: Рӯзе пирамарде писарашро зан додааст. Пирамард ва занаш хурсанд буданд, ки акнун дастёр ёфтанд. Аммо келин аз саҳар то бегоҳ ба орову торо машғул шуда, ҳатто хангоми рӯбучини хавлӣ чорӯбро аз дасти онҳо намегирифтааст.

Як саҳар, вақте ки келин дар рӯи хавлӣ ништа ба абрӯ-

вонаш ўсма мекашид, зани мўйсафед чоруб дар даст ба сахни ҳавлӣ баромадааст. Мўйсафед хостааст чорубро аз дасти кампираш гирифта ҳавлӣ рӯбад. Лекин занаш розӣ нашудааст. Дар миён андаке кашмокашӣ шудааст. Келин аз ҷой хеста бо нозу карашма сӯи онҳо омада гуфтааст:

— Чанҷол накунед, ҳозир якетон хавлиро рӯбеду дигаратон беғоҳӣ.

* * *

Чанд муддат академик Раҷаб Амонов дар Институти педагогии Кӯлоб ба студентон дарс меғуфт. Як рӯз Вализода ўро ба меҳмонӣ ба хонааш таклиф кард. Он вақт арафаи ҷашингии 70-солагии зодрӯзи Вализода буд. Баъди сӯхбатҳои гарму ҷӯшон Вализода ба Амонов рӯ оварда гуфт:

— Домулло, ҳукумати республика ба ман як мошини сабукрави «Газ-69» тўхфа кардааст. Лекин мошин як айб дорад, дарунаш майдатар, тарбуза кам мебарад.

— Парво накунед, домулло, тарбуза кам барад, ду рейс мекунед...

* * *

Як рӯз Вализода дар аэропорти Душанбе ба як рафикаш вохўрдааст. Баъди ҳолпурсӣ рафикаш ба Вализода арзи ҳол намудааст:

— Мо як тарафҳои Самарқанд тамошо рафтани, лекин кампултарем. Чӣ мешавад, ки камтар пул қарз медед.

Вализода дар ҷавоб гуфтааст:

— Хуб аст, ки шумо кампулед, ман бошам, тамоман бепулам.

* * *

Вализода барои лексияҳои ба яке аз колхозҳо рафтааст: Садри колхоз ба ӯ гуфтааст:

— Дар бучети колхоз барои лексияҳои пул намондааст.

Вализода гуфтааст;

— Парво нақун, раис, ман ба ивази ғўзапоя ҳам лексия хондан мегирам.

* * *

Сайдали Вализода одати қалингириро ҳамчун ҳодисаи ба оила ва ҷамъият бадбахтивар дар шеърҳои саҳт танқид ва

маҳкум мекард. Рӯзе дар як маъракае марди солхӯрдаи мулло-
намо Саидалиро музлам кардани шуда, ба ӯ саволе медиҳад:

— Ту шеър навишти дар бораи қалин, қалинро захри қотил
гуфтай, зани мо мурд, касе нест, ки моро нигоҳбунӣ кунад, қалин
ки надиҳем, моро кӣ мегирад?

Саидали ба рӯи пурожаи ва чашмони фурурафтаи он мӯй-
сафед бодикқат нигоҳ карда, гуфт:

— Ғам нахӯр, мӯйсафед, туро ҳеч кас, ки нагирад як рӯз не—
як рӯз Худо худаш мегирад.

Як вақт Вализода аз болои токи ангур афтида пой чапаш
мешиканад ва чанд моҳ бистарӣ мешавад. Яке аз дӯстони Ва-
лизода, ки бо номи Махсуми Хокистар машҳур буд, зиёда аз
бист рӯз аз болои сари Вализода дур нашуд. Махсуми Хокистар
марди шухтабиат буда, дар латифагӯӣ, ширингапӣю ҳозирчаво-
бӣ аз Вализода мондани надошт.

Дӯстони ва наздикони ба аёдати Вализода меомадагӣ албат-
та дасти ҳолӣ намеомаданд. Аз ин рӯ фуқи Махсуми Хокистар
дар раван ғӯтида буд.

Аз байн чанд вақт гузашту пой Вализода сиҳат шуд. Мах-
суми Хокистар бо Вализода хайрухӯш карда гуфт:

— Худоё, агар пой дигари Вализодаро мешикастӣ, боз як
моҳи дигар фуқамон аз раван қанда намешуд.

Як рӯзи гарми тобистон Махсуми Хокистар барои хабаргирӣ
ба хонаи Вализода меравад. Мебинад, ки дар хонаи ӯ чанд паш-
ша давр зада истодааст. Махсуми Хокистар мегӯяд:

— Вах, наҳод хонаи шоир ин қадар серпашша бошад? Хо-
наи мо салқин, тозаву озода ва тамоман бепашша аст,—лоф ме-
занад Махсум.

Вализода зери лаб табассуме карда мегӯяд:

— Ҳой Махсум, лофи беҳуда назан, пашша ҳам ба хонае
меояд, ки якчиз ҳаст!

Соли чанг. Зиндагӣ харобу мардум лоғар буд. Вализода дар
кӯҳистон як рафиқи хубе дошт. Рӯзе ӯ дӯсти қарини худ Махсуми
Хокистарро ҳамроҳаш гирифта ба кӯҳистон ба хонаи ҳамон
дӯшташ ба меҳмонӣ меравад. Марди кӯҳистонӣ бо вучуди чор-
вон зиёд доштани хеле хасис буд. Вай се шабу се рӯз онҳоро
бо чурғоту чакка меҳмондорӣ кард.

ШОҲҲАЙДАР ЕДГОРИ

РӯҲИ ЗИНДАИ ШОИР

Боре эълон карданд, ки китобҳоямонро рӯи парта гузorem ва ҳама ба саҳни мактаб барoем. Дар саҳни мактаб бо шоир Саидалӣ Вализода вохӯрӣ баргузор мешавад. Пеш мо номи ин шоири халкро шунида, худаширо надида будем. Шеърхоҷаш, махсусан, «Таронаҳо»-и шоир чунон машҳур буд, ки аз даҳон ба даҳон мегузашт. Симон шоир пеши мо, мактаббачагон, мисли одами афсонавӣ чилвагар мешуд. Орзуи дидораш будем. Инак, шоир ва сарояндаи номӣ акнун ба мактаби мо омадааст ва мо аз шунидани ин хабар ниҳоят шод шудем.

Дар саҳни мактаб, дар як ҷои сабзазор столу стул монда буданд. Алвони болон стол дар партави офтоб чашм мебурд. Мо, мактаббачагон, рӯ ба рӯи стол чорзону зада нишастем. Мудири қисми таълимии мактаб даст бардошта моро хомӯш кунонда гуфт:

— Ҳамин ки Саидалӣ Вализода омад, ҳамаатон аз ҷой хезед ва баробар чапак занед.

— Фаҳмо, — тақрор кардем ҳама.

Саидалӣ Вализода, директорамон, раиси колхоз ва боз чанд нафари дигар омаданд. Ҳама аз ҷой бархеста меҳмононро бо кафқубии зиёд пешвоз гирифтём. Аввалин бор дар умрамон шоирро меидем.

Қисми расмӣ ба охир расид. Баъд Саидалӣ Вализода аз ҷой хест ва ҳикоятҳои аҷибе гуфт, моро хандонд, шеърхоҷашро хонд, насиҳати бисёр ҳам кард, таъкид намуд, ки хубу аъло хонем. Аз ҳамон вақт, нағз ба ёдам ҳаст, ки шоир аз ҳаёти худ баъзе лаҳзаҳоро нақл карда буд. Яке аз он лаҳзаҳо ин аст:

... Се—чор рӯз пеш хабар паҳн шуд, ки Аскарони Сурх то ба Кӯлоб омада расидаанду пиру барно, аҳли фуқаро онҳоро бо хушнудӣ истиқбол гирифтаанд. Сокинони Ховалинг ҳам ба пешвози онҳо баромада буданд. Он рӯз Абдурахим—писари Ҳоҷӣ Абдуалим дар бозори Ховалинг ваъз гуфт. Вай тасдиқ мекард,

ки рӯхи Восеи баҳодур ғалаба кард, камбағал озод шуд, дар мамлақат дигар шоҳ ва ҳоким нест, бой ва амалдор ҳам нест. Ҳамаро Аскарони Сурх таслим кард, салтанаташонро барбод дода, хўҷанин давлат коргару дехкон шуд. Ҳарчанд, ки ин су-ханон ким-чӣ хел пурасрору нофаҳмо буданд ва на ҳама маънии онҳоро равшан мефаҳмиданд, бо вучуди ин меҳнаткашони Хо-валинг бисёр хурсанд шуданд. «Наход, ки дигар ҳаққи моро касе намехӯрад», — мегуфтанд. Ҳар касе ки дар бозор ин хаба-ри хушро шунид ва бо ҳамин пайғом ба деха, ба зану фарзанд, падару модар ва ҳамсоя баргашт. Ману падарам ҳам ҳамин дам дар бозори Ховалинг сайругашт доштем ва шоҳиди он гуф-таҳо будем.

Мо ба қишлоқамон Чукурак не, пиёда ба қишлоқи Панчурт, ки аммаам он ҷо мезист, роҳ пеш гирифтём.

Ба Панчурт дер омадем. Аммаам аз ду бари рӯи ман ва кит-фи рости падарам бӯсиду ба хона даровард. Аз рӯи одат ӯ аввал хеле ҳолу аҳвол пурсид, хурду калони қишлоқамонро ёдоварӣ кард ва пас аз ҷой хесту паи меҳмондорӣ шуд. Бечора аммаам пе-ши мо ҷӣ оварда монданахро намедонист. Ба назарам охири-н ор-ди тағи сурфаашро ба табақ андохту хаамири фатир хелид. Ӯ ха-мир мехелиду бо падарам гап мезад. Ҳамин ки фатирҳо пухтанд, фатирмаска кард. Ману падарам ва аҳли хонадон фатирмаска меҳӯрдему аммаам ашк аз дида мерехт, ки фарзанди ҷигарбан-даш — Ширин се сол боз бе хату хабар дар мардикорӣ аст. Па-дарам аммаамро дилбардорӣ мекард, таскин меод, ки ғам на-хӯрад, агар зинда бошад, як рӯз не, як рӯз аз дар мебарояд. Ле-кин аммаму дили саршори меҳри вай оромӣ надошт, ҳамона ме-гирист. Ӯ ба гапи падарам, ки «замона, шунидем, дигар шуда-аст» ҳеч бовар намекард. Бовар кардан мушқил буд. Охир, чи тавр бою камбағал баробар мешудааст.

Шаб поён ёфту рӯзи дигар муждагонӣ расид. Ногоҳ чапар-дарӣ кушода шуду ба хавлӣ усто Зокир чармгар даромад. Ам-маам дар ҷойлоб болои дулонаҳои офтобкардаашро бо пахоли зағир мепӯшонд. Усто Зокир фарёд кард:

— Ҳо холаи Сафро, ҳайдама буте, ки Ширин омад...

Аммаам қариб буд, ки аз болои ҷойлоб афтад, базӯр фаро-мада худро ба пеши пои усто Зокир партофт ва гирёну нолон гуфт:

— Оҳ, дар зувонут намурдуме, дар кучоай?

— Ҳозир меояд, — гуфт усто Зокир ва ба чапардарӣ нигоҳ кард.

Ширин, писари аммаам, бо чанд нафар ҳамқишлоқҳои пан-чуртиаш ба хавлӣ даромаданд. Аммаам Ширинро ба оғӯш ги-рифт, зор-зор гирифт, ашки шодӣ рехт.

Омадани Ширин барои ҳама як хурсандӣ буд. Ҳар кас ме-

хост гапи наве аз ӯ шунавад. Бародари Ширин — Абдурахмон аз ҳамсоя як буз қарз гирифта, дар пеши пой Ширин сарашро бурид. Одамон ҳам зиёфат меҳӯрданду ҳам аз воқеаҳои дунё гуфтугузор мекарданд.

Падарам, ки бисёр меҳост аз одами худӣ, дар бораи Шӯро асли воқеаро шунавад, аз Ширин пурсид:

— Бачаи амма, шунидем амир гурехтасту ҳукумати Шӯро шудааст. Подшоҳи нав кӣ бошад?

Каримов Ширин, ки дар ҳавлӣ ихотан деҳқонони бисёр ме-нишаст, гуфт:

— Ҳозир шоҳу гадо гуфтани гап нест Мамлакат ҳама аз мо-ву шумо шудааст. Давлат Шӯро ном дорад. Ба он Ленин сардо-рӣ мекунад. Агар шундагиамро гӯям бовар кунед. Мегӯянд, ки Ленин бисёр марди меҳрубону ғамхор будааст, аллақай ба ҳа-ма маъкул шудааст. Боз гап ҳамин, ки дар поёнҳо аллақай деҳ-қонҳо соҳиби замин шудаанд. Камбағалҳои Ховалинги мо ҳам замин мегиранд...

Мо рӯзи дигар ба кишлоқамон Чуқурак баргаштем. Чуқурак вақти офтобшин дар назарам манзараи зебоеро гирифта буд. Абрӯз тори теппахою кӯххоро ранги алвонӣ медод ва ин ни-шонаи он буд, ки пагоҳ рӯзи офтобӣ мешавад.

Хабари нав ба ин ҷо низ расида будааст, ки одамон ҳарчанд сару либосҳои кӯҳна дар бар доштанд, хеле хурсанд буданд. Гуруҳ-гурӯҳ шуда сӯхбат мекарданд. Қадам сарбаландона ме-монданду ҷисми заифашон ҷон мегирифт. Ман ҳам худро дар қатори онҳо рӯхбаланду озод меидам. Ин воқеа соли 1920 рӯй дода буд.

— Ана ҳамон вақт, — гуфт Саидалӣ Вализода, — ман ба син-ни 21 даромада будам...

Аз ҳаёти шоири халқӣ Саидалӣ Вализода чунин лаҳзаҳоро бисёр нақл кардан мумкин. Аммо ин ҷо ҳамин порча кифоя аст, хонанда пай мебарад, ки Саидалӣ Вализода овони ҷавониашро чи тавр гузарондааст, баромади иҷтимоиаш аз кадом табақаи аҳоли будааст. Бар замми ин маълум мегардад, ки шоир авва-лин нурҳои субҳи ҳаёти навро дар кадом синну сол истиқбол кардааст. Вализода дар айёми камолот кулфати замонаи тори амирӣ ва аз байн рафтани осори нанговари онро медид ва ба пешвози бахт ҳамчун аз ворисони аввалини ҳаёти нав қадам мезад. Ва бояд гуфт, ки ҳамин лаҳзаҳои ширин, ҳамин ҳолати аз зулмот ба рӯшноӣ баромадани ӯ ва тамоми халқаш, дар та-моми роҳи минбаъдаи ҳаёти адабиаш идома ва инъикоси бадеии худро ёфтааст. Аз ҳар як сатр, аз ҳар як шеърӯ достони шоир садои миннатдорию сипосгузори ба инқилоб, ба озодӣ, ба до-ҳии аъзам Владимир Илич Ленин ба гӯш мерасад ва аз дили хонандагонаш акси садо медиҳад.

Саидалӣ Вализода 10 октябри соли 1900, дар қишлоки Чуқурак, собиқ райони Ховалинги вилояти Кӯлоб ба дунё омадааст. Падараш деҳқони камбағал буд ва ҷуфти гов, замини обе, ки зиндагию рӯзгорашро таъмин карда тавонад, надошт. Вай танҳо дар замини боён шарикдорӣ мекард ва рӯз мегузаронд, барои фарзандонаш порое ноне меёфт. Ҳофизӣ хушзеҳн ҳатту савод ва таҳсили расмӣ нагирифта бошад ҳам, марди заки ва боистеъдод буд. Тӯю сӯр ва базму маҳфили мардум бе иштироки ӯ намегузаштанд. Дутории хубу ҳофизӣ хушовозе буд. На фақат рубоиёти халқиро бо таровати хосае месаронду хушгӯӣ мекард, баъзи бечораю бенавоёнро метафсонд, балки худ низ маҳорати шеърӣ ҳам дошт. Ба ғуфти марҳум Носирҷон Маъсумӣ дар сарсухани китоби «Таронаҳо» падари Саидалӣ Вализода таъби баланди шеърӣ доштааст ва бештар шеърҳои ҳаҷвӣ меғуфтааст. Шеърҳои ӯ мазмунан ба муқобили кирдор ва рафтори ношоистаи амалдорони Ховалинг равона карда шудаанд.

Табиист, ки чунин одам, одаме, ки ба ғаму шодии мардум шарик бошад, дар ҳама ҷо пешгузару болонишин аст. Маҳсусан, мардуми кӯхистон чунин шахсонро хурмат ва қадрдонӣ мекунад. Ӯро аз як маҷлис ба маҷлиси дигар, аз як деҳа ба деҳаи дигар мебурданд. Маърака ораста аз латифаҳои ӯ баҳра мегирифтанд ва ғубори дилашонро мебароварданд. Падари Саидалӣ дар деҳаҳои атроф гули сари сабади аҳолӣ буд.

Саидалӣ ҳамроҳи падараш мерафт, паҳлуи ӯ менишаст, маҳорату саликаи ҳофизии ӯро азбар мекард. Чун зеҳни тез дошту ҳамдигар ҳамнафаси халқ буд, батадриҷ дар таъсири падар навохтан ва сароиданро ёд мегирифт. Овози хубаш дилҳоро ба ҷӯш меовард, занону духтаронро ба рақс мебаровард. Дигар дар куртааш намеғунҷид, дидаю шунидаҳояш аз лабони ӯ бо садои дутор ба қолаби шеър мебаромад ва ба ғушҳо мерасид. Вай сарояндаи мумтози достони Гӯрӯғли мегардад ва тадриҷан ба сурудани шеърҳои ҳаҷвӣ оғоз менамояд. Ҳаҷваш тез, пуртаъсир буд, чунон ки шахси ҳаҷвшуда мадори бо шоир рӯ ба рӯ шудан намекард.

Яке аз он шеърҳо, ки имрӯз дастрас аст «Деҳқони чаврдида» мебошад. Ин шеър соли 1917 гуфта шудааст ва шикоятӣ деҳқонӣ бевоҳита аз забони ӯ баён ёфтааст. Деҳқон арз мекунад, ки вай дар натиҷаи ғорати золими маҳал хонабардӯш шудааст. Он чи ки ӯ дошт ба тороч бурдаанд. Дигар чизе надорад. Танҳо ӯро зану ду фарзанд боқӣ мондааст, ки онҳо ҳам,—меғӯяд вай,—оқибат «Гурусна мемурад охир занам бо ҳар ду фарзандам!».

Мазмуну мундариҷаи шеъри «Деҳқони чаврдида» баёни ҳақиқати зиндагии талхи деҳқони тоинкилобӣ буда, шоир онро хеле реалистона сароидааст. Аҳамияти иҷтимоии шеъри мазкур бағоят зиёд аст. Шоир дар ин шеър ба халқаш садои дили

худро баён карда буд. Ин садо то замони мо омада расид ва дар айёми мо ба ҳақиқати таърихӣ табдил ёфт. Хонандан им-рӯза таъбирҳои шоир «бисӯзад хонаи золим», «саги золим», «си-тамкорон» ва «занҷири зулму ситам» ва ғайраҳоро, ки танқиди рӯйрости золимону дигар намояндагони синфи хукмронанд, хон-да ба чуръати шоир таҳсин мегӯяд. Гуфта шудани чунин шеъ-ри танқидӣ аз ҷониби як дехқонзода ва боз онро бо навои ду-тор чӯр карда, дар байни халқ хондан дар он солҳо, аз ҳақиқат-ҷуно далерии Саидалӣ Вализода гувоҳӣ медиҳад.

Дарег аз меҳнати зорам, бутун дар зери борон шуд!

Бисӯзад хонаи золим, зи чавраш дида гирён шуд!

Ҳофизӣ дар байни мардум Саидалӣ Вализодаро ҳамчун шоир боз ҳам маъруфу машҳур гардонд. Ва ҳамон вақте, ки бо писа-ри аммааш дар хонаи онҳо вохӯрд ва аз забони ӯ сохти нав, но-ми шарифи Ленинро шунид, аллакай ҳофизӣ мекард, забони бурро дошт, номашро халқ медонист.

Саидалии чавон ба вачд омада буд. Дилаш аз кадом хиссиё-ти аҷоибе лабрез мешуд, кадом як чизеро баён кардан мехост. Ҳар гоҳ ки дутор менавохт, ҳаёл мекард, ки навои он замину замнро меларзонад ва дар кӯҳу камар, дашту ҷангалзорҳои диёр акси садо медиҳад. Гӯё дасти пуркуватте ӯро бардошта рӯ-рӯи кӯҳҳо сайр медиҳад.

— Наход ҳамин гапҳо рост бошанд? Воқеан, писари аммааш —Ширин ҳам гуфт-ку! Ленин! Ленин худаш чи хел одам, ки шоҳонро бетахту тоҷ гардонд? Пушту паноҳи камбағалон шуд?

Ин андешаҳо Сайдалӣ Вализодаро ором намегузоштанд. Хуб-тар ва амиқтар фаҳмидан мехост, ки оё ҳамин гапу хабар рост аст ё не? Ва фаҳмид. Аскарони Сурх то Чукурак омада расиданд. Мардум онҳоро пешвоз гирифт, пеш-пешашон раксу ғазалхонӣ кард. Онҳоро Ленин фиристода буд, ки халқро дасти ёрӣ биди-ханд, озодӣ бахшанд. Халқ фаҳмид, ки акнун барои вай рӯзи озодӣ расидасту худаш хучайнӣ худаш аст. Ба ҳамаи он худи Ленин раҳнамо будааст.

Баъд аз ду сол, яъне соли 1922 Сайдалӣ Вализода бо меҳру муҳаббати беандоза дутор ба даст гирифт ва онро чӯр намуду корномаи ин марди асил ва пешвои маҳбубро дoston кард.

Дар чанд рӯз, — гуфта буд Саидалӣ Вализода, — шеърро гуфтам. Вақте ки шеърро оҳанг ба худам маъқул шуд, онро дар маърақаҳо мехондам. Халқ бо камоли муҳаббат гӯш мекард. Баъзан дар маърақаҳо одамон хоҳиш менамуданд, ки шеъри «Ленин — бародар, раҳнамо»-ро ба онҳо хонда диҳам.

Дар бисёр маърақаҳо бобо Садриддин, Абдуқодир Достӣ ва дигарон ҳамовоз шуда «Ленин—бародар, раҳнамо»-ро месарои-данд. Ман аз ҳамон вақт сар карда дар васфи Ленин бисёр шеърҳо навиштаам...

Оре, ба гуфтаи шоир, эҷоди «Ленин — бародар, раҳнамо» ба соли 1922, моҳи сентябр рост меояд. Ва онро бо як меҳру муҳаббат, садоқати бепеҷе офаридааст. Ин бесабаб набуд. Инкилоби Октябр занҷири зулму асоратро ҳам дар аморати Бухоро пора-пора сохт. Садои рағди «Аврора» ба ҷабрдидагон муждаи озодӣ расонд. Акнун деҳқонони мазлум озод шуданд. Саидалӣ Вализода, ки намояндаи он деҳқонони азиятдида буд, орзую омили гузаштагонро бо чашми худ дид. Ва чун фурсат расид, дутори ӯ гӯётар, таъби шоириаш равонтар гардид. Дар шаъни Ленину Октябр ва Партия вай шеърҳо мебофтуд дар миёни халқ замзама мекард. Шеъри «Ленин—бародар, раҳнамо»-и ӯ, ки дар таърихи афкори шифоҳии нав аз ҷумлаи аввалин шеърҳо дар шаъни В. И. Ленин мебошад, ҳамон рӯзҳо аҳамияти калони тарбиявӣ ва тарғиботӣ пайдо мекард:

Хукуматро Ленин зӯр кард,

Золиро аз мулк дур кард,

Мулкро ҳама пурнур кард,

Ленин—бародар, раҳнамо.

Дар мамлакат хоҷагиҳои коллективӣ ташкил карда шуданд, деҳқонон моҳияти давру замон ва зарурати ба хоҷагиҳо аъзо шуданро мефаҳмиданд. Падари Саидалӣ Вализода ҳам ба колхозии «КИМ»-и собиқ райони Ховалинг, ки соли 1932 ташкил шуда буд, аъзо шуд. Падару писар аъзои комилҳуқуқи хоҷагии коллективӣ гардида, хуб кор мекарданд ва аз зумраи тарғиботчиёни фаъоли он буданд. Вале падари шоир зиндагии осудаҳолонро кам дида соли 1936 вафот кард. Саидалӣ Вализода, ки акнун ҷавонмарди ҳаётдида буд, дар зиндагӣ худ роҳи худро муайян кард. Давлати Шӯро ба ӯ шароит муҳайё намуд, забони бурро ва хома дод. Ҳамчун шоир ва сарояндаи моҳири «Гӯрӯғлӣ» дар байни деҳқонон шӯҳрат пайдо кард. Овозаи ҳофизию шоириаш аз даҳон ба даҳон гузашта то ба Душанбе расид.

Партияи ленинӣ баробари ба иқтисодиёти ҷамъиятӣ эътибор додан, мустаҳкам намудани хоҷагиҳои коллективӣ, ба мактаб ҷалб кардан ва саросар саводнок гардондани аҳоли, ба баланд бардоштани маданият ва ривож додани санъат низ диққати ҷамъатарафа мебуд. Аз тамоми гӯшаю канори республика сарояндагон, навозандагон, ҳаваскорони санъат ва ҳофизони номӣ ба коллективҳои эҷодӣ ҷалб карда мешуданд. Табиист, ки Саидалӣ Вализода барин шахси хунарманд аз доираи ҳаёти маданият берун намонд. Ӯро соли 1936 ба театри халқии шаҳри Душанбе ба сифати ҳофиз таклиф намуданд. Саидалӣ Вализода бо хоҳиши тамом таклифро маъқул донист ва ба Душанбе омад. Ҳамчун санъаткор дар ин ҷо хунарнамоӣ кард, шеърҳо мегуфт ва маҳорати эҷоднашро раванқ дод. Ҳофиз ва сарояндаи халқ дар пойтахт қариб ду сол хунарнамоӣ кард. Дар ин муддат бисёр

чизхоро омӯхт, шӯҳраташ зиёд шуд, шеърҳои гуфтаю сароидааш
вирди забонҳои мегардид.

Вале ӯ фаҳмид, ки барои санъаткор танҳо навои ҳуб ва ово-
зи хуш ҳануз кам аст. Уро лозим буд, ки бештар меҳнат кунад
ва маҳорати эҷодии худро сайкал диҳад. Ҳарчи бештар аз халқ
омӯхтан лозим буд. Ана барои ҳамин соли 1938 боз ба Ховалинг
баргашт ва дар интернати ин ҷо роҳбари кружоки драматӣ-му-
сикӣ таъин шуд. Пас аз як сол ӯро ба Кӯлоб даъват карданд.
Мувофиқи талаби театри вилоят ӯ дар ин ҷо аввал ба сифати
роҳбар ва баъдтар чун ходими адаби то охири умр кор кард.

Оре, хизмати Саидалӣ Вализода дар инкишофи санъати халқӣ,
ташқил намудани театри касбӣ ва тарбияи санъаткорон ни-
ҳоят калон аст. Аз ин рӯ, партия ва ҳукумати республика хиз-
матҳояшро тақдир намуда, ӯро бо унвони Артисти хизматнишон-
додаи Тоҷикистон мушарраф гардонданд. Ин кадршиносӣ ба
Саидалӣ Вализода болу пар ва равнақи эҷодӣ бахшид.

Бо вучуди ин, Саидалӣ Вализода дар байни халқ на ҳамчун
санъаткор, балки ҳамчун шоири халқ ва сарояндаи эпоси қаҳ-
рамонӣ маълуму маъруф аст. Шеърҳояш аз солҳои охири сиюм
дар матбуоти даврӣ пайдо шудан гирифтанд.

Албатта ин баъди он, ки съезди Якуми нависандагони СССР
соли 1934 баргузор гардид ва масъалаи чамъ кардану дастраси
омма намудани сарвати бебаҳои халқ—фолклор ба миён омад.
Саидалӣ Вализода ҳам, ки намояндаи ҳамин қабил адибон буд,
акнун суруду таронаҳояш ба таъби мерасиданд. Бояд гуфт, ки
то он солҳо асарҳои ин шоири халқ навишта гирифта нашуда
буданд ва бо гузашти солҳо офаридаҳои ондавринаи ӯ боқӣ
намондаанд. Маҳорати эҷодии худро Саидалӣ Вализода махсу-
сан дар ибтидои солҳои чилум бештар зоҳир намуд ва соли 1943
ба аъзогии Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон қабул гардид.

Хизмати ин шоири халқ дар пешрафти тамаддун ва санъати
миллии тоҷик бо ду ордени «Нишони фахрӣ», медали юбилеи
«Барои меҳнати шуҷоатнок бахшида ба 100-солагии рӯзи та-
валлуди В. И. Ленин» ва чанд медалу грамотаҳои фахрии Пре-
зидиуми Совети Олии РСФСР Тоҷикистон тақдир гардидааст. Ба
ифодаи адабиётшиноси маъруфи тоҷик Н. Маъсумӣ «Саидалӣ Ва-
лизода яке аз машҳуртарин ва сермаҳсултарин шоирони халқии
тоҷик аст. Эҷодиёти вай беҳтарин ҳислатҳои адабиёти даҳана-
гии халқро дарбар мегирад ва худ Саидалӣ Вализода бо ху-
сусиятҳои махсуси эҷодиёташ намояндаи фолклори хаттии со-
ветии тоҷик мебошад».

Шоиру сарояндаи боистеъдод ва ҳофизии халқ Саидалӣ Ва-
лизода 12 декабри соли 1971 аз олам даргузашт ва аз худ ба
хонандагони тоҷик мероси пурбаҳое боқӣ гузошт.

ПУЛОД РАҲМАТОВ

МАРДИ ХИРАДМАНД

(Еде аз шоир ва ҳофизи халқ Саидалӣ Вализода)

Саъдии бузургу хирадманд хеле хуб фармудааст: бузургӣ ба ақл аст, на ба сол. Ҳазорон бор ҳақ ба ҷониби Саъдии оқилу доно ва ҷаҳонгарду ҷаҳоншинос. Чунин як фикри бикрро ӯ аз қаъри зиндагӣ, аз мағзи ҳаёт чида гирифта ва онро чун ҳақими рӯзгор суфтааст. Ҳақиқатан, таърихи зиндагӣ ному насаби садҳо ҷаҳонгиру ҷаҳонтоз, сарлашқару шоҳони баландмақомро дар қайди худ дорад ва ҳар кадоми он шӯҳрату ҷаҳонталабон дар қайди таърих ё ба хубӣ ва ё бо бадӣ ном баровардаанд.

Вале мардони хирадманд аз тамоми ашхоси ҷаҳонгиру ҷаҳондор аз Само то ба Самақ фарқ доранд ва ба он гуна мардум нисбате, сарукоре надоранд. Зеро хирадмандон симу зар, ҷоҳу ҷалолро наменвисанданд. Аз ин рӯ, аксарияти зиёди хирадмандону бузургони гузашта умри худро дар бенавоӣ, нодорӣ ба сарф дода, ҷоҳу ҷалоли худро сарфи илму маърифат, сарфи хизмати халқу ватани азизи худ сохтанд. Бинобар, ченаки асосии бузургӣю хирадмандӣ он инсонии поксирришт аз хизмату заҳмату ранҷи кашидан ӯ ба халқу миллати давлати азизаш санҷида ва муайян карда мешавад.

Шаҳси бузург офаридаи халқ аст. Бинобар ин ба бузургӣю хирадмандии ҳар як шаҳси таърихӣ танҳо ҳуди халқ баҳои ҳаққонӣ дода метавонад.

Соли равон ба зодрӯзи шоиру ҳофизи мумтози мардумӣ Саидалӣ Вализода 91 сол пур шуд. Агар марги беамон ӯро бармаҳал аз ҳаёт намебурд, то ба ин рӯз ӯ қорҳои зиёди тамоми нотамоми худро ба сомон мерасонд ва ба халқи кишвари худ боз ҳам хизмати шоистаю пурарзише мекард. Вале афсӯс, сад афсӯс аз дасти марги беамон! Вализода ягон мадраса ва ягон университет махсусеро хатм накарда буд, вале мактаби ҳаёт, мактаби мардуми кӯхистони азияткашидааш ва истеъдоди худододу модарзодияш ӯро бузургу доною хирадманд сохт. Ӯ бо ақлу фаросат ва саъю кӯшишу меҳнати зиёд хату савод баровард ва

дар майдони шеър суруди ҳофизӣ то ба вопасин рӯзҳои ҳаёташ ҷавлон кард. Ӯ тамоми нозукиҳои санъату адабиёту зисту зиндагии халқи меҳнатиро ришта ба ришта омӯхта буд ва хеле хуб медонист. Дар зиндагӣ шоирон, ҳофизон ва ромишгарон бисёранд, вале на ҳамаи онҳо ба дилу дидаи мардум ба тезӣ ҷой мегиранд ва бо эҳтирому эътибори он лоиқ мегарданд.

Вализода ҳам шеър менавишту ҳам шеър меҳонд ва ҳам мусиқӣ менавохт. Ана, ҳамин ҳунароҳои волои ӯ буд, ки мардуми тоҷик ӯро ҳамчун мағзи нон, ҳамчун шоири ҳофизии дӯстдоштаи худ иззату иқром мекарданд. Дару дарвозаи мардум ҳамеша ба рӯи ӯ боз буд ва дар ҳар як хонадони тоҷик меҳмони азизу олиқадр буд. Ӯ ба ҳар як хонае, ки меҳмон мешуд, ҳамроҳи ӯ ханда, ҳазлу мутоиба, созу суруд ва тамоми хушиҳои зиндагӣ меомад.

Ӯ, ки донандаи мумтози эҷодиёти даҳонакии мардумӣ буд, шеър суруди эҷодкардааш низ ҳамсадо, ҳамоҳанг, ҳамрадифу ҳамтану ҳамчони ин адабиёти бою кӯҳна буд. Ӯ ҳар як шеър суруд таронаҳои ифшокардаи вай чу нури сафо ба ҳар хонадони тоҷик ба тезӣ роҳ меёфт ва ҳамсозу ҳамрози халқ мегашт.

Ӯ ба ҳар хонадоне, ки барои дидорбинӣ мерафт, баъди ҳоли аҳволпурсӣ, ҳазлу шӯҳӣ дуторро, ки зеби ҳар як хонаи тоҷик аст, ба даст гирифта оҳангери, сурудери замзама мекард ва ба дилҳо шодиқо сурур меовард. Ҳақиқатан, Вализода ҳофизу ромишгари мумтоз буд. Адабиёти классикиро хеле хуб медонист. Хусусан, шеърҳои баландмазмунӣ шоирони классик Ҳоҷа Ҳофизӣ Шерозӣ, Шайх Саъдӣ, Ҳаким Саной, Ҷалолиддини Рӯмӣ, Ҳоҷӣ Хусайни Қангуртӣ ва дигарҳоро бо маҳорату санъати ҳоса меҳонд. Бузургии ӯ пеш аз ҳама дар он зоҳир мегашт, ки ӯ аксарияти зиёди оҳангҳои шеърҳои классикиро бо думбраи оддӣ тоҷикӣ менавохт ва месурод. Ҳофизии хушсалиқа аксарияти навоҳои бехтарини халқиро бо камали маҳорати ромишгарӣ иҷро мекард. Хусусан ӯ оҳангҳои дилошӯби ромишгару ҳофизии машҳури Хатлон Қарими Шишро бо як маҳорату санъати баланд иҷро мекард ва аз ӯҳдааш хеле ба хубӣ мебаромад. Вализода қаду қомату ҷуссаи бузургонае дошт. Синну солаш ба ҷое расида бошад ҳам, қоматаш ҳам набуд. Сарулибоси тару тоза, сару риши ба тозагӣ тарошида ва мӯйлаби паст қайчизадаю ширбарин сап-сафед ӯро боз ҳам марди ботаҷдирӯ хирадманд нишон меод. Бо ин ҳама бузургӣ Вализода хислати ба худ ҳосе дошт. Ӯ худро ҳеҷ гоҳ ноҳинҷору малул хис намекард. Ҳамеша лабони ӯ майли табассум ва хандаи беозор буд. Ӯ ҳамеша дар халқаи ёру дӯстон буд ва лаҳзае умри худро бе ёру дӯстон намегузаронид. Ӯ ҳар як дақиқаи зиндагиро фоида мебард: шеър менавишт, суруде меҳонд ва ё навоеро бо табии ҷоқ замзама мекард. Вализода шоири ниҳоят ҳасос ва соҳиби истеъдоди мо-

дарзодии баланд буд. ӯ қариб ба ҳамаи шоҳаҳои зиндагӣ ва ба ҳама жанрҳои адабӣ даст задааст ва аз ӯҳдаи он ба хубӣ баромада тавонистааст. Дар адабиёти баъдиинкилобии тоҷик аввалин шахсе, ки ба офаридани образи абадзиндаи дохили пролетари ҳаҷони В. И. Ленин даст задааст, ин Саидали Вализода буд. Вай соли 1922 дар шеъри «Ленин—бародар, раҳнамо» бо равиҳои халқӣ хеле соддаю раван, вале ниҳоят қозибанокӯ мукамал образи дохиро офарида тавонистааст.

Вализода шоири ниҳоят нозукбаёну ҳамаҷониба буд. Вай дар тамоми мавзӯҳои мухталифи зиндагӣ, дар тамоми руқнаҳои он васфи дохӣ, Октябри Кабир, Давлати Советӣ, Ҳизби коммунистӣ, Сарбозони инкилобӣ, васфи меҳнат, гулдухтарони пахтақору пахтачин, пиллақаш, васфи гулу баҳори кишвараш шеър гуфтааст. Хусусан бо ҳачви тезу нишонраси худ ҳасудон, порахӯрон, ҳатулқорон, фиребгарону ханнотонро мазаммат кардааст.

Вализода дар эҷод қардани бадеҳа ва сурудҳои ҳачвӣ санъату маҳорати ҳосае дошт. Ҳамеша тири ӯ ба нишон мерасид. Майнӯшону қиморбозони хонабозор ҳадафи тири ҳачву мутоиботи ӯ мегаштанд. Масалан, дар шеъри «Вай кӣ бошад?» марди майнӯшу қиморбозро бо образи ибораҳои мӯъҷазии халқӣ хеле санъатқорона ба қалам додааст:

- Вай кӣ бошад дар чуқурҷо чун барак,
- Вай қасе, ки беш менӯшад арак.
- Вай кӣ бошад мефурӯшад шонаро,
- Вай қасе, ки дар қимор зад хонаро.

Шоир дар қушода фаш қардани нуқсонҳои роҳбарони соҳаи қорводорӣ маҳорати ҳосае дошта, аз номи қорвоёни ферма мудир ва роҳбарони дигари онро хеле шоирона мазаммат мекунад. Махсусан, вай дар шеъри ҳачвӣ «Ғазаби модагови ферма» аз номи модагови ба ғазаб омада чунин менависад:

Мудир бахчӣ, ки мо ин ҷо ба афғонем,

ту меҳандӣ.

Гурусна интизори қохи қадонем,

ту меҳандӣ.

Аз он вақте ки дар қолхоз гардиӣ мудирӣ мо,

Ба худ мо марсияи ин ҷо ҳамхонем,

ту меҳандӣ.

Вализода шоири халқ буд. Дарду алами халқ, дарду алами ӯ буд. Вай аз ҳар як пешравӣ ва муваффақият меболид, ба вачд меомад, аз қамбудию нуқсонҳои сарзада дар ташвишу ғазаб мешуд. Роҳу кӯпуқи вайрон, деҳаҳои ноободу боғҳои ба

хазон рафта, одамони ҳанноту фиребгару мансабдорони мағруру хатулқор дили шоирро ба риқъат меовард ва барои ислоҳи ин норасогиҳои зишт ба камоли ҳиссу эҳсоси шоирӣ камар мебаст.

Саидалӣ Вализода ёру дӯстони зиёде дошт ва дар ин ҷода ҳамто надошт. У дӯсти бегаразу софдиле буд. Дар ҳақиқат дӯсти ҳолис буд ва пулу молро намепарастид. У аз ман қариб 30 сол калонтар буд, вале моро кадом риштае, иқдоме, ҳислате дӯсти покдилу поктинат сохт ва ин дӯстии мо то ба рӯзи вопасини умраш идома ёфт. Мо солҳои зиёде бо ҳам рафтуомад доштем, сӯҳбату шабнишиниҳои ҳосае меоростем, дар боби зиндагӣ ва шеърӯ шоирӣ чак-чак мекардем, маслиҳату машварат мекардем. Дар ин қадар солҳои тӯлонии дӯстии бародарӣ ман аз марди хирад бисёр ҷизҳоро омӯхтам, бо тақдиру зиндагии ӯ аз наздик шинос шудам. Аз ин рӯ, меҳоҳам, ки оиди ин бузургӣ якчанд лаҳзаи хуши ҳаёти ин марди наҷибро ба хотир оварда, хотири ёру дӯстон ва ҳамдиёрони азизи ӯро шод гардонам.

Соли 1954 буд. Он солҳо ман котиби комитети комсомоли вилоят будам. Дар яке аз рӯзҳои фасли баҳорӣ ману инвалиди Ҷанги Бузургӣ Ватанӣ Солнев бегоҳӣ аз маҷлиси бюрои ҷизби шаҳр баромада дар хиёбони ба номи Ленин сӯҳбаткунон мерафтем. Аз пеш дар рӯ ба рӯи мо бардам — бардам қадам монда Вализода меомад. Баъди вохӯрӣ ва салому алейк он кас пурсиданд:

— Аз кучоҳо ба кучоҳо, йигитҳо? Ин қадар хастаю шалпақ менамояд? Ҳамроҳи ман, ки марди хело ботамкину сухандон буд, гуфт: Домуллоҷон, мо ҳозиракак баъди зиёда аз ду соат маҷлисбозӣ ба кӯча баромада сӯи хонаҳоямон рафта истодаем. Одатӣ устод он буд, ки суханро санҷидаю ботамкин ва бо мулоимату ширадор қарда бо ҳазлу шӯҳӣ мегуфтанд. Дӯсти ман кунҷковӣ қарда пурсиданд: домулло (баъзан ӯро бо ин ном муроҷиат мекардем) мо — ку аз маҷлис баромадем, чаро шумо дар ин бегоҳӣ сарсонӣ саргардонед? Устод табассуми зебӯе қарда гуфт: ростӣ гап, кампир (завҷашро гоҳҳо чунин меномид) ин бегоҳӣ ош пухтааст, вале дар хона ман танҳо будам, дилам ба танҳо ошхӯрдан нақашид, бинобар ин дар суроғи ошхӯр ба кӯча баромадам. Худоро шукр, шуморо ёфтам, дигар дар ошхӯрӣ танҳои намеқашам ва иштиҳоям пайдо мешавад. Ба фикрам, шиками шумо ҳам аз маҷлисбозии бисёр ба нағоранавозӣ даромада истода буд. Мо аз суханони устод як шикамсерӣ хандида сӯи хонаи ӯ (он вақт дар хонаҳои кӯҳнасохти назарноғире зиндагонӣ мекард) раҳсипор шудем. Ба ҳавлӣ расидан замон: «Занак, хо занак»,—гӯён овоз доданд. Завҷаи меҳрубонаш аз хона баромада: «Ҳа ман ин ҷо»,— гуфта овоз дод. Вализода дар ҳузурӣ мо аз оилаш пурсид: «Занакҷон, ош тайёр шуд —

-ми?» **Аз афти кор таъсири сухан ва шӯҳихои шакарини устод ба аҳли-онлааш асар гузошта будааст, ки ҳамсари устод бадеҳатан:** «Охир, домулло гӯшту биринчу равған набуд, аз кучош мешавад», — гуфта монд. Ману рафиқам ба ҳайрат монда гумон кардем, ки ин шӯҳии навбатии устод аст. Баъд аз чанд сония моро ба ҳучра таклиф карданд. Дохили меҳмонхонаи ба тозагӣ рӯфташудаю кӯрпачаҳои напа-нав густурдашуда шудем. Фурсате нагузашта писари устод Саидалӣ обдаста гирифта дохили ҳучра гардид ва мо даст шустем. Баъди якҷанд дақиқа кампири устод лаълии пур аз оши сергӯшту равғанӣ думба вориди ҳучра шуд. Ману дӯстам дар ҳайрат монда чизеро сарфаҳм намерафтем. Мо ҳар се оши бемаззаро бо иштиҳои том меҳӯрдем, вале ҳамроҳи ман Солиев (ҳоло дар қайди ҳаёт нестанд) ҳар замон хира-хира месулфиданд. Устод, ки марди рамузфаҳм буд, фаҳмид, ки дили меҳмон чизе мецоҳад. Устод бадеҳатан халқӣ карда чунин гуфт: «Баъзе ёбуро қоҳ андозӣ, боз қур-қур карда чав мецоҳад. Охир чав набошад, чиро наздат гузорам», — гуфту аз таги кат шишаи конякро бароварда мана нӯши чонокунетон, гуфту қоҳ-қоҳ хандид.

Мо баъди хӯрокхӯри чак-чаки зиёде карда ба ақлу хирад ва заковати устод офарин хонда баромада рафтем.

Моҳи майи соли 1958 буд. Шаҳраки Восеъ идона зиннат ёфта буд. Ҳама мунтазири рӯзи ид буданд. Устод одати хубе доштанд, бештар рӯзҳои ид ба ноҳияи Восеъ меомаданд. Мисли ҳарвақта устод рӯзи иди 1- Май пагоҳии барвақт ба хонаи мо омад. Мо якҷоя наҳорӣ кардем. Он солҳо ман сарварӣ колхозии ба номи Томин будам. Баъд аз наҳорӣ ҳарду ба маркази ноҳия омадем. Дар назди майдони чашмигирӣ бо дӯсти дигарамон Одина Остонаев вохӯрдём. Он солҳо Остонаев раиси правленияи колхозии «Коммунизм» шуда кор мекарданд. (ҳоло он кас дар қайди ҳаёт нестанд. Ёдашон ба хайр) Мо ҳар се дӯстона гуфтугӯ карда хеле чак-чақу шӯҳӣ кардем. Остонаев аслан марди некдилу хуштабияте буд. У маро ба кунҷе даъват карда гуфт: «Биёед, бо устод як шӯҳии дӯстона мекунем, лекин ў ҳам як шикамсерӣ хандаду ҳам фаҳмад, ки мо ҳам ҳазлу шӯҳиро медонем».

Мо нақшаи ҳазлро кашидём, ки чунин буд. Гӯё дӯсти ниҳоят наздику гиромии мо дар шаҳри Қӯлоб тӯи дабдабаноке ташкил карда бошаду ману Остонаевро таклиф кардааст ва агар ба хоҳири он кас ба тӯй наравём, ў албатта, хафа мешудааст. Бо ҳамин фикр мо андешаи худро ба устод фаҳмондем, азбаски мо фикрамонро хеле ботамкину чиддӣ гуфта будем, он кас бе дудилагӣ розӣ шуданд. Боз илова кардем, ки як сари қадам рафта боз гашта давоми тӯйро дар хонаи ҳар дуи мо идома медиҳем. Ҳар се хушҳолона ба тарафи шаҳр раҳсипор гаштем. Ҳан-

гоми сафар ҳазлу шӯхихон намакини устод ба авчи аъло мерасид, ҳама шоду мамнун будем. Қай ба шаҳр расиданамонро нафаҳмида мондем. Як вақт бинем, мошин моро ба назди шӯъбаи алоқаи вилоят (ҳоло дар он ҷо идораи Кумитаи ҳизбии вилоят сохта шудааст) расонидааст. Аз ин идора то хонаи устод ҳамагӣ 100—150 қадам роҳ монда буд, ки он кас аз ҳиллаи бофтаи мо огоҳ шуда, мошинро манъ карда гуфт: «Эй шумо, шайтонбачаҳо, аздусар ба хонаи ман меравед, истед ягон балою батар гирем, ки дар хона чизе нест». Ҳама бо завқ хандидему дар як лаҳза ба ҳавлии дӯстамон расидем. Мо ҳар се тамоми як рӯзи иди майро бо ҳазлу шӯхӣ, бо шеърӯ суруд ва мусиқӣ гузаронидем, ки яке аз беҳтарин рӯзҳои умри мо буд.

Устод марди фурутан ва шикастанафс буд. Бо он қадар обрӯю эътибори дар назди халқ доштан зиндагии фақирона ва беҳашамат ба сар мебурданд. Ҳаққи қаламу маблағи ночизе, ки аз чопи китобҳои мегирифт, базӯр ба ризку рӯзии фарзандонаш мерасид. То солҳои охири ҷои дурусте ҳам надошт, мошини дабдабанок он тараф истад.

Рӯзе пагоҳин барвақт аз беруни ҳавлии мо овози садои баланди мошин шунида шуд. Ман тозон беруни дарвоза баромадам, устод маро дида аз мошин фуруди омаду бо ваҷоҳати баҳодурунаю қадӣ қомати ҷавонмардона, бо табассуми ширини ҳамешагӣ бо тантана гуфт: «Метавонӣ, маро бо ин маркаби оҳанин табрик бигӯӣ. Акнун тезтар ширинкоронаро барор, аз имрӯз эътиборан метавонӣ маро хабаргирӣ наравӣ. Акнун мошиндор шудем, ҷӣ қадар хоҳӣ омада худам туро хабар гирифта меравам». Аҳли оила ва ману устод дар беруни дарвоза аз ин ҳазли намакини ӯ хандида завқ бурдем.

Сайдали Вализода дар зиндагӣ ёру дӯстони зиёде аз байни ҷавонони соҳибзавқ ва пирони хунарманд дошт. Ӯ ҳамеша дар ихотай ёру дӯстон буд. Вализода, хусусан, мӯйсафедони хуштабиату меҳнатқаринро дӯст медошт.

Дар байни деҳаҳои Тугараку Лархобӣ қад-қадӣ дарёчаи сиёҳоб теппачае бо дасти табиат сохта шудааст. Дар қисми шимолу шарқии ҳамин кӯхтеппа (ин теппача асосан аз кум иборат буд.) замини полез доман паҳн кардааст. Деҳқони тахминан 50—55-сола Бобои Чилла дар болои ин кумтуппа хона сохта, ҳар сол дар заминҳои атрофи он ин марди меҳнатӣ барои колхоз зироатҳои полезӣ—харбуза, тарбуз, қаду ва дигар чизҳои кишт мекарду ҳосили фаровон мегирифт. Ин мард дар хушдилию ҳозирҷавобӣ ҳамто надошт, бинобар ин солҳои зиёде бо Вализодаю ман дӯстию бародарӣ дошт.

Соли 1956 буд. Он солҳо ман донишҷӯи институти омӯзгории шаҳри Кӯлоб будам ва ҳангоми таътил ба зодгоҳам—деҳаи Тугарак омада будам. Тахминан 15—20 моҳи июл буд, Вализода

ба хонаи мо омад. Мо ҳарду то қарибҳои бегоҳӣ сӯхбати хоса ва чақ-чақ кардем. Сонӣ устод таклиф карданд, ки қарибҳои бегоҳӣ хонаи бобои Чилла дидорбинӣ баҳонаю харбузахӯрӣ меравем.

Хонаи бобои Чилла аз хонаи мо тахминан 700—800 метр дурӣ дошт. Мо ҳарду пой пиёда ба сӯи хонаи дӯстамон раҳсипор гаштем. Азбаски хонаи бобои Чилла дар баландӣ буд, моро аз дур дида шинохтааст. Ба хушбахтии мо кампири дӯстамон осебе надида буд ва бо амри тасоддуф аз ҷой хеста тарафи мо омад. Хӯчаин низ, ки тарафи мо меомад, аз ин ҳол моту ҳайрон шуда буд. Соҳибхонаро дида Вализода бадеҳатан «нагуфта будам, агар ин шавҳари хуб мешуд, ба ту мерасид?» Ҷӯра пойҳои ҷой-лобро дар кумӣ холи сихонда, қасди ҷони туро карда будааст. Мо ҳар се дӯстона хандидем. То бевақтии шаб он ҷо ништа харбузахӯрию чак-чақи хушҳолонаю самимӣ оростем. Чунин шабнишини холисонаю озода аз хотири шахс як умр намеравад.

Чи хеле ки дар боло ишора рафт, Вализода ромишгари хеле бомаҳорат ва навозандаи дутору думбра буданд ва бо ин ду асбоби мусиқӣ бисёр навоҳои халқию классикиро навохта метавонистанд. Ман мусиқиро хеле дӯст медорам, мефаҳмам, вале навохта наметавонам ва дар хона ҳам дутор надоштам. Ҳар боре, ки Вализода меҳмони хонаи мо мегашт, ман рафта дутори раиси Қаландарро гирифта меовардам. Дар навбати худ раиси Қаландар ҳам дӯсти мо буд. Мо ҳар се дар ҳучраи ман ҳам мешудем. Баъд аз чак-чақу хӯрдухӯрок Вализода дуторро мегирифт то нисфи шаб овози хушу савти сози ўро гуш мекардему лаззат мебудем.

— Ман бо Исмоилов Азизбек 13 сол пеш аҳди дӯстӣ баста будам ва имрӯз шундаам, ки ин кас аз Даштиҷум ба Кӯлоб кӯчида омадааст, ба зиёраташ омадам, — гуфт Вализода. Сипас, устод нақл кард, ки одам бояд дӯстро ҳамеша аз байни сад мард чудо карда гирад ва домони дӯсти хубро набояд сар диҳад.

Ба хоҳиши аҳли сӯҳбат он рӯз устод шеърро дар бораи шарҳи ҳоли зангириаш, ки матлааш ин буд, хонд:

Маро дар ҷавонӣ зане дод амак,

Зани додагнаш зи карбостанак.

Ба гоҳи хамир карданаш он занак,

Як ҳис орд медохту се ҳис намак.

Ана дар ҳамин сӯҳбат мо бо Вализода аҳди дӯстӣ бастем ва он кас гуфтанд, ки муаллими хуб будай ва яке аз писарҳоямро барои хондан ба мактаб (он вақт ман ҷонишини директори мактаби № 6, шаҳри Кӯлоб будам) меорам.

Баъди чанде устод Вализода яке аз писарашро, ки Аваз ном дошт (ҳоло муаллими фанни забони англисӣ) барои таҳсил ба синфи IX мактаби № 6 овард, ки ин сабаби тез-тез вохӯрии мо бо Вализода гардид.

ПИСАРИ ХУСУРБУРДААМ ЯК ШОМАК ДОРАД

У боре ба мактаб омад ва он гоҳ ман вазифаи директориро муваққатан иҷро мекардам ва ўро дар идораи директор пешвоз гирифтам.

Ў ин дафъа нақли аҷибе кард.

— Марди дехотие буд, — оғоз кард устод, — он мард ҳар беғоҳ аз роҳи пода баромада, бо подабон ҷангу ҷанҷол ва муноқиша мекард, ки подоро нағз намечаронӣ, нағз нигоҳ намекунӣ ва ман аз подабонии ту розӣ нестам.

Подабон, ки бисёр шахси ҳалим буд, бо илтиҷо ба ин мард рӯ оварда гуфт:

— Бузу гусфандатро ба ман нишон дех, онҳоро ман алоҳида мечаронам.

— Ман бузу гусфанд надорам, танҳо писари хусурбурдаам як шомак дорад, — гуфт он марди ҷанҷолӣ.

Баъди ин устод остини ҷомаи беқасаби сабзашро, ки ба тани ў хело шинам буд, ба даҳонаш наздик карда, коҳ—коҳ хандида, сипас оиди рафъи камбудихои мактабу соҳаи таълим ба мо маслиҳатҳо доданд.

«АГАР МУРДАН МАРО ИН ТАВР ЗЕБ МЕДОД»

Мо омӯзгорони мактаби №6 Вализодаро ба депутатии Совети шаҳрӣ номзад пешбарӣ кардем ва дар арафаи интиҳоб дар якҷоягӣ бо дигар номзадҳо Қурбонов Ш., Шифоев Қ., (ҷонишинони

онвақтаи раиси комичроияи Совети шаҳри Кӯлоб) вохӯрӣ бо интихобкунандагон ташкил шуд. Ман, ки раиси участкаи интихоботӣ будам, аввал ҷонишинони комичроияро шинос карда, сипас гуфтам, ки имсол мо шоду мамнун ҳастем, ки шоири халқ, шахси ба ҳама маҳбуб, як марди вали (халқи тоҷик аслан шоиронро валлиюло ё худ одами назаркардаро мегӯянд) номзад ба депутатӣ пешниҳод шудааст.

Аз зал садои «Вализода, Вализода» баланд шуд ва ҳама аз ҷой хеста, қарсақ заданд. Вализода ҳам аз мардум ва ҳам аз маҷлисбарии ман хело шод шуд. Аз рӯи маслиҳат баъди вохӯрӣ мо дар хонаи шодравон Қувваталӣ Олим, ки он вақт раиси комитети маҳаллаи мо буд, ҷамъ омадем, то ки фақат Вализода суруд хонаду мо лаззати бадеӣ барем. Аз рӯи таклифи Қувватов Вализода бо дутори пардагӣ, ки онро устод хеле хуб менавохт, сурудеро, ки чунин оғоз меёфт, хеле дилчасп замзама кард:

Ғофил манишин бин, ки азизон ҳама рафтанд,
Аз дори фано силсиладорон ҳама рафтанд.
Дарёб ҷӣ Чамшед, Сулаймон ҳама рафтанд.
Ковусу Каю қайсару шохон ҳама рафтанд.
Пайғамбари мо, ҷумла имомон ҳама рафтанд;

Ин шеърро тамом накарда, каме рангаш тағйир ёфт. Бо мӯйсафеди паҳлӯяш, ки ҳангоми шеърхонии устод диққат намедод ва гап мезад, нигоҳи маънидоронае карда гуфт:

— Илтимос, як лаҳза чашмонатонро пӯшида каме хумор кунед.

Он кас ба моҳияти гапи шоир сарфаҳм нарафта, чашмонашро пӯшида хумор кард. Устод Вализода чехраи ўро бо тамасхур нигоҳ карда, чунин лутф карданд:

— Агар мурдан маро ҳамин тавр зеб диҳад, ман ҳозир мемирам.

Аҳли сӯҳбат ба ҳозирчавобию андешамандии ӯ офарин гуфтанд.

МАЙЛАШ ХУРОКАШРО ХУРДА БИЁД.

Боре шунидам, ки Вализода бистарӣ шудааст. Ҳамроҳи муаллим Саидов Шариф савғое чанд гирифтем, тахминан соатҳои 8 бегоҳ ба зиёрати устод рафтем. Устод Вализода аз ташрифи мо хело шод шуданд. Ҳамсарашон ҳамроҳи маро хело аҳволпурсӣ карданду вале маро ҷизе напурсиданд. Ман хеле ҳичолати кашидам ва Саидалӣ Вализода бе ягон андеша:

— Шумо хафа нашавед: Азбаски директори мактаби шумо зан ҳасту он зан ба ман никоҳрас, аз ин сабаб зани ман ба шумо бахилӣ дорад, — гӯён хандаи бардавом қарданд.

Сӯхбат бо Вализода хеле хуб тафсид. Он кас аз ҳамсарашон пурсиданд, ки хӯрок ҳаст ё не. Маълум шуд, ки хӯрок будааст. Устод гуфтанд, ки чандест хӯроки бе Ашӯр ошам намешавад, вале ба ҳар ҳол занг занед, ки хӯрокашро дар хонааш хӯрда биёяд.

Баъди чунин суҳанон мо ҳис кардем, ки намак, таом ва иштиҳои шоирон ҳазлу шӯхӣ будааст. Аз байн андак вақт нагузашта буд, ки Ашӯр Сафар омаданд ва Вализода ўро барои дер омаданаҳ каме сарзаниш қарданд. Ашӯр Сафар бошад «Дар хӯрокхӯрӣ дер қардам» — гӯён, дасти устодро гирифта, бардавом фишурда қоҳ-қоҳ хандида, сипас ўро ба оғӯш кашид.

«ГРАФИК»-ро ХУДАМ ТАРТИБ МЕДИҲАМ».

Сайдалӣ Вализодаро ҳамеша чун меҳмони фахрӣ ба тӯйҳо даъват мекарданд. Ба маврид аст бигӯям, ки то кунун касеро надидам, ки пирӣ ва либос ўро чун Вализода зеб дода бошад.

Тоқии чоргулаи чӯстӣ, чомаи беқасаб, мӯйлабҳои кӯтоҳи сап-сафед ба ў чунон шинам буданд, ки кас аз тамошои он серӣ нашофт. Дар қадом мизе, ки менишаст, ҳама дар тамошои ў ва интизори суҳанронии ў будаанд.

Боре дар тӯи Сарахонамак, ки Саломатбону ном духтарашро ба шавҳар меод, ба устод Вализода суҳан доданд. Нақл кард, ки як дӯсти Душанбегиаш аз Ургути вилояти Фарғона чизе бисёре дода, келин меорад, то ки пиру кампир, ки аз 70 боло буданд, андаке давлати пирӣ ронанд. Аммо, чуноне ки рӯзи дуоҷамаш келин изҳор кардааст, вай аз рӯи график қору хоб мекардааст, ўсмаю сурма мекашидааст, магнитофон гӯш мекардааст...

Ҳафтаю моҳҳо мегузаранд, келин ягон қори хонаро намекунад ва «график»-и аз хонаи падар мерос овардари пурра риоҷи мекунаду ҳалос. Чолу кампир аз рӯи маслиҳати пешақӣ пагоҳии рӯзи дигар барои рӯбучини ҳавли дар болои қоруб даъво карда, яке «ман ҳавлиро мерӯбам», дигаре «не ман мерӯбам, савоб мегирам», — гӯён ғавғо мекунанд.

Келинча, ки дар ин айём нав чашму қоши ростиашро бо якчанд ранг оро дода буд, ба болои қанҷол омада мегӯяд:

— Ой худаш чӣ гап, ман сабаби хархашаи шуморо хело нағз фаҳмидам, модоме ки хонарӯби савоб аст, «графикаш»-ро тартиб медиҳам. Шумо онро «саблюдат» кунеду ба навбат ҳавлию хона рӯбед.

ХИЗМАТИ ГУЛНАЗАР

ЛАҲЗАҶОИ ГУВОРОИ ҲАЕТИ МАН

Рӯзе падарам аз шаҳр ба хона баргашт, болон кате, ки дар сояи зери дарахти тути калони ҳавлиамон гузошта шуда буд, нишастанду маро, ки бо писарчаи ҳамсояамон дар як гӯшаи ҳавли машғули бозӣ будам, чеғ зада гуфтанд:

— Писарам, дуторчаатро оварда барои ман ягон ашӯла биҳон, баъд ман ба ту як чизи бисёр қиматбаҳо медиҳам...

Ман бо шунидани «чизи қиматбаҳо» хурсанд шуда, зуд дуторчаамро овардаму болои кат баромада, рӯ ба рӯи падарам нишастам ва онро навохта сурудеро хондам. Баъд падарам аз зери болиште, ки тақия намуда буданд, китобчаеро бароварда гуфтанд.

— Ин китобча, писарам, бисёр қиматбаҳост, хонда аз бар намо, то ки чун нависандаи он шеърдон шавӣ...

Ман «миннатдорӣ» карда, китобчаро аз дасти падарам қабул намудам. Он китобча маҷмӯаи «Шеърҳо ва таронаҳо»-и устод Саидалӣ Вализода буд. Ана, аз ҳамон рӯзе, ки ман ҳамагӣ даҳ сол доштам ва дар синфи се меҳондам, бо ашӯри равону шеваи устод Вализода шиносӣ пайдо намудам. Азбаски аз ёд намуда хондани шеърҳо нисбати синну солам ба ман мушқил менамуд, дуторчаамро ба даст гирифта, аз рӯи китобчаам бо оҳанги ба худам хоси кӯдакона замзама намуда меҳондам.

Дар хотир дорам: рӯзе бобои Абдулло ном мӯйсафеди ҳамдеҳаамон, ки мардум ӯро барои хунари хуби ошпазӣ доштанишон Абдуллои ошпаз низ ном мегирифтанд, падарамро ба хонашон таклиф намуда, хоҳиш карданд, ки маро ҳам ҳамроҳашон гиранд. Писарашон аз хизмати аскарӣ баргашта будааст.

Вақти рафтанишон ба хонаи бобои Абдулло падарам таъкид карданд, ки дутору китобчаамро бо худ гирам.

Моро дар даромадгоҳи ҳавли бобои Абдулло пешвоз гирифта, ба ҳучрае, ки меҳмонон нишаста буданд, бурданд. Вақте ки ба назди меҳмонон даромадем, падарам салом доданд ва бо

меҳмонон як-як вохӯрӣ намуданд ва мо ба яктарафи хона гузашта нишастем.

Баъди чанде мӯйсафеди нуроние, ки мӯйлаб ва риши кӯтоҳи гирд қайчизада дошт, ба падарам рӯ оварда гуфт:

— Акаи Гулназар чӣ мешавад, писаратон барои мо як—ду ашӯла хонад?

Падарам узрхоҳона ба мӯйсафед рӯ оварда гуфтанд:

— Беҳурматӣ нашавад, магар, вақте ки шумо ин ҷо нишастаед? Ҳоло ин кӯдак аст. Аввало шумо як базм мекардед, хуб мешуд...

Мӯйсафед табассум намуда, ба падарам гуфт:

— Ин тавр нагӯед, акаи Гулназар, монед, хонад, як овозашро шунавем...

Баъдтар аз падарам пурсида фаҳмидам, ки ин мӯйсафеди нуронӣ, овозхони шинохта Шарифи Набот будааст, Хуллас, ҳама меҳмонони дигари он ҷо нишастагӣ низ таклифи мӯйсафедро тарафдорӣ намуданд. Баъд ман китобчаро аз зери бағалам бароварда ба пешам кушода будам, ки ҳама меҳмонон хушҳолона хандиданд, вале ман ба хандаи онҳо аҳамият надода, дуторчаамро навохта, ба сурудхонӣ шурӯъ намудам. Баъди сурудхониамро ба охир расонидан ҳамон мӯйсафеди нуронӣ:

— Офарин, офарин! Бисёр базми хуб кардӣ. Илоҳо умрат дароз шавад, — гуфтанду дастонашро ба рӯяш бурда, дуо доданд. Падарам баъди чанде бо меҳмонон нишаста сӯхбат кардан майли хестан намуда, аз меҳмонон рухсат гирифтанд. Бобои Абдулло, ки дар назди дар нишаста буданд, «ҳоло каме сабр кунед», гуфта, зуд аз ҷой хеста аз дар баромада рафтанд ва баъди андаке дар дасташон як китоби қалони муқовааш ҷарми сиёҳ доштаро ба падарам дода гуфтанд:

— Ин китобро ман бисёр солҳо нигоҳ доштам, акнун ба набераам барои базму сурудҳои хубаш чун тӯҳфа мебахшам.

Падарам миннатдорӣ карда, китобро аз дасти бобои Абдулло гирифта, ба ман доданд.

Он китоб маҷмӯаи шеърҳо ва таронаҳои халқии тоҷикӣ бо номи «Музикаи тоҷикон» будааст. Ман дар дастам китобро дошта, дар дилам суҳбатҳои падарамро такрор мекардам, ки дар ҳақиқат ин китобчаи ман қиматбаҳо будааст, ки дар ивази хондани шеърҳои вай боз соҳиби як китоби қиматбаҳои дигар шудам. Ҳамин тавр, шеърҳои устод Саидалӣ Вализода рӯз аз рӯз дар дили ман завқи шеър ва шеърхониро бедор менамуд. Тақдир мададгори шуду соли 1956 ман бо худи устод аз наздик шинос шудам. Он солҳо дар омӯзишгоҳи педагогии шаҳри Кӯлоб донишомӯз будам. Дар яке аз рӯзҳои тобистони ҳамон сол хангоми таътил маро ба идораи колхозӣ ба номи Шаталов, ки деҳаи мо низ ба ҳамин колхоз дохил мешуд, ҷеғ заданд. Дар идо-

раи колхоз ба ғайр аз ман якчанд нафар ҷавонони дигар, ки аз аъзоҳои дастаи ҳаваскорони санъати колхоз буданд, ҳамма маъдам ва баъд маро ба кабинети кории раиси колхоз бурданд. Дар кабинети кории раиси колхоз Сафаралӣ Зарифов, ки мардум ёро барои табъи шоирӣ доштани раиси Зарифӣ меномиданд, устод Вализода низ ҳозир буданд. Баъд раис ба мо маълум намуданд, ки «аз фардо шумо ҳамчун агитбригада бо сарвари шоир ва ҳофизи халқӣ Саидалӣ Вализода ба сафари хунарӣ меравед».

Ман аз шунидани ин суханон ниҳоят хурсанд шудам.

Фардон он рӯз мо ба сафар баромадем. Нақшаи сафари мо аз ноҳияи Совет ибтидо гирифт. Нахуст барномаҳои худро аз участкаҳо ва бригадаҳои ғаллакории болои кӯҳи намакӣ Сартез ибтидо намудем. Аз як участка ба дигар участка ва аз як бригада ба дигар бригада пой пиёда рафта, дар бошишгоҳҳои сари замини ғаллакорон баромад намудем.

Ба ҳар як бригада ва ё участкае, ки мерафтем, аввал баромади устод дар назар дошта шуда буд. Устод дутори калони дастааш пардабастаро ба даст гирифта, дар назди кишоварзон бо як маҳорати баланди ба ҳудашон хос менавохтанд ва месаронданд. Дар ҳар як баромадашон аввало аз ҳамон шеърӣ дӯстдоштаи мардумӣ, ки ба қалами ҳудашон тааллуқ дошт. «Ленин—бародар, раҳнамо» шурӯъ менамуданд.

Ғоҳ устод дар рафти шеърхониашон, азбаски тамошобинони ўзбекзабон нисбатан бештар буданд, ба шеърхонии «ширу шакар» мегузаштанд. Дар хотир дорам, ки ин байти халқӣ:

Рафти, нагуфти, ман ёр дорам,
Дар шаҳри Кӯлоб ғамхор дорам. —

ро чунин кироат карданд:

Рафти нагуфти, мени ёрум бор,
Кӯлоб шарида, ёри чонум бор.

Ҳар як баромади устодро тамошобинон бо ҷапакзанию ҳурмату қадрдонӣ пазиروي менамуданд.

Оре, ин лаҳзаҳо дар дили мо, шогирдон низ бузургӣ, ҳислату рафтори наҷибона ва дили саршори меҳру муҳаббат нисбат ба халқу Ватан доштаи устодро боз ҳам аёнтар пайдо кунанд.

Шояд дар тобистон то чӣ андоза тафсидани ҳавои заминҳои ғаллазори болои кӯҳи намакӣ Сартез ба бисёриҳо маълум бошад.

Рӯзона ҳаво чунон метафсад, ки кас гумон мекард, аз замин оташ мебарояд. Вале устод ба синну солашон нигоҳ накарда, аз як бригада ба бригадаи дигар пиёда мерафтанд ва дар роҳ

Бо ҳазлу латифаҳои шакарнашон моро аз мондашавӣ гӯё эмин медошанд.

Боре барои баромади навбатӣ ба бригадаи дигар мерафтем. Як ҷавони ҳамроҳамон аз гармии ҳаво шикоятмез гуфт:

— Гӯё аз осмон ғаш мерехта бошад, аз гармира сӯхтем. Устод хандида гуфтанд:

— Парво нақун, шогирд, мегӯянд, ки одам дар зиндагӣ ҷӣ ҷадаре, ки дар офтоб сӯзад, вучудаш ҳамон қадар тохир мешудааст.

Баъд ба устод рӯ оварда гуфтам:

— Набошад мардumi ин ҷо ҳама тохир шуда будагистанд?

— Бале, шогирд, намебинед, ки тохир шуданашон дар сару рӯяшон зоҳир шудааст, — шӯҳӣ карданд устод.

Дар роҳ ҳамроҳи ҳамсафари дигарамон, ки номаш Сафар буд, аз устод пурсидем, ки агар розӣ бошанд, аз ҳамин хона дар канори роҳ воқеъбуда об пурсем.

Устод розӣ шуданд ва худашон низ ҳамроҳи мо рафтанд. Хамин, ки дарро кушода вориди хона шудем, дар як гушаи хона кампири солхӯрдае нишаста буд. Устод ба кампир салом дода, «об лозим» — гуфтанд, вале кампир ягон ҷавобе надода, ҳамон ба мо нигоҳ мекард. Маълум буд, ки ӯ забони тоҷикиро намефаҳмад ё бо сабаби пиронсолӣ ҷиҳати шунавоияш суғуст шудааст.

Устод аз ин вазъият ба зудӣ пайбурдагӣ барин, ин рубоиро ба тариқи ҳазл бо овози қадре баландтар хонданд:

Шаршарага су ичтим,

Шолипаяда тушдим.

Гурга мени тақдирим,

Чӯпонбачага тушдим.

Тарҷумаи тахтулафзии ин рубоӣ чунин аст:

Аз шаршара об хӯрдам,

Шолипоа хамбидам.

Дар гӯр рава тақдирам,

Ба чӯпонбача афтидам.

Аз шунидани ин рубоӣ кампир табассуми хушхолона намуда, «сӯ керак, сӯ керак», — гуфта бо дасташ ба сӯи машки оби дар кунҷи хона хобида ишора намуд. Мо дар ивази як рубоии хондаи устод об нӯшида, ташнагиамонро шикастем.

Рӯзи дигар дар ду мактаби маркази ноҳия, дар назди мактаббачагон ва бегоҳӣ дар клуби назди хонаи маданият баромад намудем. Хуллас, баъди ду рӯзи дар ноҳияи Совет будан нияти роҳ ба сӯи ноҳияи Ховалинг намудем.

Сарварони ноҳияи Совет пагоҳӣ барои мо як маркаб барои

бор кардани чомадонхою асбобхоямон ва як аспи лоғари намудаш сиёҳтоби баданаш чо-чо холҳои сафеддошта барои саворшавии устод оварданд. Ин ду намуди нақлиёт бояд моро то роҳи калони мошингарде, ки маркази вилоят—шаҳри Қўлобро бо ноҳияи Ховалинг мепайваст, расонда, ба қафо мегаштанд.

Ҳамин тавр, мо ҳамроҳи ҷавонмарде, ки ҳамчун роҳбаланд ва соҳиби нақлиёти мо вазифадор шуда омада буд, чомадонҳо ва асбобхоямонро ба маркаб бор кардем. Ва устод норозиёна ба аспи лоғар нигариста пеш аз савор шудан бадоҳатан чунин шеър хонданд:

Хай ёбуи зӯр будай,

Як чашмакуш кӯр будай.

Танаш пури нахш будай,

Чонвар ранги Рахш будай...

Дар вақти аз байни дараи Гилсой гузаштан дар байн ҷӯи начандон калоне ҷорӣ буд, ки аз сабаби шӯрӣ нӯшида намешуд. Вале ачибаш ин, ки дар чунин баландии кӯҳдара ҷӯйча чунон аз моҳичаҳо пур буд, ки дар ҳолати шинокунӣ ба ҳамдигар монегӣ мерасониданд. Агар сангчаеро ба оби ҷӯйча ҳаво медодед, моҳичаҳо ҳусида, аз бесарусомонӣ ҳаракат кардани онҳо гумон менамудед, ки оби ҷӯйча ба ҷӯш омада бошад.

Мо кунҷковӣ карда, аз устод пурсидем, ки чаро ин дараро Гилсой номидаанд.

— Ин дара аз қадим Гилсой ном дорад, зеро хоки теппаҳои атрофи он барои тайёр кардани гили кулолгарӣ сифати хуб дошта, кулолгарони ноҳияҳои атроф аз хоки он бурда, ҳаргуна зарфҳои кулолӣ месохтаанд, — гуфтанд устод.

Мо ҳар қадар, ки пеш мерафтем, ҳаво гӯё муқобилият нишон медода бошад, торафт тафсида нафасгириро танг мекард. Атроф чунон хомӯш буд, ки гӯё ҷонзоди дара ба ғайри чирчиракҳо аз гармӣ тарсида, пинҳон шуда бошанд.

Гоҳ-гоҳ аз байни гиёҳҳо ва парраҳои хушкидан чоклаю торонҳо овози чирчиракҳо ва малакҳо аз ду тарафи дара хомӯширо халалдор менамуданд.

Маркаби боркашони мо, ки биниашро фирих-фирихкунон афшонда, хомӯшакҳоро пеш намуда, вазнин-вазнин қадам партофта меомад, ногоҳ фукашро боло бардошта ва чунон ҳангоси дарозе кашид, ки гӯё дара ларзида акси садо дод. Устод ҳазломезона гуфтанд:

— Парво накунед, шогирд, «хангихӯча» мужда расонд, ки то роҳи калон андаке мондааст.

«Муждаи хангихӯча» фол баромадагӣ барин баъди чанде мо ба роҳи калони мошингард баромадем.

Дар канори рости роҳ якқачинори баланди боҳашамате чун нозирӣ роҳ қад афрохта буд.

Мо зери ин яккачинор гузашта борхоямонро аз маркаб фароварда, то омадани ягон мошини роҳгузар дам гирифтандро иштиёр намудем. Баъд чавонмарде, ки аз ноҳияи Совет ба мо чун роҳбалад шуда омада буд, хайрухуш намуду ба асп савор шуда, маркабро пешандоз карда, ба ҳамон роҳи омадамон баргашт. Мо дар сояи салқини яккачинор аз сӯхбати устод лаззат бурда, менишастем, ки марди аспсаворе аз гардиши роҳ баромада рост ба тарафи мо омад.

Чун ба назди мо расид, устодро шинохта, зуд аз болои асп фаромада, аввало бо он кас ва баъд бо мо ҳам вохӯрдӣ намуда, ҳолу аҳвол пурсид.

— Сафар ба хайр бошад? Аз кучо ин хел саргардон?

Устод ба мо нигоҳи маънидорона намуда, ба он мард фаҳмонданд, ки мошинамон моро то ҳамин ҷо оварду вайрон шуда монд, дигар илоҷаш набуд, ба як мошини роҳгузар баста ба қафо ба тарафи Кӯлоб фиристодем. Худамон бошем ин ҷо нишаста интизори ягон мошини роҳгузарем, ки то ба Ховалинг биравем.

— Илоҷе нест, ки имшаб дар Дектури мо меҳмон бишавен, баъд сахарӣ ба салқини рухсат бтемтон, — гуфт марди омадагӣ.

— Саломат бошед, акаи Курбоналӣ, агар насиб кашада бошад, дар бозгашт умед аст, ки як хабар гирем, — гуфтанд устод ва илова намуданд: — Ба кишлок рафтед, ба муаллими Даврон ва Субҳони човандоз аз мо салом бирасонед.

— Хуб, албатта, мерасонам, — гуфта мард ба аспаш савор шуду аз роҳ баромада, ба тарафи дара фаромада аз назар ғоиб шуд.

Такдир мададгор шудагӣ барин як мошини боркаш аз роҳи тарафи Кӯлоб омад ва шояд ронандааш сафаракӣ будани моро фаҳмида мошинро дар наздамон боздошта ва бо овози баланд гуфт:

— Ба Ховалинг рафтани бошед, савор шавед!

Устод дар кабинаи мошин назди ронанда нишастанд. Мо бошем, борхоямонро ба соғуи мошин баровардем, худамон низ баромада нишастем. Мошин ғурросзанон ба ҳаракат даромада ба сӯи зодгоҳи устод роҳ пеш гирифт.

Бегоҳирузӣ мо ба маркази ноҳияи Ховалинг расидем. Аз омадани устод мардум хабар ёфта, гӯё ўро солҳо боз надида бошанд, хурду калон ба пешвозашон баромада, вохӯрӣ менамуданд ва бо чехраҳои кушода «хуш омадед» мегуфтанд.

Баъди ин вохӯрии самимӣ моро ба меҳмонхонаи маркази ноҳия бурда ҷо карданд ва устод бо ду марди хушсару либоси ба мо ношинос ба кучое рафтанд. Аз фардо сар карда мо рӯзона дар клуби хонаи маданияти ноҳия бо дастаи ҳаваскорони санъа-

ти он ҷо тайёри дида, бегоҳиҳо дар назди меҳнаткашон баромад менамудем.

Дар ҳақиқат, баромадҳои устод дар назди тамошобинон яке аз дигараш фарқияти ҳосае доштанд, ки гоҳ дар ҳавои оҳангҳои халқӣ ва гоҳе дар ҳавои оҳангҳои классикӣ ҳам менавохтанду ҳам месаронданд.

Устод дар хондани шеърҳои «Анора овардам», «Сад доғи ту дар ҷонам», «Сабзаке, дона — дона» дар равияи овозхони мардумӣ, шодравон Шариф Ҷӯраев басо дилкаш месурӯданд.

Лаҳзаеро ба хотир дорам, ки боре эълонкунанда маро ба баромади навбатӣ ба сахна даъват намуд, ки бояд шеъри «Духтари балҷувонӣ»-и устодро меҳондам. Ман тайёр шуда ба сахна баромаданӣ будам, ки таъкиди устод ба гӯшам расид:

— Шогирд, дар зол духтарони ховалингӣ нишастаанд.

Ин ишорани устодро зуд фаҳмидам ва сурудро ин тавр хондем:

Эй ту, рафик, як назар,
Рангу рӯямро нигар.
Сӯхт моро дар гузар,
Духтари Ховалингӣ.

Якбора садои қарсаки тамошобинон баланд шуд. Ин вазъиятро устод тамошо карда, ба ман офарин хонда гуфтанд:

— Акнун шумо, шогирд, ба фаҳмиши як ишора расидаед.

Дар ҳақиқат устод ҷӣ дар ҳолати тайёриҳо ва ҷӣ дар ҳолати баромадхоямон дар сахна басо мушоҳидакорона назар афканд, камбудию муваффақиятхоямонро сари вақт ба мо расонда, ҳал менамӯданд.

Мо баъди як ҳафтаи дар назди меҳнаткашони ноҳияи Ховалинг баромад намудан ба тарафи мавзеи Шугнов раҳсипор шудем ва он ҷо ҳам аз суханони ҳикматнок, аз ҳазлу шӯҳӣ, суруду навозишҳои устод ҷаҳон-ҷаҳон лаззат бурдем. Ман ҷунин мешуморам, ки беҳтарин лаҳзаҳои умрам ҳамон лаҳзаҳои ҳамсафарӣ бо устод буд. Аҷаб одами маъракаорому базморо буданд устод Вализода. Едашон ба хайр.

— Акаи Саидалӣ дар хонааш ба гапи касе гӯш надода, ба писараш Вализода ном мегузорад.

Аз он тобистон 38 сол гузашт. Ҳоло Вализодаи Саидалӣ ба касби ронандагӣ машғул буда, дар ҳамон деҳа зиндагӣ мекунад.

Гоҳо ҳолдонҳо шӯҳӣ карда, ба ӯ меғоянд: — Падарат ба ту Вализода ном гузошт, ба умеде, ки шоир шавӣ, ту шофир шудӣ.

— Ҳама шоир шуда наметавонад. Ман шоир нашуда бошам ҳам, кӯшиш мекунам, ки бо меҳнати ҳалолу кирдори некам машҳур шавам. Ва номи шоирро доғдор накунам, — меғӯяд Вализодаи Данғарагӣ.

Будам ба сари сина
Чун хамлаи дегина
Мебурад аз чону дил
Озори Вализода.

Ду тора суҳангуяи
Бо нағман дилқуши.
Аз дил ба дил мебурад
Гуфтори Вализода

МУҲИДДИН ФАРҲАТ

АДОСМНЛАХ НОРДНАС

ДАРАХТИ ТАВОНО

(Ба шоири халқ Саидали Вализода)

Дарахтест рӯида болои роҳ,
Ки бошад зи гармо ба ҳар кас панох,
Нигоҳаш кунад рӯзу шаб меҳру моҳ,
Сарояд ба гӯшаш хурӯшанда бод,
Бигардад аз овози ҷушанда шод.

Гузар дорад аз сояш ҷуйбор,
Гухар борадаш бар сар абри баҳор,
Бувад мевааш ҳам фузун аз шумор.
Чу ойина равшан, ки ҳар раҳгузар,
Аз ӯ гоҳу бегоҳ шавад баҳравар.

Дарахте гаронбору озода аст,
Чунин сабзу подор истодааст,
Ба некии бисёр омода аст.
Бувад решааш дар канори замин,
Аз ин рӯ бувад, чун замин, нозанин.

Тановар дарахтест, мардумписанд,
Ба ҷовид, чун равшанӣ, арҷманд,
Фузун мева орад зи андарзу панд.
Кунад пешкаш дар раҳи зиндагӣ,
Зи ҳар сӯ намояд ба фархундагӣ.

Дарахте бузургу тавоно бувад,
Гузин решааш ҷо ба дилхо бувад,
Шукӯҳаш зи ҳар ҷиз боло бувад.
Бувад обаш аз ҷуйи хангоми мо.
Аз ӯ мерасад шӯру ороми мо.

Суханвар шавад аз сухан некбахт,
Бибандад ба роҳи дурахшанда рахт,
Ҳамон мева бахшад ба сонн дарахт.
Қ-аз ӯ раҳравон ком ширин кунанд,
Сипосаш ба ҷону дил ойин кунанд!

гар дар ҳаблин Саидали Вализода мондам. Заҷирад
шурбо пушт. Ба зогод гуфтад, ки ба ябон меҳрубонӣ
лаи як бегоҳ ошӣ палан пазид. «Оштро меҳубану
ро не. Бигзор, ҳешонаг ошӣ чумбағи деханд» — бо заробат
Вализода. Зарбулмасъале хаст: «Зарофат оташафр
тме шӯли аз ҳад зиёд боиси дилсарди ва чунон мемонад,
кни аз зарофату хозирҷанобии Саидали Вализода небағе ма
ранҷал ва метри хамсӯхбат гаритар мешуд. Ин марди шариф

САИДЧОН ҲАКИМЗОДА

ШОИРИ ХАЛҚ

(Ба хотири Саидали Вализода)

Шоири маҳбуби пандомӯз буд,
Одами бисёр ҳам дилсӯз буд.
Ҳар кучое даврае мекард ӯ,
Як ҷаҳони ханда меовард ӯ.
Нохалафро дидан дидан надошт,
Дуздро вичдони бахшидан надошт.
Танбалонро дида ғаш мекард ӯ,
Паскашонро пешкаш мекард ӯ.
Буд фикри халқ доим дар сараш,
Буд байни халқ чою минбараш.
Бо ҳама кас ошноӣ дошт ӯ,
Иқтидори дилрабоӣ дошт ӯ.
Одами дар зиндагӣ ноёб буд,
Пирмуроди мардуми Кӯлоб буд.

Аз яке баъди сараш якрӯза,
Рӯзии зоғу заған мемонад.
Аз дигар чоҳу ҷалоли шохӣ,
Бар яке зори кафан мемонад.
Аз яке ҳамчу ғаме, дар дилҳо,
Буйи мурдори даҳан меояд.
Ҳарче ҳар кӣ бимонад аз худ,
Аз Вализода сухан мемонад.

ДУТОРИ ВАЛИЗОДА

Дутори Вализода
Буд ёри Вализода.
Аз савти хушаш буд гарм,
Бозори Вализода.

Будаш ба сари сина
Чун ҳамдами дерина.
Мебурд зи қону дил
Озори Вализода.

Ду тори сухангӯяш
Бо нағмаи дилчӯяш.
Аз дил ба диле мебурд
Гуфтори Вализода.

Аз сулху сафои хуш
Медод садои хуш.
З-ӯ ёфт навои хуш
Ашғори Вализода.

Бо сози пур аз розе
Чун ошиқи дамсозе.
Бинмуд суруди халқ
Осори Вализода.

Ҳарчанд ки танҳо монд
Бе ёр зи ово монд,
Шуд такағаш дигар
Девори Вализода.

АГАР ЗИНДА МОНАМ...

Дар сари ҳар қадамам ёди Вализода кунам,
Ед аз табъи шарарзоди худодода кунам.
Ед аз мартабаю номи баланди шоир,
Ед аз гӯри ғарибонаи афтода кунам.
Як сияҳдил зи азал душмани фарҳанг шуда,
Бо Вализодаи ҳокимшуда дар ҷанг шуда.
Аз дили тангу пур аз ҷангу ғубораи торафт,
Хонаи охирати шоири мо танг шуда.
У чӣ донад, ки Вализода ҷаҳони сухан аст,
Гапу номаш ҳама дам дар ҳамаи анҷуман аст.
Пуштибонаш нашавад бешарафе, нест ғаме,
Пуштибони азалияш сухан асту Ватан аст.
Дар сари ҳар қадамам ёди Вализода кунам,
Ед аз гӯри ғарибонаи афтода кунам.
Эй Вализода, агар зинда бимонам чанде,
Марқади хори туро гӯшай озода кунам.

ҚУРБОНАЛИ РАЧАБ

ШОИРИ ХАЛҚ

БА УСТОД ВАЛИЗОДА

Шоиру мутриби хушовоз буд,
Турфа як марди суханпардоз буд.
Дошт хислатҳои хубе инчунин;
Ҳар кучо бо кӯдакон ҳамроҳ буд.
Дар кадомин маҳфиле, ки менишаст,
Дар гапӣ ҳар ки шакарандоз буд.
Аз барои пешрафти қору бор,
Чун вакиле ӯ ба ҳар қолхоз буд.
Обрӯяш гашта боло, ҳамчунон,
Қуллаҳои Помиру Дарвоз буд.
Шоирони водии Кӯлобро,
Сайдалӣ, бешак, яке устод буд.
Чун дарахти сарборе дар диёр,
Баҳри мо он шоири мумтоз буд.

САИДАЛӢ

Гашта будам борҳо ман меҳмони Сайдалӣ,
Чунки будам чун муриди меҳрубони Сайдалӣ.
Дода будам дил ба ҳар шеърӯ суруди Сайдалӣ,
Қардаам аз ёд шеърӯ достони Сайдалӣ.
Дар ҳама ҷое, ки буд бо ҷақ-ҷақӯ бозӣ гузашт,
Бо рафиқони азиз умри ҷавони Сайдалӣ.
То даме ки зинда буд, шодиву базму бозӣ буд,
Бар дари ҳавличаву рӯи дӯкони Сайдалӣ.
Зидди ҳар авбошу нокас меънавишт ӯ шеърӯ,
Шеърӯи ҳачвӣ буд чун тири камони Сайдалӣ.
Тири ҳачверо ба сӯи ҳасм меандохт гар,
Бар дари ҳавличаву рӯи дӯкони Сайдалӣ,
Дар кадомин маҳфиле ҳозир мегардид агар,
Шаҳд меборид ҳар дам аз даҳони Сайдалӣ.

Ба ҳақиқати ҳақиқат
Ба ҳақиқати ҳақиқат
Ба ҳақиқати ҳақиқат

ХОСИЯТИ ВАЛИЗОДА

БА ИФТИХОРИ ПАДАРАМ

Падарҷонам

Ба рӯи хонаат ҳар гаҳ қадам монам,
Хаёлан менамоям гуфтугӯ бо ту.
Ба гӯшам мерасад овози нарми ту,
Ба гушам мерасад овози нарми ту.
Вале чун бар худ оям мекашам фарёд,
Ки бе ту ҷойи ҳолият ба фарёд аст...
Ки бе ту шодмонӣ дар лаби ҳар кӯдаки шоди ту ношод аст.
Ту гӯе дар алифбои адаб ҳарфе будӣ, ки аз миён рафтӣ.
Ки бе ту ҷумлаҳои шеърӣ мо бе ҳарф монда...
Мисоли косаи сабре, ки шуд лабрес,
Ман он гаҳ дар вучуди худ намегунҷам —
Ба мисли кӯли Сарез,
Зи чашми мардумон пинҳонӣ аз худ мешавам ҷорӣ,
Ба дашту водихои беканоре...
Ҳамон вақте падарҷонам...
Сари қабри ту ҷойи думбраи ту, беда маҷнун нағма мехонад.
Чу ман абри баҳорӣ ашк афсонад.
Ту гӯӣ доғу дардамро фалак донад...
Ман он гаҳ мекашам аз хештан фарёд:
— Бузургӣ дар бузургӣ нест, дар панд аст,
Бузурге мемирад, дар хеш гар банд аст...
Зихӣ он мард, к-аз худ шуд бадар, дунёи нав бикшод,
Барои мо зи по афтод.
Ба санги рӯи қабри худ бузургӣ дод.

ДУТОРИ ШОИР

Хомӯшу бесадой ту,
Овезонӣ бари девор.
Битобад косааш дар чашм,
Ба монанди дили ғамдор.

Замоне ҷӯр мегаштӣ,
Ба оҳанги дили шоир.
Ҳазорон қисса мехондӣ,
Ба ҳар як маҳфили шоир.

Ба тори дилнавозат чун,
Хамезад сохибаш нохун.
Зи афсунҳои ту мегашт,
Ғами дилхо зи дил берун.

Кунун аз ҷӣ ту ноҷӯрӣ,
Насозӣ дилнавозӣ ту.
Чаро дигар намеояд,
Ба гушам сӯзу сози ту.

Ханӯзам бахри моён ту,
Чу панди рӯзгор асти.
Чу тори меҳри бепоён,
Зи шоир ёдгор асти.

ДАР ШЕЪРИ МАН ТУ ЗИНДАӢ

Фарёд дорам бесадо,
Ии чо хамӯшиҳо ҳазин,
Чойи нишастат, эй падар,
Ангуштарини беки Чин.

Овози ту ояд ба гӯш,
Аз чор кунчи манзилат.
Бо сӯзу сози ошно,
Бетоб сӯзад қандилат.

Бо дарду хасрат гӯшае,
Ночӯр бинам тори ту.
Торе, ки андар зиндагӣ,
Буд ёвару ғамхори ту.

Хар ғаҳ тагурӯ мекунам,
Қалбам тагурӯ мешавад.
Авроки гашта зардрӯ,
Печад нафас андар гулӯ.

Чашмам ҳамегардад пуроб,
Мурғи хаёлам меларад.
Бар расми ту созам назар,
Бар гӯшаҳои дуртар.

Ман ёд меорам ҳаме,
Ширинии гуфтори ту.
Андар сари як мисраъ шеър,
Чонбозини бисёри ту.

ИСЛОМ ХОЛ
(шоири халқ)

ЕДИ ПИРИ ХИРАД

Ҳар гаҳ он пири хирад пеши назар меояд,
Аз ғаму дард хаданге ба чигар меояд.
Чи каси додрасу хушсухану хушдил буд,
Кай зи дил ёди чунин мард бадар меояд.
Мӯр аз роҳравиҳояш намедид озор,
Ин мусофир кай аз ин роҳ дигар меояд?
Гум намудааст магар ҳамраҳи худро Ислому,
Ки дигар сархаму танҳо зи сафар меояд.
Сафҳаи холиму дафтаи нигарон аст, ки кай,
Хома бо рози наве ростнигар меояд.
Курсеи холи ба ҳар маҳфили базм аст ҳанӯз,
Бо умеди, ки Вализода зи дар меояд.

ҒОИБ САФАРЗОДА

АЗ ДАМИ САРДИ АЧАЛ

Аз дами сарди ачал хофиси мумтоз гузашт,
Бо дилу чони ҳама ҳамдаму ҳамроз гузашт.
Монд ҳайрон қаламу думбураю тору дутор,
Аз гулистони ҳунар мурғи хушовоз гузашт.
Байни мардони замон дошт сари болое,
Ошён дар дили мо монду сарафроз гузашт.
Буд ҳозир ба ғаму шодин мардум ҳама умр,
Аз ҷаҳон марди нақуному хушалфоз гузашт.
Фатҳи қуллай ному шарафу ҳурмат шуд,
Аз сари қулла уқобе дами парвоз гузашт.

МАЧИДДИН ҚУРБОНОВ

СИТОРАИ РАХШОН

(Ба хотираи Саидалӣ Вализода)

Аз осмони Хатлон рахшон ситорае рафт,
Ё моҳ шом хурду аз ӯ ишорае рафт.
Чун машғали маноре метофт бар сари мо,
Машғал гузашт бо мо, худ бе манорае рафт.
Соқии маҳфили мо боқист дар дили мо,
Гулрез гашта аз ӯ сар то сари гили мо.
Аз осмони кишвар шуд канда чун ситора,
Чун меҳри пок бигрифт оғӯши манзили мо.

САФАРМУҲАММАД АҶОБИ

БАЗМОРО

Чу Вализода касе базм наёроост ханӯз,
Лаби пурхандаи ӯ пеши назархост ханӯз.
Чойи гӯраш агар аз мадди назархо дур аст,
Меҳри ӯ дар дилу дар дидаи мо чост ханӯз.
Санги гӯраш агар аз санги рақибон бишкаст,
Назми ӯ ҳамқадаму ҳамдами дилхост ханӯз.
Ҳачви ӯ дар назарам гулхани Восеъ тобад,
Ки сари кӯхи муродам ба таҷаллост ханӯз.
Ҳар кӣ аз мактаби эҷоди Вализода гузашт,
Ҳар кучо мӯътабару фозилу доност ханӯз.
Он ки бар қадри баландии мақомаш нарасид,
Беҳуди хештану бодаю миност ханӯз.
Фитнагар гар шунавад номи варо, тарс хӯрад,
Барзгарро суханаш, ҳарфи тасаллост ханӯз.
Ҳар ки шӯхизадаи ҳачви Вализода шудааст,
Ӯ қимобӣ шуда дар сӯзишу сармоост ханӯз.
Ҳар касеро агар арвоҳи Вализода задаст,
Буд як умр маломатзада, расвост ханӯз.
Дар Чукурак агар ӯ турфа ба дунё омад,
Чош боло буду дар минбари болост ханӯз.
Мисли ӯ шоири ҳаққӯй бирӯяд шояд,
Зумрае мунтазири мӯъчизи фардост ханӯз.
Вақт бигзашту миёни шӯаро нест, ки нест,
Чу Вализода ба халку ба Худо рост ханӯз.

У сӯзлаи меронад бо сабки худааш,
Шеъри нотакрор дорад Сайдали,
Гирди ӯ шинаид мардум орувор,
Дар баён бозор дорад Сайдали,
Боки лутфу ҳазл буди калби зай,
Хар хунаи бисёр дорад Сайдали,
Месаронаи мисли булбул да...

СЕРГЕЙ ИНДЮКОВ

ОШИҚИ ФАСЛИ БАҲОРОН БУД Ҷ¹

Чашми ӯ сарманшай умед буд,
Дар табассумҳои ӯ хуршед буд.
Ошиқи фасли баҳорон буд ӯ.
Ҳамдили умедворон буд ӯ.
Ровии афкори Ленин буд ӯ.
Ташнаи фардон рангин буд ӯ.
Ҳар ки бигзашт аз раҳи Курбоншаҳид,
Як замоне шахчинори сабз дид.
Ӯ ба дасти худ нишонид ин чинор,
То шавад бар роҳи мардум соябор.
Мисли оне, ки танаш пурдард шуд,
Шоҳчинори сабзи ӯ ҳам зард шуд.
Лек дар дилхо чанори сабзи ӯст,
То даме ки назми мо ҳамнабзи ӯст.

САФАР АМИРХОН

Е Д Н О М А

Раҳи ман бигзарад ҳар субҳ аз кӯи Вализода,
Назар созам ба ин даргоҳи хушрӯи Вализода.
Шуда Ленин бародар, шашяки рӯи чаҳон обод,
Бувад чашмони дил як умр бар сӯи Вализода.
Ӯи як ҳазлаш ҳазорон ғам бурун аз сина мегардад,
Кучо серӣ бувад аз ҳазли дилчӯи Вализода.
Қадам ҳар ҷо ки мемонд ӯ губори кина гум мешуд,
Саҳар гӯе ки равшан мешуд аз мӯи Вализода.
Агарчи нест ӯ дар байни мо, харфаш вале барҷост.
Нахушқад дар замири сина сарчӯи Вализода.
Кунам шукронаи хоку насими дилкаши Кӯлоб,
Ки орад боди Техрай ҳар замон бӯи Вализода.

¹. Аз русӣ тарҷуман Сафармуҳаммад Аюбӣ.

КАМОЛ БОҚИ

ОВОЗИ ШОИР

Боре бишунидам ман овози Вализода,
Умре бишудам мафтун аз сози Вализода.
Гуфтам ба дилам, эй кош, ёбам ба хушӣ он дам,
Як бори дигар бошам дилсози Вализода.
Хушбахт ба ман бинмуд он кас, ки ба хушнудӣ,
Як лаҳза агар будӣ ҳамрози Вализода.
Хондам асарашро ман фаҳмидам аз асрораи,
Аз теги сухан будаст микрози Вализода.
Парвоз накардам ман гарчӣ пару болам буд,
Дар дил бикунам армон парвози Вализода.
То зиндагӣ сарсабз аст дар зери фалак, эй дӯст,
Анҷом надорад ҳеч овози Вализода.

АБДУЛВАХҲОБ ТОҲИРИ

ЕДИ У БОҚИСТ

Эй, чи хуш ашъор дорад Сайдалӣ,
Чун шаҷар асмор дорад Сайдалӣ.
Шеърӣ ӯ бошад равон чун руди шӯх,
Табъи оташбор дорад Сайдалӣ.
Ту ҷутӣ омӯзад зи ҳарфаш лафзи хуб,
Чун шакар гуфтор дорад Сайдалӣ.

У сухан меронд бо сабки худаш,
Шеъри нотакрор дорад Сайдалӣ.
Гирди ӯ шинанд мардум орувор,
Дар баён бозор дорад Сайдалӣ.
Кони лутфу ҳазл будӣ қалби вай,
Ҳар хунар бисёр дорад Сайдалӣ.
Месарояд мисли булбул дар чаман,
Савти хуш чун тор дорад Сайдалӣ.
Чун чанорон ном монад ёдгор,
Умри ҳайкалвор дорад Сайдалӣ.
Ёди ӯ боқист ҳамчун ганчи кӯҳ,
Чун дарахт осор дорад Сайдалӣ.

рифат—Шарифхон-ака зодаи Мастчоҳ аст, солҳои охир дар ноҳияи Пролетари вилояти Ленинобод зиндаги ва кор мекардааст. Хотироти худро ба бодии когаз бароварда, соли 1972 ба редаксияи газ. «Тоҷикистони Советӣ» мефиристад. Шоирӣ шинохта шодравон **Ғоиб Сафарзода**, ки он вақт ходими газетани «Тоҷикистони Советӣ» буд, он ёддоштро ба номи мураттаби ин маҷмуа фиристода буд.

Хол Ислои. Ёддоштро. —Ин ёдноиа дар газ. Ҳақиқати Ховалинғ», 11 октябри с. 1995 интишор ёфтааст.

Пайшанбе Шохзода. Вализода дар Ванҷ. — Ин хотирот ба ифтихори рӯзҳои вилояти Қӯлоб дар Виловти Мухтори Бадахшони Қӯҳӣ дар газетани ноҳияи Ванҷ, ки бо номи «Ватаи» интишор мегардид, чои шудааст, баъдан ёддошти мазкур дар газ. «Хатлон». 4 октябри с. 1990 ба таъб расидааст.

Зайниддин Начмиддинов. Ин мард яке аз дӯстони наздики шоир Вализода аст ва солҳои тӯлонӣ раиси колхозии ба номи Ломоновии ноҳияи Фархор буд. Ё ёддоштрои худро бо номи «Мунодии максиду мароми мардум» дар газ. «Тулистон»-и ноҳияи Фархор 15 сентябри с. 1990 чои карда, як нусхаи газетаро ба Доишгоҳи давлатии Қӯлоб фиристодааст.

Соат Чалишев. Аз ҳазлҳои шоир. — Дар газетани «Хатлон», 4 октябри с. 1990 чои шудааст.

Шоххайдар Едгорӣ. Рӯҳи зиндан шоир. —Ин мақола дар газ. «Роҳи Лениний» 19 августи с. 1980 чои шудааст. Мақолаи мазкур дар сарсухани асарҳои мунтахаби С. Вализода «Пайванди чои», Душанбе, «Ирфон», 1981 низ ба таъб расидааст. Қисми аввали мақола, ки ҳарактери ёддошти дорад, интихобан ба маҷмуа дохил карда шуд.

Пӯлод Раҳматов. Ин мард солҳо вазиған котиби комитети виловтии комсомол, директори мактаб, раиси колхоз, котиби ташкилоти партиявии колхоз, раиси кмиҷроияи ноҳияи Восеъро ба ўда дошт. Холо омўзгор ва нафақахўр аст. Хотираҳои ў онд ба Вализода бо номи «Марди хирадманд» дар газетани «Хатлон», соли 1991, 7 декабр чои шудааст.

Санғамад Даминов. (омўзгор) Дар сўхбати устод. —Дар газ. «Хатлон», 10 октябри с. 1990 чои шудааст.

Ҳизмати Гулназар. (омўзгор) Лаҳзаҳои гуворои ҳаёти ман. — Дар газ. «Хатлон», с. 1991, 24 май чои шудааст.

Муҳаммад Ғоиб. Ба хотири шоир. — Ин мақола ба шарафи 90-солагии зодрӯзи С. Вализода дар газ. «Хатлон», 10 ноябри с. 1990 чои шудааст.

Ислои Хол. Устоди дуторнавозам. —Ин хотира аз тарафи **Мақсуди Ҳусейн** соли 1991, 1 январ дар газетани «Садои мардум» чои кунонда шудааст

Муҳиддин Фарҳат. Дарахти тавоно. (ба шоири халқ Саидали Вализода). —Ин шеър дар газ. «Маориф ва Маданият», 14 майи соли 1970 чои шудааст.

Саидчои Ҳакимзода. Силсилаи шеърҳои шоир тахти унвони «Шоири халқ» дар маҷмуаи «Сарчашма», соли 1983; «Дутори Вализода» дар маҷмуаи «Чигаргўша», соли 1987; «Агар зинда монам» дар газ. «Хатлон» 9 октябри соли 1990 ба таъб расидаанд.

Қурбоналӣ Раҷаб. Ба устод Сайдали Вализода, «Саидали». — Ин шеърҳо дар маҷмуаи ашъори Қурбоналӣ Раҷаб «Хафтранг» с. 1995 чои шудаанд.

Хосият Вализода. Силсилаи шеърҳои шоира — «Ба ифтихори падарам». — Дар газ. «Роҳи Ленини», 29 октябри соли 1980: «Дутори шоир». Дар шеърҳои ман ту зиндаӣ». — Дар маҷмӯаи «Пайгоми Кӯлоб», МИП «Тоҷикистон», 1992 ба таърифи расидаанд.

Ислом Хол (шоирӣ халқ). Еди пири хирад. — Шеърҳои мазкур дар журн. «Садон Шарк», № 3, с. 1972, сах. 156 ҷоп шудааст.

Ғоиб Сафарзода, Ҳофизи мумтоз гузашт. — Ин шеър дар журн. «Садон Шарк», № 3, 1972, сах. 156 ҷоп шудааст.

Маҷиддин Курбонӣ. Ситораи раҳшон. — Ин шеър дар маҷмӯаи ашъорӣ Маҷиддин Курбонӣ «Насими Фархор», с. 1974, сах. 12 ҷоп шудааст.

Сафармуҳаммад Аюбӣ. Базморо. — Ин шеър дар газ. «Хатлон», 9 октябри с. 1990 ҷоп шудааст.

Муҳаммад Ғоиб. Вализода. — Ин шеър дар газ. «Хатлон», 9 октябри с. 1990 ҷоп шудааст.

Хайрандеш. Устод Вализода. — Ин шеър дар газ. «Хатлон», 9 октябри с. 1990 ҷоп шудааст.

Сергей Индюков. Ошиқи фасли баҳорон буд ӯ. (тарҷ. С. Аюбӣ). — Ин шеър дар газетани «Хатлон» 9 октябри с. 1990 ҷоп шудааст.

Сафар Амирхон. Еднома. — Ин шеър дар газ. «Хатлон», 10 октябри с. 1990 ҷоп шудааст.

Камол Боқӣ. Овози шоир. — Ин шеър дар газ. «Хатлон». 10 октябри с. 1990 ба таърифи расидааст.

Абдулваҳҳоб Тохирӣ. Еди ӯ боқист. — Ин шеър дар газ. «Ҳақиқати Ховалинг», 11 октябри с. 1995 ҷоп шудааст.

М У Н Д А Р И Ч А

Ба чойи сарсухан	3
Боқӣ Раҳимзода. Хотираи Саидалӣ Вализода	5
Чалол Иқромӣ. Саидалӣ Вализода	7
Раҷаб Амонов. У фаромӯш намешавад	9
Абдусалом Дехотӣ. Шоир ва ҳофизӣ халқи Тоҷикистон	14
Пӯлод Толис. Хотираҳо	17
Соҳиб Табаров. Равонбахши халқ	18
Ғаффор Мирзо. Шоири ширинкалом	34
Соат Чалишев. Шоири маҳбубӣ халқ	39
Гулназар Келдӣ. «Чудо аз худ нагуёдам»	48
Ашӯр Сафар. Маҷлисоро	50
Ашӯр Сафар. Дар сӯҳбати Вализода	53
Ҳосият Вализода. Ҳуччатҳо арзи ҳол доранд	58
Шарифхон Мирзоев. Едаш ба хайр	62
Ҳол Ислои. Еддоштҳо	65
Пайшанбе Шоҳзода. Вализода дар Ванҷ	69
Зайниддин Начмиддинов. Мунодии мақсаду мароми мардум.	71
С. Чалишев. Аз ҳазлҳои шоир	76
Шоҳхайдар Ёдгорӣ. Рӯҳи зиндаи шоир	80
Пӯлод Раҳматов. Марди хирадманд	87
Санғаҳмад Даминов. Дар сӯҳбати устод	94
Хизмати Гулназар. Лаҳзаҳои гуворон ҳаёти ман	98
Муҳаммад Ғоиб. Ба хотири шоир	105
Ҳол Ислои. Устоди дуторнавозам	107
М. Фархат. Дарахти тавоно	109
Саидҷон Ҳакимзода. Шоири халқ.	110
Қурбоналӣ Раҷаб. Ба устод Вализода, Саидалӣ	112
Ҳосияти Вализода. Ба ифтихори падарам. Дутори шоир. Дар шеърӣ ман ту зиндаӣ	113—115
Ислои Ҳол. Ёди пири хирад	116

Ғоиб Сафаров. Аз дами сарам, вҷд	117
Ҷаҳиддин Курбанов. Ситораи Ҷаҳид	118
Сафармуҳаммад Амби. Бадноро	119
Мудаммад Ғоиб. Ҷалилзода	120
Хайраидин. Устод Ҷалилзода	121
Сергей Индиков. Ошиқони фасли баҳорон буд ӯ	122
Сафар Амрӯнов. Ҷаҳид	123
Ҷаҳид Бокӣ. Ошиқони шонр	124
Абдуллоҳқоб Тодирӣ. Ҷаҳид ӯ	125
Ҷаҳидқоти муҳтасар	126

АДОСНАВА СА-343

Мухтаридин Абдуллоев

Мухтаридин Абдуллоев

БИ №2971

Ба матбаа 16. 08. 2000 супурда шуд. Ба чопаш 9. 10. 2000 низо шуд. Андозан 60X84¹/₁₆. Қоғазии матбавии № 1. Хуруфи адабӣ. Чопи барҷағста. Ҷузъии чопии шартӣ 7.21. Ҷузъии рангаи шартӣ 7,68. Ҷузъии нашрию ҳисобӣ 7,51. Адади нашр 1000. Супориши № 2175.

Муассисаи нашриявии Ирфони Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон. 734034, Душанбе, кӯчаи Н. Қаробоев, 17. ҶС Матбуоти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон. 734025, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 37.

00846

„ИРФОН“